РД 14628
003098000
COBISS

I T E T u B E O G R A D U

OFSKI FAKULTET BEOGRAD

NADE A.PROEVA

UTICAJ DOSELJENIKA NA RAZVOJ KULTURNIH PRILIKA U RIMSKOJ PROVINCIJI MAKEDONIJI

(doktorska disertacija)

B E O G R A D, 1992

92 14628

АРХЕОЛОШКА БИБЛИОТЕКА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ
Инв. бр. 18000

U N I V E R Z I T E T u B E O G R A D U

FILOZOFSKI FALULTET BEOGRAD

NADE A. PROEVA

10293.1

UTICAJ DOSELJENIKA NA RAZVOJ KULTURNIH PRILIKA U RIMSKOJ PROVINCIJI MAKEDONIJI

(doktorska disertacija)

B E O G R A D
1992

92 14628

Mentror: akad. prof. D-r Slobodan DUŠANIĆ
Filozofski fakultet - Beograd

Članovi Komisije: akad. prof. D-r Fanula Papazoglu

akad. prof. D-r Milutin Garašanin

prof. D-r Miroslava Mirković

Filozofski fakultet - Beograd

PA 14628

PA 14628

Datum odbrane doktorske disertacije

Datum promocije

Doktorat istoriskih nauka

92 14628

UTICAJ DOSELJENIKA NA RAZVOJ KULTURNIH PRILIKA U RIMSKOJ PROVINCIJI MAKEDONIJI

Apstrakt

U radu se raspravlja o stanovništvu rimske provincije Makedonije, tj. o odnosu domorodaca i stranaca, na osnovi antroponimije epigrafskih izvora i ikonografskih motiva na nadgrobnim spomenicima (kao najbrojnijem vidu epigrafskih spomenika) koji su tipološki razvrstani po oblastima Gornje Makedonije. Nadgrobni spomenici Donje Makedonije korišćeni su kao komparativni materijal jer ne samo što nedostaju epigrafski korpusi već najčešće nisu objavljeni sa svim potrebnim podacima relevantnim za ovakvo istraživanje.

Detaljnom analizom pobijena je teza o keltskoj pripadnosti nosioca stela tzv. Kavadarskog stila, kao i teže o njihovom vezom sa Atisom i Menom. Antroponimija i ikonografiji tzv. Kavadarskih stela ne daju nikakvih osnova za takva mišljenja. Onomastika pokazuje da se radi o domorodcima (Pajonci) koji su od svih oblasti najviše podlegli romanizaciji zahvaljujući rimskom elementu u Stobskom opidumu. I pored toga nisu se odrekli svojih starih verovanja i kultova. Ni u jednoj oblasti nisu se u toj meri održala lokalna verovanja koja su našla svoj izraz na nadgrobnim spomenicima, što je dovelo do formiranja, samo njima svojstvenim ikonografskim rešenjima. Reč je o kultu sunca o kome postoje podatci i u narativnim izvorima. Osim kod Pajonaca kult sunca je u manjoj meri izražen i na nadgrobnim spomenicima drugih oblasti (Linkestida i Pelagonija) u kojima je

12.14628

više izraženo jedno drugo lokalno verovanje, a to je kult heroiziranog pokojnika izražen ikonografskom šemom tzv. tračkog konjanika. Strani uticaji nisu uspeli da istisnu lokalna verovanja. Jedino se u Pelagoniji i Linkestidi zasada, sreće pojava interpretatio romana kulta heroiziranog pokojnika koji se umesto šemom tzv. tračkog konjanika sada izražava bistama.

Najbrojniji stranci rimskog doba u G. Makedoniji su rimski doseljenici koji su bili privučeni prvenstveno plodnošću zemlje, za razliku od primorskih gradova D. Makedonije koji su privukli više trgovaca kako sa Zapada tako iz M. Azije, o čemu svedoče razni etnikoni. Sudeći po broju otkrivenih vojničkih natpisa čak i veterani su više voleli da se naseljavaju u gradovima D. Makedonije u kojima je rimski element bio brojniji.

Jedino strani kultovi pokazuju prevagu istočnih nad rimskim tj. zapadnim kultovima što je rezltat njihove ranije penetracije i odredjene ukorenjenosti, što se posebno odnosi na egipatske kultove.

12.14628

KLJUČNE REČI

1. Makedonija
2. antroponimija (epihorska, tračka, ilirska, keltska)
3. domorodci
4. stranci
5. nadgrobni spomenici (tipologija i ikonografija)
6. tzv. Kavadarske stele (Tikveški kraj)
7. verovanja o zadgrobnom životu
8. kult sunca
9. heroizacija pokojnika
10. orijentalni kultovi

THE INFLUENCE OF IMMIGRANTS ON THE DEVELOPEMENT OF CULTURAL CONDITIONS IN THE ROMAN PROVINCE OF MACEDONIA

Abstract

The thesis is dealing with the structure of population in the Roman Province of Macedonia, that is, the relationship between the natives and newcomers on the basis of the anthroponyms found on inscriptions and iconographic motives of the tombstones which belong to the most numerous group of epigraphic sources and are typologically classified by the regions of Upper Macedonia. The tombstones of Lower Macedonia are only used as a comparative material because the epigraphic corpora are not only missing but when tombstomes are very publisched they are very often publisched without relevent data necessary for such investigation.

The thesis about the Celtic origin of the stelai carriers belonging to the so-called Kavadarci style by a detailes analysis is refuted, as well the thesis about their connections with Attis and Men. The anthroponyms and iconography of the so-called Kavadarci stelai do not support this consideration. Onomastics shows that their carriers are the natives (Paiones) who were romanized mostly when compared with the other regions of Upper Macedonia, as a result of the presence of Roman elements in Stobi oppidum. Becides the romanization, they did not renounce their beliefs and cults. There is no other area found where the local beliefs have persisted and were expressed

found where the local beliefs have persisted and were expressed on the tombstones to such extent which has led to the creation of iconographic solutions typical only of them. Primarily, it is a cult of the Sun which data coud be found in litterary sources. The cult of the Sun existed not only in Paionia but it was also present in a small extent on the tombstones from Lyncestis and Pelagonia. In these regions another local belief is more emphasized i.e. the cult of heroized dead person expressed by the iconographic scheme of the so-called Thracian horseman. The foreign influence did not succed to overwhelm the local beliefs. The scheme of the so-called Thracian horseman by interpretatio romana was replaced by busts which have been so far recorded only in Pelagonia and Lynkestis.

The most numerous foreigners in Upper Macedonia during the Roman times were the Roman immigrants who had been primarily attracted by fertile soil. The coast towns of Lower Macedonia, on the contrary, were more interesting for the merchants from the West as well from Asia Minor, as it can be concluded on the basis of various ethnics collected on the inscriptions. According to the numerous military inscriptions, even the veterans preferres to settle in the towns of Lower Macedonia where the Roman element was more common.

Among the foreign cults the Eastern cults prevailed over the Roman ones i.e. West cults, which resulted from their earlier penetration and rootage. This refers especially to the Egyptian cults.

KEY WORDS

1. Macedonia
2. anthroponyms (epichoric, thracian, illyrian, celtic names)
3. natives
4. immigrants
5. funerary monuments (typology, iconography)
6. so coll stelai of Kavadarci (region of Tikveš)
7. belief of immortality
8. cult of Sun
9. heroization of a dead person
10. oriental cults

PREDGOVOR

Tema ovog rada su stranci u Makedoniji na osnovu antroponimije prvenstveno na nadgrobnim spomenicima kao najbrojnijem vidu spomenika, s ciljem da se izdvoji domaća od strane komponente. To se može postici pracenjem tipova nadgrobnih spomenika, njihove ikonografije i dekoracije. Ovako zamišljena tema morala je biti ograničena na Gornju Makedoniju jer spomenici Donje Makedonije dosada nisu bili predmet sintetičke studije, a onda kada su objavljivani bolje reći registrirani data je ili fotografija ili samo tanskripcija natpisa u zavisnosti od ličnog interesa istraživača. Uvek kada je to bilo moguće spomenici Donje Makedonije bili su korišteni kao komparativni materijal pre svega s onomastičke strane zahvaljujuči zastarelom ali još uvek nezamenljivom korpusu natpisa M. Dimice za celu Makedoniju[1].

Nažalos korpus solunskih natpisa[2] je neupotrebljiv za tipološku analizu, zbog malog broja fotografija. Ista primedba važi za delo čija je tema portret na nadgrobnim spomenicima Makedonije[3] za razliku od studije A. Rusch-a koje je sasvim dobro ilustrirano i obuhvata spomenike carskog perioda sa motivom poprsja iz cele provincije[4]. Negde izmedju njih je rad D. Dimitrova o portretu na nadgrobnim spomenicima severoistočne Makedonije u rimsko doba[5].

---

[1] M. Demitsas, Makedonia

[2] Ch. Edson IG X 2, 1, 1972

[3] M. Lagoyanni, Portreta, 1983

[4] JdI84, 1984, str. 59-197

[5] IAI, 13, 1939 (1941, str. 1 - 123

Nadgrobni spomenici naseg dela provincije naucnoj javnosti poznati su kao gradja zahvaljujuci pre svega N. Vulitu koji ju je prikupio i objavio izmedju dva rata skoro uvek sa fotografijom spomenika ili otiska natpisa[6]. Nazalost II svetski rat i smrt sprečili su ovog vrsnog znalca antičkog života da da najavljenu studiju o njima na način na koji se već radilo u to vreme u Evropi[7]. Novootkriveni spomenici objavljivani su po lokalnim casopisima sa detaljnijim opisom ali bez ikonografskih analiza ili tipoloskog svrstavanja, osim u usamljenim slucajevima novijeg vremena. Tipologije nadgrobnih spomenika od domacih autora doticala se jedino F. Papazoglu najpre heraklejskih[8], a zatim pelagonskih[9]. Tipologiju stela rimske provincije Makedonije pre svega na osnovu ikonografskih manje na formalno-tipološkim karakteristikama napravila je M. Alexandrescu- Vianu[10] pri čemu su spomenici Soluna i jugoistočnog dela provincije detaljnije obradjeni od ostalih. Spomenike zapadnog i severnog dela Makedonije svrstala je u jedan tip, tip C, bez detaljnijeg raščlanjivanja. Tipologija objavljenih, kao i neobjavljenih nadgrobnih spomenika u muzejima naseg dela provincije bila je tema mog magisterskog rada[11] koji je ostao neobjavljen zbog materijalnih poteskoca. Nedavno se

---

[6] Spom. LXXI, 1931; LXXV, 1933; LXXVII, 1934 i XCVIII, 1941-1948

[7] N. Vulic. Spom. LXXI, str. 248

[8] Herkleja I, 1961, str. 19

[9] ŽA, 27, 1977, str. 135-150

[10] Dacia 19, 1975, str. 183-200

[11] N. Proeva, Tipologija nadgrobnih spomenika jugoslovenskog dela rimske provincije Makedonije, Beograd 1978, 154 strana, 2 table, 1 karta

pojavilo moderno izdanje natpisa za grčki deo Gornje Makedonije (Elimeja, Eordaja, južna Linkestida i Orestida)[12] koje je dobro ilustrirano tako da je moguće zaokružiti tipologiju za Gornju Makedoniju u celini.

Ovde je potrebno napomenuti da se mišljenja o pripadnosti nekih oblasti Gornjoj ili Donjoj Makedoniji razlikuju[13]. To se odnosi na Timfaju, Paravaju, Eordaju, Dasaretiju i Deriopos. Medjutim pojmovi Gornja i Donja Makedonija su koliko geografski toliko politički. Tako na pr. Eordaja je planinska oblast koja geografski pripada Gornjoj Makedoniji, dok je zbog njenog ranog uključivanja u državi Argeada smatrana donjomakedonskom oblascu. Budući da se ovaj rad odnosi na rimski period smatrala sam da je pravilnije držati se geografskog kriterija i razmatrati Eordaju zajedno sa ostalim gornjomakedonskim oblastima. Onomastika i tipovi spomenika ne pokazuju neku razliku izmedju nje i ostalih oblasti. O razlozima za uključivanje Dasaretije u G. Makedoniju detaljnije se raspravlja u III glavi, a ovde treba reći samo to da je bez obzira na poreklo Dasarečana, fakt što je prilično dugo bila u sklopu makedonske države, kao i u provinciji Makedoniji, dovoljan razlog da se razmatra zajedno sa ostalim oblastima Gornje Makedonije. I Derriopos je u rimsko doba posebna oblast koja geografski pripada G. Makedoniji, ali s obzirom da ne možemo povući tačnu granicu izmedju nje, Linkestide i Pelagonije i da skoro nisu otkriveni nadgorobni spomenici rimskog doba nije razmatrana posebno. Ista konstatacija o broju spomenika odnosi se i na Paravaju i Timfaju.

---

[12] A. Ridzakis-I. Touratsoglou, 1985

[13] pregled mišljenja kod F. Papazoglou, villes, str. 227 sqq

obeleženi su slovom T i u katalogu dati odvojeno zbog njihovih

Jednom utvrdjena tipologija omogućuje da se prate eventualne promene tipova i njihove dekoracije kao i da se odrede strani uticaji. Radi lakšeg praćenja izlaganja priložen je preradjen šematski prikaz svih tipova, koji je dopunjen ne samo sa novim spomenicima već i novim tipovima. (T. I, II). Tipovi Tikveškog regiona (Kavadarski i Negotinski kraj, T. II) obeleženi su slovom T i u katalogu dati odvojeno zbog njihovih specifičnosti. Ujedno to je najočigledniji primer utvrdjivanja granice jednog regiona na osnovu tiplogije nadgrobnih spomenika. Ovako utvrdjena teritorija regiona poklapa se sa podacima iz narativnih izvora, ali treba podvući da je pomoću tipologije moguće odrediti granice mnogo preciznije. Osim tipova spomenika koji su karakteristični samo za tikveški kraj, u njemu se sreću spomenici koji su isti sa onim u ostalim delovima Makedonije te su stoga uključeni u opšte tipove (T. I)

Posle opšteg pregleda istoriskih prilika Makedonije u rimsko doba, tipovi spomenika su razmatrani u okvirima svakog regiona posebno s ciljem da se istaknu specifičnosti svakog od njih i odredi stepen stranih uticaja. U katalogu tipova detaljno su prikazani samo neobjavljeni spomenici, dok su ostali navedeni po prvom, ili po najboljem izdanju, kako bi se videla teritorijalna i brojčana zastupljenost tipa. Kod objavljenih spomenika unošene su samo korekcije u čitanju ili opisu, razume se ukoliko ih je bilo. Glavni problem tokom rada bio je pitanje metode. Kako odrediti poreklo kada epitafi donose samo ime pokojnika?

U grčkoj kulturnoj sferi veoma retko se navodi poreklo: nat(ione), domo, origo, ex prov(incia), ili ime grada. Doduše kognomen ponekad može biti geografski indikator (Afer,

Africanus, Hispanus, Romanus, Surus) ali i takvi slučajevi su malobrojni. Pomen tribe takodje je jedan od indikatora, ali s obzirom da više gradova ima istu tribu manje je precizan, a broj latinskih natpisa u G. Makedoniji je mnogo manji u odnosu na grčke. Zbog toga je morala biti primenjena metoda klasifikacije imena koja daje više rezultata za imena iz zapadne, latinske kulturne sfere nego za istočnu, grčku zbog većeg stepena helenicacije M. Azije. Veoma je teško utvrditi istočno poreklo pojedinca u Makedoniji jer od vremena osvajanja Aleksandra Makedonskog na Istoku su jako česta tipično makedonska imena. Takodje treba podvući da su onomastička istraživanja i dan danas jako često obojena nacionalistički posebno kada je reč o ilirskim i tračkim imenima. Više svetla u onomastičku problematiku unela su istraživanja L. Robera koji je pokazao da etnikon ne označava uvek strano poreklo već ukazuje na veze sa gradom, i F. Papazoglu koja je izdvojila epihorska, brigijska imena od tračkih i ilirskih.

Istoriske prilike u rimskoj provinciji Makedoniji

granice, stanovništvo, uredjenje

Rimska provincija Makedonija ima posebno mesto u istoriji rimske države pogotovo u republikanskom periodu jer je kao prva rimska provincija na Balkanu bila glavna vojna baza za rimska osvajanja na severu i severoistoku. Tek od 27 g.p.n.e. kada bude dobila status provincia inermis, biće po strani glavnih vojnih i političkih dogadjaja ali će i dalje imati značajnu ekonomsku ulogu kao most izmedju Apeninskog poluostrva i Male Azije. Tu će ulogu igrati do kraja antike zahvaljujući svojoj prastaroj trgovačkoj i kulturnoj saobraćajnici cije su značenje Rimljani shvatili, pa su je 40-tih godina II v.p.n e osavremenili nazvavši je Via Egnatia[1].

Granice prve rimske provincije na Balkanu u početku biće šire od njenih etničkih granica zbog priključivanja novoosvojenih područja koja će kasnije biti odvojena kao posebne provincije. Tokom Republike granice su se često menjale i bile su dotle dokle je stizala sila rimskog oružja (Cic., In Pis., 38). Sve do pohoda Marka Krasa 29 g.p.n.e., odnosno formiranja rimske provincije Mezije (oko 11 g.n.e.) severna granica je bila na Dunavu, a do 44 g.n.e., kada je formirana provincija Trakija na istoku se protezala sve do tračkih Odriza. Savezništvo sa Rimom nagradjivalo se autonomijom kao u slučaju Oresta tako da je u tom (jugozapadnom delu) provinciska granica uža od etničke. Možda se time treba objasniti svrstavanje Oresta medju mološke Epirce (Str. VII,326). Strabon (IX,434) medju Epirce pored

---

[1] imenom procos. Gn. Egnatius-a, o čemu svedoči miljokaz nadjen u okolini Thessalonike, cf. C.Romiopoulou, Un nouveau milliaire de la Via Egnatia, BCH, 98, 1974, 813-816

Oresta stavlja i Elimejce i Pajonce, dok su isti za Polibija (XVIII, 47, 6) Makedonci, što se možda može objasniti jednim drugim podatkom kod Strabona (VII, 7, 8) da su neki oblast koja se proteže do Korkire nazivali Makedonijom.

Što se severoistočnog tromedja tiče u nauci preovladava mišlenje da je severoistočni deo RM (Kratovo, Kočani, Zletovo, Kriva Palanka, Probištip) pripadao provinciji Trakiji. U kočansko-kratovskom kraju lociraju se trački Medi tako da se granica povlači sredinom doline Bregalnice[2]. Medjutim malo je verovatno da je donji tok, gde se lociraju Pajonci, tako male reke pripadao Makedoniji a gornji Trakiji. Protiv lociranja tračkih Meda u gornjem toku Bregalnice govori podatak Polijena (IV,12,3) o ritualnom kupanju pajonskih basileusa u Astibos[3]. Ne samo što se Pajonci lociraju na sasvim maloj teritoriji (donji tok Bregalnice) već se isti veštački odvajaju od Makedonaca, čak i u rimsko doba kada su sasvim pretopljeni, što se ne može potvrditi ni onomastikon, ni materijalnim izvorima (detaljnija argumentacija u II glavi, poglavlje Pajonija). Kada se zna da se Orestida ranije zvala Maketa, Pajonci Pelagoncima a Pelagonija Orestidom, očigledno je da je odvajanje Pajonaca od Makedonaca neargumentovano i da je reč o srodnim plemenima koja su učestvovala u etnogenezi Makedonaca. Po mišljenju J.Šašelja[4], Pajonci su se stopili sa Makedoncima još u kasnoj praistoriji,

---

[2] F.Papazoglou, Les villes de Macedoine a lžepoque romaine, Paris, 1988, Suppl. du BCH XVI, str. 88

[3] D. Garašanin, Zum problem der Paeoner, I symposium Illyro-Thrace, Sarajevo-Beograd, 1991, str. 84

[4] Keltoi, Ljubljana, 1983, 114

a A. Benac[5] dodaje da je to bilo moguće zbog njihove srodnosti. Nestajanje pojma Pajonija u rimsko doba, pokazuje da je proces etnogeneze bio završen u predrimsko doba.

Natpis iz s. St. Nagoričani (Dardanos fines derexit)[6] pokazao je da Kratovski kraj nije pripadao Dardaniji kao što se ranije mislilo. Natpis iz s. Petršino[7] interesantasn je ne samo zbog latinske onomastičke formule, već i zbog toga što su godine života označene grčkim slovom.

Na osnovu ovoga kao i sa strateške tačke gledišta, trasa granice izmedju Makedonije i Trakije, koju je sa Pirin planine preko Kresnenske klisure i Maleševskih planina na Osogovo povukao još H.Kiepert[8], mnogo je verovatnija, jer oni koji su držali dolinu r. Strume iz bezbednosnih razloga morali su držati i Kresnensku klisuru. Nažalost ovaj deo Makedonije još uvek je slabo arheološki istražen i broj epigafskih nalaza je mali kako bi se pomoću onomastike, jezika, makedonskom erom, ikonografskim i tipološkim karakteristikama spomenika mogle utvrditi kako granice regiona, gradskih centara tako i etničke i provinciske.

Plemena u zapadnom delu S.R. Makedonije često su menjala svoga gospodara u zavisnosti od odnosa snaga. Tako, Dasaretija koja se protezala na severu Epira sve do divljih varvara Dardanaca (Plin, IV, 3; cf. i Str.VII, 7, 5, 12) u izvorima je označavana kao ilirska oblast, ali i izdvajana od Ilira (P. Mela, II, 54-56; T. Liv., XLVII, 36, 8-9). Ako se zna da su

---

[5] Praistorija jugoslovenskih zemalja, t.V (zeljezno doba), Sarajevo, 1987, 772

[6] B. Dragojevic - Josifovska, Scupi et la region de Kumanovo, IMS, VI, Beograd, 1982, no 220

[7] A. Keramitčiev, ŽA, 15, 1965, no 1, 109-112

[8] Formae orbis Antiqua, XVII

antički pisci bili slabo upoznati sa etničkom strukturom u unutrašnjosti Balkana, jasno je zašto su plemena koja su u kriznim momentima makedonske države potpadala pod vlast Ilira označavani kao Iliri. Da je Dassaretija bila u sklopu Makedonije još od Filipa II, kao i Linkestida, vidi se iz pisma Isokrata Filipu (Ph., 21)": (Filip je postao gospodar i vladalac ilirskog mnoštva osim onih Ilira koji su živeli na Jadranu." Zbog uverenja da su Dasareti bili Iliri, ovaj podatak se tumači tako što se zapadna granica Filipove Makedonije stavlja kod Ohridskog jezera umesto kod Taulanata (onih koji su živeli na Jadranu) kao što proizilazi iz samog izvora. Da je Dasaretija bila sastavni deo Makedonije vidi se iz Diodora (XIX, 11,2) koji kaže da su Filip III i Euridika, 317 g., sa vojskom čekali Olimpijadu kod Euijaca u Makedoniji, a po Ptolemeju (III,13,32) grad Euia nalazio se u Dasaretiji. Iz Polibija (V, 108) se takodje vidi da je Dasaretija bila u sklopu Makedonije kada priča o pohodu Filipa V, 217 g.p.n.e kojim je ne samo povratio otcepljene gradove već osvojio i nove. Analiza arheoloških i epigrafskih izvora (detalna analiza u poglavlju o Dasaretiji) Ohridsko-struškog regiona pokazuje da se radi o najzapadnijoj makedonskoj oblasti[9]. Činjenica da Dasaretija nije pomenuta u IV meridi je argument izveden ex silentio, jer kao što je podvukla F. Papazoglu[10], T. Livije nigde ne nabraja sve, već samo najvažnije oblasti. Argument ex silentio je i neposvedočenost makedonske ere u Ohridskom kraju što se dobro pokazalo u slučaju

---

[9] N. Proeva, Onomastika i etnička struktura zapadnog dela SRM u antičko doba, God. CBI XIX, 1991, u štampi, Detaljnije ovi argumenti su izloženi o poglavlju o Dasaretidi.

[10] Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje 1957, str. 63

srednje Strume gde je dugo nije bilo, a treba pomenuti da u Dasaretiji još uvek nije posvedočena ni akcijska era. Više je nego očigledno da je Dasaretija bila obeležavana kao ilirska oblast zbog njenje pripadnosti I-om rimskom posedu na Balkanu. Podatak Strabona (VII, 323) o Pylon-u kao granici izmedju Makedonije i Ilirije, kao što je primetio G.Cippel[11] isuvuše je konkretan za oznacavanje etnicke granice i pre bi oznacavao politicku ili administrativnu granicu. Čini se da je reč o granici prvog ilirskog poseda na Balkanu, čije je ime uspešnom restitucijom M.Suića[12] bilo Illyricum proprie dictum, koji ne bi bio identičan ni sa teritorijom prve ilirske države ni sa onom eponimnih Ilira i koji je bio ostavljen u Makedoniju i po formiranju Ilirika jer je u ovom slučaju pri povlačenju granuca rimski kriterium bio stepen helenizacije a ne etnički. Verovatno se time želelo da se izbegnu vestačke barijere na putu Via Egnatia i omoguči brža komunikacija Rima sa Istokom. Takodje teba imati u vidu da Strabon ne piše iz autopsije već na osnovu starijih, kako geografskih tako istorijskih dela čije podatke koristi bez ikakvog razdvajanja. Što se pak makedonske tj. provincijske ere tiče, za jedne ona se brojila od formiranja provincije 148 g. p.n.e., a za druge (koji formiranje provincije stavljaju 146 g. p.n.e.) od pobede nad uzurpatorom Pseudo-Filipom, koji je mogao biti uzurpator za Rimljane ali ne i za Makedonce, tako da je prvo mišljenje prihvatljivije. Pretpostavke da se makedonska era koristila samo u najužoj Makedoniji a u drugim delovima akcijska tj. avgustova era, s

---

[11] Die roemische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Leipzig, 1877, str.194

[12] Illyrii proprie dicti, GOD. CBI, XIII/11,1976, 188/9

obzirom na nejednaku i nedovoljnu istraženost Makedonije, nesigurne su, a protiv takvog mišljenja je i činjenica da je makedonska era posvedočena istočno od Strume[13].

UREDJENJE

Društveno-ekonomski razvitak Makedonije odredjen je pre svega njenjim geografskim položajem i prirodnim resursima. Odraz tog kao i kulturnog razvitka su gradovi ciji začetci su u periodu raspada plemensko-rodovskih odnosa, zatim zanatstvo i trgovina u čemu je glavnu ulogu odigrala prastara balkanska saobraćajnica Via Egnatia. Makedonija je jedina jugoslovenska oblast sa samorodnim i razvijenim gradskim životom pre dolaska Rimljana ako isključimo grčke kolonije na Jadranu. F.Papazoglu je pobila staro mišljenje o intenzivnoj urbanizaciji samo egejske obale, o seoskoj-poljoprivrednjoj ekonomiji u kojoj je preovladavalo plemensko uredjenje, zasnivano na autoritetima Momzena, Rostovceva, Ranovića i dr. zbog tadašnje nedovoljne istraženosti kao i zbog pogrešnog tretiranja kao deo Grcke iako to nije nikad, pa ni u rimsko vreme nije bila, već je imala posebno mesto u Rimskom Carstvu[14]. Epigrafski i arheološki izvori su pokazali da su se samoupravni gradovi sa lokalnim organim vlasti vrlo rano javili u sklopu makedonske monarhije. Dokaza za to ima i u narativnim izvorima. Pored Strabonovog podatka (VII,327,9) da je svuda u Makedoniji bilo gradova i pre dolaska Rimljana, T. Livija (XLVII,53) o pomoći koju su makedonski gradovi (civitates) ponudili 171 g. p.n.e. Perseju, spisak Delfijskih teorodoha sa početka II v.p.n.e., tu je i

---

[13] J.-L.Robert, Bull. Ep. 1970, no 352; SEG 34, 1984, no 665 (Filipi, 43/42 g.p.n.e.)

[14] Makedonski gradovi, str. 4

podatak Plinija (IV,33) o 150 gradova u provinciji Makedoniji kojim su obuhvaćeni i oni u južnoj Iliriji. Od njih je pomoću drugih izvora u doba Imperije skoro 100 posvedočeno u Makedoniji u užem smislu[15]. Epigrafski izvori obaveštavaju nas o makedonksim institucijama, kao što je institucija politarha, koja iako još uvek nije posvedočena u predrimsko doba, ta neki još uvek misle da su je uveli Rimljani[16], svojim postojanjem u oblastima koje su bile pod makedonskom vlašću (Filipopol u Trakiji, Olympe u Iliriji) otkriva svoje makedonsko poreklo. Od Hesihija (s.v.) pomenuti savet tagosa potvrdjen je u III v.p.n.e na natpisu iz Lefkadije[17] a savet peligana (175 g.p.n.e.), na natpisu makedonske fondacije Laodikeje u Siriji[18] kao i od Rimljana ostavljeno pravo izbiranja svojih magistrata kojima su se po porazu kralja obratili Rimljani kao pretstavnicima makedonskih opština. Od IV v. p.n.e. posvedočeni su apelativi gradova vrlo često pridruženi opštim etnikonom Makedon, koji potvrdjuju ne samo postojanje gradova već pokazuju da gradovi nisu samostalne političke jedinke kao u Heladi što je sasvim razumljivo za jednu centralizovanu monarhiju kakva je bila Makedonija.

Posle perioda stagnacije, zbog varvarskih napada od sredine II v.p.n.e, gradjanskih ratova u drugoj polovini I v. p.n.e. pa sve do Avgusta, u Makedoniji se nastavlja razvitak gradskog života jer su gradske opštine osnovna administrativna jedinica

---

[15] F.Papazoglou, Les villes, 439/40

[16] pregled misljenja kod F. Papazoglou, Politarches en Illyrie, Historia, 35, 1986, 438-48

[17] F. Petsass, Arch. Eph. 1961, 1-55

[18] Bull. Ep. 1943, no 74

rimskog upravnog sistema. Naseljavanjem rimskih kolonista formiraju se sasvim novi gradovi, a neki stari makedonski gradovi dobijaju status sela pri cemu njihovi stanovnici postaju **incolae**. Prvi rimski kolonisti u Makedoniji naseljeni su u vreme II triumvirata (od Bruta u Kasandreji i Dionu, od M. Antonija u Filipima) ali se tek posle bitke kod Akcija može govoriti o kolonizatorskom branu. Tada Avgust naseljava Italike, obezemljene na racun veterana, u Dionu, Kasandreji, Filipima, Peli sto potvrdjuje i epitet **Iulia Augusta**, na njihovom novcu. Mnogi stari gradovi zadržali su svoje uredjenje, a neki su dobili i status **civitas libera** kao **Thessalonike**, koja je u tu cast izdala posebnu monetu i uvela antoninsku eru iako ne za dugo. Stobski **oppidum civium Romanorum**, jedinstven u grčkoj kulturnoj sferi, najverovatnije je iz Cezarovog vremena kada su u zapadnom Mediteranu posvedočena brojna opida, ali i on ubrzo prerasta u municipium, jedini sa **Ius Italicum**, što je dovelo do pogrešne teorije da su Stobi imali status kolonije[19]. Osim na tri natpisa[20] **municipium Stobensium** posvedočen je i na pseudoautonomnim monetama grada iz Vespazijanovog vremena, kao i na kasnijim emisijama iz 73 g. koje po jednima označavaju datum formiranja municipija[21], po drugima komemoraciju stogodišnjice grada[22]. Pored rimskih doseljenika čiji gentiliciji pokazuju da se radi prvenstveno o trgovcima i čija

---

[19] F. Papazoglou, Chiron 6, 186, 213-237

[20] CIL III, no 629; Jh.32. 1910, 4, no 1 i jedan neobjavljeni

[21] S. Dušanić, A Fondation-Type on the Coinage of the municipium Stobi, Rev. belge de num.113, 1967, 11-22

[22] F. Papazoglou, ANRW II,7, str. 361, zab. 266; Ead. Chiron, 16, 1986, str. 214/5. Takvu mogućnost dozvoljava i S. Dušanić, op. cit. str. 28

rasprostranjenost u Tikveškom kraju upućuje na granice gradske teritorije, u Stobima je potvrdjena ne samo najača jevrjska zajednica u Makedoniji već i najraniji pomen jevrejske titule pater u Dijaspori[23].

Jedini natpis datiran i po konzulima i sa makedonskom erom iz 10 g.p.n.e.[24] pokazuje da je i u Herakleji Linkestidskoj bilo rimskih doseljenika i to iz I italske regije (triba Fabia) kao i gentiliciji vojničkih natpisa iako nemamo direktnu potvrdu za conventus civium Romanorum, a samo na jednom počasnom natpisu[25] zabeležana su imena 24 Rimljana. I pored toga grad je zadržao svoje izvorno uredjenje (politarsi, agoranomi, gimnaziarsi, buleuterion itd). Dolaskom trgovaca sredinom I v.p.n.e., a posebno smirivanjem situacije po učvršćivanju Avgusta na vlasti, Makedonija doživljava ekonomski procut o čemu svedoče pre svega gradovi čiji se broj novim arheoloskim i epigrafskim nalazima svaki dan sve više povećava, čime je definitivno odbačeno zastarelo mišljenje o Makedoniji kao pretežno stočarskoj i poljoprivrednoj zemlji. Najočigledniji primer za razvijenost gradskog života u Makedoniji je Styberra sa njenjim institucijama pre svega gimnazionom o čemu svedoče liste efeba pri čemu je onaj iz 74/5 g. sa 135 efeba, dosada najveći u jednom provinciskom gimnazionu koji može da se meri sa atinskim iz vremena njenjog prosperiteta, omogućio da se približno odredi broj stanovnika (oko 12000)[26]. Ovaj primer još jednom

---

[23] Bull.Ep. 1968, no 325

[24] T. Janakievski, ŽA 21, 1971, str. 691/94

[25] Dem. no 234

[26] Fanoula Papazoglou, Les steles ephebique de Stuberra, Chiron 18, 1988, 233- 270

pokazuje kako su slabo bili obavešteni antički pisci o situaciji u oblastima van glavnih komunikacija antičkog sveta i da je razlika koja je postojala u klasičnom periodu izmedju G. i D. Makedonije u rimsko doba sasvim nestala. Takodje ovaj primer jasno pokazuje da zadržavanje sistema regionalnih koina u G. Makedoniji ne znači zadržavanje plemenskog uredjenja, kao što se mislilo već čuvanje starih makedonskih institucija (Styberra je centar demosa Derrioposa što je adekvatno koinonu). Pored koinona Oresta i Elimiota, epigrafski su posvedočeni i etnos ili demos Linkesta i Dasareta, a možda i onaj Dostonejaca[27]. Pored ovakvih regionalnih koinona u s. Vladilovci[28] posvedočen je koinon Neapolaca koji najverovatnije označava gradski centar analogno onima u M. Aziji.

Pored kolonizatorske politike Avgusta ekonomskom razvitku će pridoneti i povezanost Makedonije sa drugim provincijama mrežom puteva (Thessalonike - Stobi - Scupi; Herakleia Lynkestis - Stobi; Stobi - Pautalia). O kontaktima sa njima takodje svedoče natpisi pre svega o ambasadama gradova u čuvenim svetilištima kao što je bila stobska u Clarosu[29] ili pak Heraklejska u Delfima[30].

Period mira i prosperiteta, Pax romana biće prekinut zbog opšte socijalno-ekonomske krize i gotskih napada kao i pustošenja u IV i V v. što će dovesti do opšteg osiromašenja, dekadencije i

---

[27] o problematici koinona cf. F. Papazoglou, sur les koina regionaux de la Haute Macedoine, ZA 9, 1959, 163-171

[28] N. Vulić, Spom. LXXI, no 63

[29] D. Macridy, OJh 15, 1912, str. 52, no 20; B. Epig. 1974, no 337

[30] M. Demitsas, H Makedonia, no 248, P. Perdrizet, BCH XXI, 1897, str. 161; N. Vulic, Spom. LXXI, no 4

zumiranja mnogih do juce naprednih gradova, o cijem sjaju i
elicini pored mikrotoponima kao Pusto Gradsko, Gradiste i dr.
vedoce samo jos epigrafski i arheoloski ostaci.

akav geopoliticki polozaj, ti i takvi gradovi morali su privuci
rance, kako one u prolazu tako i one u potrazi za stalnim
stom zivota. U poredjenju sa periodom nezavisnosti njihova se
ruktura morala razlikovati i odmah se, bez ikakvih
straživanja, može reci da imamo novu kategoriju stranaca,
mljanje. Nažalost ne postoji studija o strancima u Makedoniji
edrimskog perioda koji bi olakšala uporedjena i pokazala
zlike[31]. Da je prisustvo stranaca bilo regulirano u
akodnevnom zivotu izmedju ostalog svedoci posveta božici
adskog ognjišta, Hestia Boulaia, Herekleje Linkestis od strane
ulliae Nikopolis, cerke grada (Spom. 71, 24), jer su tamo
imani gosti i njome su se zaklinjali novi gradjani.

---

[31] Kakva takva slika može se steci pregledom indeksa
igrafskih korpusa, G. Mihailov, IGB IV, 1966; Ch. Edson, IG X,
, 1972; A. Ridzakis-G. Touratsoglou, Epigraphes ano
kedonias, Athenes, 1985

TIPOLOGIJA NADGROBNIH SPOMENIKA I ANTROPONIMIJA
DOMORODCI I STRANCI

TIP I su nadgrobne ploče koje imaju samo epitaf i veoma retko pokoji urezan ornament.

TIP Ia, ploče bez rama

Niske, široke ploče bez profilacije i bez ukrasa osim dve iz s. Begnište sa urezanim šematizovanim drvetom. Ploče su izradjene od belog mermera osim one iz Kavadarskog kraja (kat. 3-6). Tip je datiran od I v.n.e. (natpisi veterana VII Klaudijeve legije sa epitetom p(ia) f(idelis) iz Herakleje (kat. 10) i III skitske iz Stoba (kat. 1) do III v. (datirane ploče iz s. Begnište, kat. 3, 219 g., kat. 4, 223 g.n.e., centurion cohortis I Flaviae Bessorum iz s. G. Srpci, kat. 11). Vojnički spomenik (kat. 9, Pelagonija) bio je datiran godinom koja nažalost nije sačuvana, kao i na ploči iz s. Vineni (kat. 13). Rimski gentiliciji na ostalim (kat. 8, 2, 3, 4) pokazuju da se radi o potomcima italskih doseljenika. U Gornjoj Makedoniji posvedočeni su Petronii[1], Pontii[2], Sentii[3] i Valerii[4], a u ostalim delovima

---

[1] Edesa, Dem. 3; Beroja, PB nos 1054-1056, 1060-1073; Filipi, Dem. 936; Tesalonike IG X 2,1, s.v. (13 osoba); Stobi, spom. LXXI, no 102, Spom. LXXV, no 88 (Kavadarci); Senokos, Spom. XCVIII, no 380; cf Schulze, Eigennamen, str, 209,

[2] o stobskim Pontijima cf. F. Papazoglu, AV 41, 1990, str. 577-581. Grafija gentilicija Vibbia sa dva "b" kao i superlativ castissima ukazuju na kasniji period cf. E. Diehl, ILChV, III, Dablin 1970, str. 166, 327. Navodjenje prenomena u onomastičkoj formuli supruga ne protivreči nižem datiranju jer je prenomen naveden i na pločama iz s. Begnište (kat. 22, 23) iz 219 i 223

Gavii[5], Mustii, i Vibii[6]. Od carskih gentilicija posvedočena su Ailia/os (kat. 7, 9), Aurelia/os (kat. 5), Ioulia/os (kat. 11, 1) i Klaudia/os (kat. 9).

Jedina ploča samo sa imenima grčke kulturne sfere: Dionysios Dioskouridou, Kleonike Theogenous i Theogenes, je iz s. G. Disan (kat. 6), možda i ona iz s. Vineni (kat. 13: Glaukias, Orestes, Aristarchos), a jedina sa imenima latinske je iz Herakleje (kat. 10). Svi ostali imaju imena dveju kulturnih sfera: Gaia/os, Gaianos, Dastidios, Loukios, Markia, Maximos, Pakatianos, Prokla/os, Saturninus, Vitalos, Vesta, na jednoj strani, i Amynta, Antigonos, Artemeina, 2 puta, Demoneike, Dikearchon, Zosune, Doryphoros, na drugoj. "Kraljevsko" ime Amynta često je

---

g.n.e.
Pontii su posvedočeni van Stoba: Tesalonike, IG X 2,1, s.v. (11 osoba); Stud. Ch. Edson, str. 300, no 4; Beroja, PB no 1090, 1091 (najranije svedočstvo, I/I v.n.e.); Dion, AE 1937, no 529; Ser, Klio 67/2, 1985, str. 458; Her. Linkestis, Dem. 234; Resen, F. Papazoglou, Villes, str. 271, zab. 89

[3] posvedočeni samo na teritoriji Stoba: Spom. LXXVII, no 21, XCVIII, no 143; cf. Schultze, Eigennamen, str. 228,

[4] Stobi, spom. LXXV, nos 45, 104, JOAI 1903, str.7, no 9, Dem. no 294; Prilep, Spom. LXXI, no 450, Her. Linkestis, Dem. 234; Beroja, PB nos 985, 986; Edesa, Dem. nos 1 (180/1 g.n.e.), 28; Kasandreja, Dem. 77o=Dodoni 16, 1987, str. 409, no 82; Ser, Dem. 830 = CIL III680 = 77336; Dion, BCH 45, 1925, str. 166; Drama, CIL III 638 = Dem. 1017; Doberos, CIL VI, 3252 = 2379a; Neine, IGB IV, no 2247. 2275; Filipi, Dem. nos 927, 935, CIL III 2717, 5636, P. Collart, Philippes, str. 262, 443, 475; Siris, 122

[5] posvedočen samo još u Filipima, BCH 57, 1933, str. 373, no 29

[6] Van Stoba posvedočeni u Edesi, AD 8, 1923, str. 2, no 1 i str. 13 (51/2 g.n.e.); Drami, CIL III 659 = Dem. 957; Filipima, CIL III 647 = Dem. 1000; Beroji, PB, nos 989-991; Tesaloniki, IG X 2, 1 nos 68, 69, 244, 262, i u G. Spančevu, IGB IV, 2302; cf. Schulze, Eigennamen, str. 76 (Gavius), str. 197 (Mustius), str. 102 (Vibius)

u G. Makedoniji[7].

Ovom tipu najbliža je dvojezična ploča vojnika iz 112/3 g. nadjena u s. Rufci[8]. U malom reljefnom polju ispred drveta, predstavljen je konjanik sa hlamidom. Predstave konjanika u pokretu ili mirnom stavu veoma su česte na vojničkim stelama u Noriku i Panoniji obično na coklu ili u medjupolju kao prateće predstave. Taj ikonografski motiv ovde je, uključivanjem drveta prilagodjen šemi tzv. tračkog konjanika koja je na nadgrobnim spomenicima Makedonije imala funkciju heroiziranog pokojnika[9]. S obzirom na izmenjenu ikonografsku šemu i dvojezičnost natpisa, u odsustvu drugih indicija o poreklu, čini se prihvatljivije da se radi o regrutu iz ovih krajeva a ne o strancu iz severnih provincija.

Ako nije imala fronton ovom tipu bi pripadala i vojnička stela iz Herakleje[10] takodje sa pravougaonim poljem ispod natpisa sa predstavom osedlanog konja u pokretu na desno kojeg vodi čovek u prepasanom hitonu sa batinom na ramenu. Na natpisu je ovoga puta navedeno poreklo: nat(ione) Noricus, što je u skladu sa ikonografskom šemom severnih provincija.

TIP Ib, ploče sa ramom

---

[7] AnoMak, Eordaja nos 78, 88, 96, 121; Elimeja nos 24, 72; Orestida no 126

[8] Spom. 71, 468 = F. Papazoglou, ANRW II/7, str. 349, koja je popravila Vuličevo čitanje godine (175/6 g.),a za coh(ors) Hispane(n)sis XIII (zbog previsokog broja kohorte i njegovog ispisivanja posle epiteta) predložila cohors I Hispanorum miliaria koja je bila u G. Meziji 93 i 100 g.n.e., koja bi s obzirom na reljef bila equitata.

[9] M. Garašanin, God. CBI 13, 1976, str. 281; N. Proeva, ŽA 36, 1986, str. 66

[10] Spom. 71,15

Titulusi sa profiliranim natpisnim poljem od prethodne varijante razlikuju se jedino po tome što im je natpisno polje potpuno formirano. Po svojim dimenzijama su negde izmedju stela i ploča. Interesantno je da dosada nisu zastupljeni u Linkestidi, osim jednog spomenika iz Bitolja[11] koji po dimenzijama (vis. 2 m. koja je neuobičajena za makedonske stele) pripada kategoriji stela. Tip je slabo datiran. Jedini datiran spomenik, 153 g.n.e., je onaj iz s. Barovo (kat. 20) dok kod pelagonskih indicije za datiranje su carska gentilicija Ailios (kat. 25) i Seueros (kat. 26). Medju imena starosedelaca u Pelagoniji treba istaći imena Ammia, Kassandros zajedno sa rimskim Gaios (kat. 24) i Antigonos kao kognomen u rimskoj onomastičkoj formuli (kat. 25). Od epihorskih posvedočeno je samo Ammia (kat. 24) koje se vezuje za brigijski sloj[12]. Jedina ploča iz Pelagonije bez rimskih imena je iz s. G. Srpci (kat. 27).

Imena: Alexandros, 2, Ammaco, Dades, Dionysios, Dioskourides, 2 puta, Zoilos, Keses, Kleoboulos, Kleopatra, 3 puta, Makedon, Manta, 2 puta, Paramonos, 2 puta, Pithias, Poseidonios i Philippos, na spomenicima iz Pajonije (kat. 15, 17, 18, 20, 21) pokazuju da njihovi nosioci nisu dotaknuti romanizacijom. Medju njima treba posebno izdvojiti epihorska imena Ammaco, Dades, Keses i Manta. Žensko ime Ammaco,-onis dosada je posvedočeno samo u Pajoniji, 3 puta[13], medju "domaća" imena: Zosimos, Paramonos, Posidonios i Dades,-eos od kojih ovo poslednje ima

---

[11] Spom. 98, 39

[12] F. Papazoglu, Balcanica 7, 1977, str. 78

[13] N. Proeva, ŽA, 38, 1988, str. 59

brojne analogije u M. Aziji[14] što ne dozvoljava da se ime Ammaco veže za keltska imena od osnove ama-. Ime Keses zasada je hapax, najbliža analogija je Kesos Mestou iz Pelagonije (kat. 97) i Cesus iz Scupa sa etnikonom Macedo[15] koji opet upućuju na epihorska imena. Ime Manta se obično stavja medju tračka imena[16]. S obzirom da je dosta često na teritoriji Pajonaca[17], mišljenje F. Papazoglu da se radi o epihorskom imenu istog korena kao ime pajonskog vodje, Mantyes (Herodot, V,12) je sasvim prihvatljivo[18]. Spomenik iz s. Glišik (kat. 189) jedini je sa signaturom majstora, Paramonos. Romanizirani starosedeoci na pločama (kat. 16, 19 i 23) medju domaćim imenima Alexandros, 2, Demarche, Kallikrates, Epikrates, imaju po jedno rimsko ime: Dometia, Ioulios, Loukios, Maximos, Preiska.

Na ploči iz Orestide posvedočeno je makedonsko ime Arrabaios koje je tipično za Orestidu i Linkestidu[19] i to je jedina ploča na kojoj su iznad i ispod natpisa prikazane su savijene lozice koje završavaju lovrovim listovima što daje utisak da su predstavljene rozete u krugu. Šteta što je ploča odlomljena jer možda ovaj primer pokazuje kako se došlo do šematizirane predstave rozete u krugu kao dekorativnog motiva, a ne simbola o čijem će značenju biti reči u odeljku o simbolici tzv. kavadarskih stela.

---

[14] L. Zgusta, Personennamen, no 244-5

[15] IMs VI, no 99

[16] Detschew, Thr. Sprachr., str. 286/7

[17] o njegovoj rasprostranjenosti pored Dečeva cf. Dodoni, 18, 1989, str. 326

[18] Actes VIIe Congr.Epigr., str. 161/2

[19] AnoMak, indeks s. v.

TIP II, medaljoni

Medaljoni su u G. Makedoniji zastupljeni u Pajoniji i Pelagoniji, a po jednim primerkom u Orestidi (kat. 34a) i Dasaretiji, jedini koji ima samo jednu bistu (kat. 34). Gornja strana rama medaljona iz Pajonije (kat. 30) a prednja medaljona iz Orestide (kat. 34a, jedini sa natpisom izmedju bista) i Pelagonije (kat. 32) ukrašeni su ornamentom (kod posljednjeg detja bista u sredini postavljena je iznad postolja). Dva medaljona su na osnovu stilskih odlika frizura datirana u III v.n.e. (kat. 30 i 34a). Inače medaljon u Makedoniji se javlja od kraja I v.n.e i češći je u južnoj i istočnoj Makedoniji[20], u Grčkoj ga nema kao ni u Malaoj Aziji, iako je poprsje čest motiv u Frigiji i Siriji (Palmira)[21].

Ne treba posebno pominjati da medaljon kao nadgrobni spomenik vuče svoje poreklo od imago clipeata, okruglih slikanih ploča sa likom predaka koje su krasile atriume rimskih kuća da bi se zatim prenele u kamen[22].

Poprsje u medaljonu sreće se na sarkofazima a u dunavskim provincijama kao završetak nadgrobnih stela[23], pri čemu je masivne konstrukcije, dok su medaljoni u Norikumu i Panoniji

---

[20] A. Ruch, Jhb 84, 1969; B. Josifovska, ŽA XI, 1961, str. 306 koja locira radionicu medaljona u oblasti Dojrana u II v. n.e.; D.Dimitrov, Les stele en forme de medaillon dans la vallee de la Strouma moyenne a l'epoque romaine, God. Sof.Univ. Ist.-Filol. fak. XLII, 1945/46

[21] D. Dimitrov, IAI XIII, 1939 (1941), str. 72-83, sl. 94/5, 101-105 (palmirski spomenici)

[22] R. Winkes, Clipeata imago, Bon, 1969

[23] S. Ferri, Arte romana sul Danubio, Milano 1935, sl. 110, str. 123-126

natkriljeni strehom[24]. Kao nezavisan oblik spomenika osim u Makedoniji srete se u Norikumu (serija medaljona u Gracu) i Dakiji[25]. Medjutim mora se podvuti da medaljon u Makedoniji ima svoje specifičnosti, što pokazuje da nije preuzet kao gotov spomenik već da su makedonski majstori pokazali odredjenu inventivnost. To su na prvom mestu veći broj poprsja rasporedjeni u jedan ili dva reda u poredjenju sa jednim do dva poprsja na medaljonima podunavskih provincija, zatim neprihvatanje školjkolikog oblika čak ni u primorskim gradovima kao što je Tesalonike gde je prilično zastupljen, kao i u dolini Strume.

[24] A. Schober, Die roemische Grabsteine von Norikum und Panonien, Sond. DAI X, 1923, str. 209

[25] S. Ferri, op. cit. str. 134; D. Protasse, Studii si cercetari XI, 1960, str. 323

TIP III, Stele ravnog završetka bez ili sa upisanim frontonom na osnovu koga su pravljene varijante.

TIP IIIa, ploče-stele sa reljefom

Ploče-stele, neznatno više nego šire, bez ili sa jednostavnim ramom, bez frontona i natpisnog polja. Sve pajonske stele imaju motiv figure, a sve pelagonske bistu. Nijedna pelagonska stela nema sačuvan natpis koji je bio urezan na ramu reljefnog polja, a kod pajonskih je sačuvan samo na najstarijoj steli, po sredine II v.p.n.e., ponovo upotrebljena u II/III v.n.e. (kat. 44), koja pokazuje da ovaj tip ima predrimske korene. Stela sa natpisom iz Eordaje (kat. 51) nema sačuvanu predstavu. Stele iz Elimeje imaju motiv figure koji je na steli iz Elimeje (kat. 49) kombiniran sa konjanikom. Pored ženske figure, koja se ne pominje na natpisu (verovatno supruga i dedikantica), pokojnik označen kao heros na natpisu, predstavljen je heroiziran u obliku tzv. tračkog konjanika. Isti način heroizacije pokojnika sreće se na steli iz s. Disan (kat. 42) u coklu ispod reljefnog polja, koji se verovatno odnosi na pretke jer je pokojnik predstavljen u herojskoj nagoti u glavnom reljefnom polju. S obzirom da nema natpis nije jasno da li se obe heroizacije odnose na isti pokojnik da li se radi o dva pokojnika, ili je reč o jednom pokojniku i kultu predaka što je najverovatnije. Tektonika stele (reljefno polje i cokl) kao i ikonografska šema (dve vrste heroizacije) zasada su jedinstven primer u G. Makedoniji. Čini se da je stela bila deo monumentalne grobnice. To se sa više sigurnosti može reći za stelu iz s. Vataša (kat. 43) sa dvema bistama u veoma visokom reljefu ispod kojih su

urezane dve male figure slugu, koja je najmladja u celoj grupi, druga polovina III v.n.e. S. Dull[26] misli da se radi o sveštenici Izide, što se ne može prihvatiti jer nedostaju Izidini simboli. Ženska figura u desnoj ruci drži ogledalo a u levoj kutiju za nakit, uobičajeni atributi slugu na nadgrobnim spomenicima posebno u M. Aziji. Ovako visoki reljefi sretu se samo na palmirskim pločama koje su bille uzdiane u unutrašnjosti mauzoleja[27] tako da je u ovom drugom slučaju vrlo verovatno da se radi o strancima, iako nedostaju imena.

Od epihorskih imena jedino je u Eordaju posvedočeno ime Ammia (kat. 51), a ostla su grčkomakedonska Aleksandros, Androneikos, Kleodemos, Kleonike. Jedina analogija imenu Nenis (kat. 44, Paj.) je njegov muški pandan u M. Aziji[28] što upućije na epihorsko poreklo.

TIP IIIb, Stele sa reljefnim i natpisnim poljem

Stele bez frontona sa reljefnim poljem i natpisom. Nijedna stela nema oformljeno natpisno polje. Motiv biste preovladjuje, a na steli iz Linkestide (kat. 57) osim figura predstavljeno je i poprsje u maloj niši. Jedina datirana stela je iz 213 g. n. e. (kat. 54Paj) koju je Aelia Kointa podigla svome ronaniziranom suprugu. Ostala imena su grčko makedonska: Alexandros, 2 puta,

---

[26] Goetterkulte, no 278

[27] M. A. R. Coldege, The art of Palmyra, London, 1976, str. str. 64; K. Parlasca, in Bilan et perspectives, Colloque de Strasbourg, Strasbourg, 1976, str. 33-43, T.6/2; Id. Archeologie et histoire de la Syrie II, 1989, Palmyre, str. 544-555, fig. 200 202, 205

[28] L Zgusta, Personennamen, no 1035-1; oblik Nenas sreće se jednom u dolini Strume, IGB IV, no 2286

Agasikleia, Demetrios, Philemon. Jedino epihorsko ime je Manta (kat. 52)[29].

Na dve stele predstavljeni su deifikovani pokojnici (kat. 54 Venera Pudica, kat. 57 Ares, Herakle, Posejdon), pojava koja je tipična za latinsku kulturnu sferu carskog perioda. U grčkoj kulturnoj sferi ova pojava posvedočena je samo u Makedoniji i u manjem obimu u Egiptu[30]. Fenomen je prihvaćen od starosedelaca srednjih i nižih slojeva, medju kojima ima romaniziranih, češći je kod žena i dece. Dosada otkriveni spomenici su iz prve polovine II v.n.e. do pred kraj III v., najviše ih je nadjeno u gradovima Tesalonike i Beroja. Od božanstava preovladjuje Herakle tipa Boston, sam ili sa drugim božanstvima kao ovde (kat. 57).

TIP III c, Stele bez rama

Varinata c su izdužene stele sa natpisom koji je urezan na ravnoj površini stele bez posebno formiranog natpisnog polja i bez frontona. Tip je zastupljen u Linkestidi, Pelagoniji i Pajoniji.

Jedini primerak u Orestidi mogla bi biti polovina stele bez sačuvanih imena[31]. Iz Pajonije je jedina datirana stela u 210 g.n.e., Vataša (kat. 61) a još dve stele (kat. 69, 60) mogu se datirati na osnovu carskog gentilicija Ailios. Gentilicij

---

[29] F. Papazoglou, Actes VII CongrEpigr. str. 161/2, cf. D. Samsaris, Dodoni, 118, 1989, str. 326 koji je skupio najviše primera.

[30] H. Wrede, Consecratio in formam deorum, Mainz 1981, str. 54-65

[31] AnoMak, no 199

Tullios, sa stele iz s. Begnište (kat. 60) posvedočen je samo u Solunu[32] i Dionu[33].

Sve stele sa latinskim natpisom su iz Linkestide. Osim stele iz s. Gopeš (kat. 70) na kojoj je protitan gentilcij Naevius[34], posedočen samo još u Solunu[35] i Filipima[36], latinski natpis imaju samo stele iz Herakleje (kat. 71, 71, 73). One se jasno izdvajaju od ostale, tiču se Rimljana i na osnovu onomastičke formule (filiacija) mogu se datirati najkasnije u I v.n.e. Po mišlenju F. Papazoglu, nenavodjenje dedikanta i završnih formula kao što je h. s. e., rezultat je uticaja lokalne sredine za koju su karakteristične jednostavne formule[37]. Gentiliciji Avillius[38] (kat. 71) i Vessuenus[39] (kat. 73) nisu posvedočena u Makedoniji. L. Marius Peregrinus (kat. 72) poznat je i sa votivnog natpisa u čast Jupitera, takodje iz Herakleje[40]. Marii su u Makedoniji poznati od I v.n.e. u Beroji i Solunu[41] a u našem delu samo na steli centuriona III galske legije iz s. Malino (IV e, no 189, III v.n.e.). Iako u Herakleji dosad nije posvedočen conventus civium Romanorum sudeći po natpisu u čast

---

[32] IG X 2, 1, nos 206, 210, 211, 247, 627 (III v.n.e.)

[33] KKlio 52, 1970, str. 62, no 14, sl. 14

[34] Schulze, Eigennamen, str. 263

[35] IG X 2,1 no 558 (III v.n.e.)

[36] CIL III, 7341; Dem. 959, 1102; BCH 1897, str. 529; BCH 1934, no 20

[37] F.Papazoglu, Herakleja i, str. 20/1

[38] Schulze, Eigennamen str. 72, zab. 3, etrurskog porekla

[39] Schulze, Eigennamen, str. 256, zab. 5

[40] Spom. 98, no 20

[41] A.Tataki,PB no 861, 860 (IIv.n.e.); IG X 2,1, no 259, 906 (II v.n.e.)

G. Arbejana Sekunda[42] broj doseljenih Rimljana morao je biti dosta velik. Pored starih rimskih gentilicija vojnika iz Herakljeje značajno je da svi dosada poznati pretorijanci i vojnici gradskih kohorti imaju latinska kognomina[43].

Stele iz Pelagonije i Pajonije su porodične osim stela vojnika I italske legije iz s. Peštani (kat. 69) koji ima Hadrijanov prenomen što pokazuje da je rimsko gradjansko pravo dobio tokom regrutiranja, jer njegov otac nije rimski gradjanin. S obzirom da je umro na 17 g. stela se može datirati u prvoj polovini II v. n.e. Dedikanti stele iz s. Veprčani (kat. 67) Alexandros i Alexandra, nisu rimski gradjani, dok je to njihov sin Aurelios Klaudios, te se stoga datira u 2/2 II v.n.e. Onomastičkom formulom izražena je filiacija (Alexandrou uiou) što je očigledan rimski uticaj, ali nije jasno kojim je putem stekao gradjansko pravo. Treća stela iz Pelagonije (kat. 68) tiče se domorodaca (Zosimos i Artemeisia).

Sve pajonske stele su podigli domorodci: Antigonos, Aristophon, Attikos, Dioskourides, Zoilos, Laodike, Leon, Lyka[44], Makedon. Na steli iz s. Vataša (kat. 61) ime jednog deteta je izvedeno od imena Scupi što ukazuje na veze sa gradom.

Jedina stela sa ukrasom je iz s. Dunje (kat. 68). Iznad natpisa je urezan pettougaoni ornament u čijem se centru spajaju linije koje polaze iz svakog ugla (možda nevešt pokušaj da se prikaže rozeta) a ispod natpisa, po celoj širini stele, spiraloidna

---

[42] F. Papazoglu, Herakleja I,str. 13/4 sa kompletnom bibliografijom. Koliko sam mogla da proverim nije posvedočen drugde. Schulze, Egennamen, str. 129, 347 beleži oblik Arbaianus

[43] F. Papazoglu, op. cit. str. 15 = Villes, str. 264, zab. 54

[44] F. Papazogpou, Actes VII CongrEpigr, str. 159, zab. 25 misli da bi ime moglo biti epihorsko.

traka.

Na steli iz Velesa[45] koja takodje nema definirano natpisno polje, ispod natpisa je predstavljeno ogledalo, iznad žensko poprsje odlomljene glave i donji deo vretena (?) iznad levog ramena, te stoga nije ukjlučena u ovaj tip iako mu je najbliža. Veteran Aur. Dioskurides dao je da se na steli njegove threpte[46] izradi bista. Motiv poprsja je glavni rimski element u ikonografiji nadgrobnih spomenika. Još u Avgustovo doba posvedočen je u Solunu[47]. U širenju ovog motiva pored Italika svakako velikog udela su imali vojnici tj. veterani bilo stranog bilo domaćeg porekla, koji su imali prilike da se upoznaju sa shvatanjima Rimljana o kultu predaka. Onomastički elementi ne daju sigurne podatke o poreklu našeg veterana ali sudeti po ikonografskim elementima (ogledalo i vreteno) koji su retki na našim stelama a veoma česti u M. Aziji može se pretpostaviti istočno poreklo za našeg veterana.

Žensko poprsje u maloj niši predstavljeno je na porodičnoj steli iz s. Novaci[48] prilikom kasnijeg urezivanja dvaju reda natpisa za pokojnicu čije portretne crte i frizura upućuju na 2/2 III v. što pokazuje da je motiv prihvaćen kod romaniziranih starosdelaca (rimska lična imena: Gaios, Kouartos, Sekounda, patronimik Thallos prvi put posvedočen u našem delu).

---

[45] Spom. 71, 53. Ligature, uglasta slova i način skraćivanja gentilicija Aurelios upućuju na III v.n.e N

[46] Ime Paternos kolko sam mogla videti nije posvedočeno, možda se radi o metatezi slogova tj. o apelativu partenos u funkciji ličnog imena.

[47] A. Rusch, JdI 84, 1969, R 82, 91, 93

[48] N. Proeva-M.Ricl, ŽA 33/1, 1983, str. 43-45, no 7, sl. 7

Jedna stela iz okoline Kavadaraca[49] bez definiranog natpisnog polja, pripadala bi ovom tipu da je završavala ravno a ne lučno ali taj element zajedno sa onomastičkim nedvosmisleno ukazuje da se radi o strancu, što je inače jako redak slučaj. Gentilicij Vineius je jako redak, posvedočen jedanput u Španiji[50] i jednom u Rimu[51] a u Makedoniji samo još u s. Malino[52]. Oblik stele poznat je u Italiji, u okolini Akvileje[53] i u Venetiji[54]. U D. Meziji ovakav oblik stele sa motivom poprsja rasiren je u severnom crnomorju (Odessos, Tomi)[55] ali ne u Makedoniji kao što tvrdi M. Alexandrescu-Vianu[56] bez navodjena primera. Jedina takva stela u našem delu nadjena je u Gevgeliji[57], nažalost bez natpisa i sa jako izlizanim ženskim poprsjem.

TIP IIId, Stele sa upisanim frontonom i reljefnim poljem

Ovu varijantu sačinjavaju stele ravnog završetka sa upisanim frontonom i natpisnim poljem, posvedočena malim brojem stela

---

[49] Spom. 71, 170

[50] CIL II 5940 (Carthago Nova, conventus Carthaginiensis suppl.) Varijante imena daje Schulze, eigenamen, str. 360

[51] CIL VI, 4, 1, 28958

[52] Spom. 98, 402

[53] G. Forni, Epigraphica III, Epigraphica 50, 1988, str. 111, sl. 5

[54] G. Susini, Un casi di ordinatio graffita in una iscrizione atestina (Suppl.It, 537) Epigraphica 50, 1988, str. 226-235, sl. 1

[55] Typologie des steles funeraires de la Mesie Inferieure, Dacia 17, 1973, tp V, datiran u II/III v.

[56] op. cit. str. 221

[57] Spom. 71, 122

samo u Pajoniji i Orestidi. Stela iz s. Resava (kat. 74) ispod natpisnog polja ima cokle (kao na steli tipa IIIa iz s. Disan, (kat. 42) u kome je predstavljen pas, dok stela iz s. Krušica (kat. 75) nema posebno formiran fronton, već je dekoracija frontona predstavljena iznad natpisnog polja u obliku tabule ansate. Polumesec i stilizirana bršljenova loza su tipični motivi za tikveški kraj. Specifičnost ove stele je prikaz are ispod polumeseca koji je jedini primer u Makedoniji. Motiv polumeseca na nadgobnim spomenicima vezuje se za verovanja u zagrobni život (v. poglavje o problematici tzv. kavadarskih stela). U novije vreme J. Medini je pokušao da stele Tikveškog kraja sa motivom polumeseca veže za kult boga Mena, iako je autoru promakla baš ova stela[58]. S obzirom na činjenicu da kult boga Mena dosada nije posvedočen u Makedoniji ne čini se verovatnim vezivanje ove stele sa kultom boga, iako je poznato da je polumesec na votivnim arama predstavljan kao substitut boga Mena[59]. Onomastika takodje ne daje indicija za orijentalno poreklo, jer je žensko ime Moma osim na ovoj steli posvedočeno i u s. B. Crkva[60] u kontekstu epihorskih imena koja se vezuju za brigijski sloj, tako da je teško reči da li se radi o doseljeniku iz M. Azije (Frigije) ili o domorodcu sa epihorskim imenom. U svakom slučaju ikonografija stele je jedinstvena tako da nije isključeno orijentalno poreklo pokojnika ili pak utucaj Menovog kulta što bi zasada bio jedini slučaj u Makedoniji

---

[58] J. Medini, Tragovi Menova kulta u Jugoslaviji, GodCBI XXV/23, 1987, str. 175-186, posebno 182-185

[59] Brojni primeri u svetilištima Mena, cf. M. M. HHardie, The schrine of Men Askaenos at Pisidian Antioch, JHS XXXII, 1912, str. 11-150, sl. 8-15

[60] N. Vulić, Spom. LXXI, no 341

uopšte. S. Dull kao i većina istraživača stilizirane listove tumači kao strelice, dok za lozice misli da su zmije te ih vezuje za kult zmija[61] što je neprihvatljivo. Samo na ovoj steli se javlja rimsko ime Poublios sa epihorskim imenom Moma[62], ostala su domaća Olympias, Olympos, Paramonos i Phila.
Tip nema elemenata za bliže datiranje, može se datirati okvirno u II/III v.n.e.

TIP IIIe, Stele sa upisanim frontonom, reljefnim i natpisnim poljem

Ova se varijanta od prethodne razlikuje time što stele pored natpisnog imaju i reljefno polje. Na steli sa latinskim natpisom iz Kavadarci (kat. 79) fronton nije posebno označen, već je iznad reljefnog polja predstavljena palmeta. Fronton stele iz s. Izvor (kat. 77) je bez dekoracije tako da je moguće da stela nije bila završena, što se ne može sa sigurnošću utvrditi s obzirom da nedostaje natpisno polje. Motivi frontona pajonskih stela su tipični za tikveški kraj: rozeta, rozeta sa šišarkom i palmetom. Pajonske stele imaju motiv figure, a linkestidske bistu, osim na jednoj steli iz s. Bukovo (kat. 80). U frontonu linkestidskih stela pored motiva rozete dva puta se javlja konjanik-simbol heroiziranih pokojnika, i to na stelama sa domorodačkim imenima: Koragos, Neikagora i Nana[63] (kat. 81, 82). I na ostalim stelama imamo domaća imena Apollodoros, Matero,

---

[61] Die Goetekulte, str. 170

[62] F. Papazoglou, Acte VII CongrEpigr. str. 162

[63] Ime pripada kategoriji tzv. Lalnamen imena, često je u M. Aziji, cf. L. Zgusta, Personennamen, 1013-1

Nikopolis, Olympia, Protas, Synegdemos, Thessaloneike, Ophelion, kao i ime Mesta koje se ranije smtatralo tračkim[64] a u novije vreme epihorsko[65]. Jedini romanizirani starosedelac u Linkestidi je Terentianos Ophelion (kat. 83).

Stelu iz Kavadarci (kat. 79) podigli su Rimljani. Da se radi o strancima osim onomastičke formule i imena (Secunda S. f. Rodia, Secunda P. f. Iulia, Iulius Primus) pokazuje i ikonografija stele. Pored toga što je motiv frontona, palmeta, predstavljena na uskom prostoru iznad reljefnog polja, drugi neuobičajeni detalj stele je predstava kovčežića i otvorenog ogledala izmedju i iznad glave devojčice i žene, čest u M. Aziji, posebno Frigiji[66]. Sličan završetak imaju još dve stele iz Makedonije. Stela iz Orestide datirana je u II/I v.p.n.e.[67], a stela iz Herakleje (Spom. 75, 15) u III/II v.p.n.e.[68]. Takav tip stela karakterisitčan je za istočnu egejsku sferu u helenističkom periodu, te je vrlo verojatno da su nosioci naše stele iz istočnih krajeva rimskog carstava. Običaj da se na stelama prikazuju predmeti iz svakodnevnog života, tako čest u M. Aziji, posvedočen je samo još u Filipima. Na 40 reljefa isklesanih u steni za koje je P. Ducrey odbacio starija tumačenja o božanstvu a da se nije opredelio izmedju tri mogućnosti: sveštenice

---

[64] Za primere iz Makedonije sa bibliografijom cf. D. Samsaris, Dodoni, 18, 1989, str. 328

[65] F. Papazoglou, Acte VII Congr.Epigr. str. 161

[66] MAMA V, nos 40, 67, 282; MAMA VI nos 24, 274, 276, 284, 291. 298, 335a, 368, itd.

[67] AnoMak. no 119, Karabunar (Mavropigi)

[68] V. Bitrakova - Grozdanova, Spomenici od helenističkiot period vo SRMakedonija, Skopje 1987, str. 118

Dijane, dedikantkinje ili pokojnice[69] (ova poslednja se čini najverovatnijom). Ovi reljefi koji imaju oblik stele sa trougaonim frontonom pokazuju put kojim su prodirali utaicaju u Makedoniju. Gentilicij Rodia je jako redak i neposvedočen u Makedoniji.

Na steli iz s. Smilevci (kat. 78) medju domaćim imenima Dionisios i Zoilos i epihorskog Ammia, u grčko makedonskoj onomastičkoj formuli sreće se prenomen Gaios.

[69] Releiefs rupestre de Philippes en Macedoine, Melanges d'histoire ancienne et d'archeologie a Paul Collart, Lausanne 1976, str. 156-159

TIP IV, Stele sa frontonom, reljefnim i natpisnim poljem. Varijante su pravljene na osnovu frontona (slobodan ili upisan), načina formiranja natpisnog polja i broja reljefnih polja.

Varijanta a, Stele sa trougaonim frontonom i matpisnim poljem

Stele sa natpisnim poljem i trougaonim završetkom ili već potpuno formiranim frontonom a ponekad imaju akroterije. S obzirom da imaju najjednostavniji oblik moguće je da su najranije. Nažalost tip je slabo datiran. Jedina datirana stela je ona iz s. Brušani 232 g.n.e. (kat. 91), a od pelagoniskih stela moguće je datirati samo stelu iz s. Dunje (kat. 96 na osnovu carskog gentilicija i prenomena, P. Ailios). Stele iz Pelagonije i Linkestide (kat. 96 - 101) imaju neoznačen fronton sa istim motivom: rozeta u krugu. Samo na steli iz s. Dunje (kat. 96) rozeta je flankirana dvama polumesecima i ona je jedina stela romaniziranog starosedeoca koji je rimsko gradjansko pravo dobio u vreme Hadrijana[70]. Ostali imaju domaća imena: Aairopos, 2 puta, Lykos, Neikanor, Neikon/omos/ ili Neikon/ike/, Olympiades, i samo dva latinska kogomena Rekeptos i Sabeinos. Epihorska su Kesos[71] i Mestos[72] ranije smatrana tračkim[73]. S obzirom na rasprostranjenost imena od osnove Mest-

---

[70] Iz mariovskog dela Pelagonije (s. Peštani) je i stela vojnika I italske legije (kat. 7) iz istog vremena.

[71] Najbliža analogija je ime Keses iz s. Barovo (kat. 20) cf. N. Proeva, ŽA 38, 1988, str. 58

[72] F. Papazoglou, God. CBI XII/10, 1974, str. 69, Ead. Actes VIIe Congr. Epigr. str. 167

[73] D. Detschev, Thr. Sprachr. str. 297/8; K. Vlahov, ŽA 15/1, 1965, str. 39-44; V. Georgiev, Trakite, str. 54/5, 60

u istočnoj polovini Makedonije ime se može smatrati pajonskim. Stele iz s. Graešnica (kat. 98, 99) su jedine koje imaju natpisno polje u obliku tabule ansate izradjeno na potpuno ist način, kao i ist tip natpisa (ime pokojnika i godine života) tako da je očigledno da su delo iste radionice ili jednog majstora. Način izrade tabule ansate (umesto natpisno polje udubljeni su prostori izmedju ansa, tako da je natpisno polje u istoj ravni sa površinom stele) govori u prilog lokalnog majstora koji je pokušao da izradi stelu rimskog izgleda. Uklapanje starosedelaca u "rimski stil života" pokazuje i latinski kognomen, Receptus, na jednjoj od njih (kat. 99).

Stele iz Pajonije (kat. 86 - 92) pokazuju manji otpor romanizaciji. Epihorska imena se javljaju samo na dve stele: kat. 89 Amiano[74] i Mestrios (kat. 90) i to u kombinaciji sa rimskim kognomenima (Helvianos i Pontianos) u makedonskoj onomastičkoj formuli kakvu imaju svi osim stela rimskih gradjana *(Maximos Ofelios i Maximos Tertianos, kat. 91), na kojoj Vellios gentilicij etrurskog porekla[75], neposvedočen drugde u Makedoniji ima funkciju ličnog imena. Mestrios se često sreće u Pajoniji i Pelagoniji (na jednoj steli tzv. kavadarskog tipa iz s. Martolci[76] zajedno sa imenom Ammia koje se vezuje za brigijski sloj), tako da je jasno da se ne može smatrati tračkim, već epihorskim kako je predložila F. Papazoglou[77]. Ime frigijskog vuka (Hesihij, s.v.) Daos, homonimno sa imenom Dačana

---

[74] Žensko ime Amiano (dat.) nije posvedočeno ali s obzirom na muški pandan Ammianos moguči je nominativ Amiano.

[75] Schulze, Eigennamen, str. 99 sqq

[76] T I, no 2

[77] God. CBI XII/10, 1974, str. 69; Balcanica VIII, 1977, str. 77, zab. 46

i jednog iranskog plemena, Dečev smatra trakijskim[78], u grčkoj kulturnoj sferi posvedočeno je od helenističkog doba[79], srete se kod Kelta[80], posvedočeno je u Frigiji[81] a u Makedoniji se javlja prvi put tako da se može svrstati medju epihorska, brigijska imena. Samo na jednoj steli (kat. 95) sva imena su domaća: Lyka, Neike, a na drugoj (kat. 86) sva rimska: Loukidia, Loukios. Po mišljenju F. Papazoglu Lyka bi bilo epihorsko ime[82]. Što se dekoracije frontona tiče, iako je i kod njih osnovni motiv rozeta, ona se razlikuje time što je rozeta jako stilizirana i pridružena trima takodje jako stiliziranim listovima bršljana[83] (kat. 86 - 89), što je katakteristika tzv. kavadarskog stila. Na stelama (kat. 91 i 92) javlja se još jedan motiv specifičan za stele ovog kraja, a to su stilizirane grančice same ili u kombinaciji sa rozetom kao na steli kat. 92. Po svojoj dekoraciji ove stele bi mogle ići kao poseban tip u okviru Kavadarskih tipova (v. niže) ali su radi poredjena ipak date zajedno sa ostalim.

---

[78] ThrSprachr, s. v.

[79] Fraser-Matthews, Lexicon, s. v.

[80] Holder, AC I, 1245

[81] L. Zgusta, Personenamen, no 1493-5; BullEpigr 1971, no 480 dekret frigijskog koinona iz Astifaleje; posvedočeno u Eleusini i kontekstu koji nije grčki (imena Midas, Lydos) cf. BullEpigr 1969, no 211

[82] Acte VII CongrEpigr, str. 159, zab. 25 (Lykaria u Bitiniji, Lykarios u Stiberi)

[83] Da se zaista radi o stiliziranoj rozeti i listovima, a ne o strelicama kako se nazivaju u stručnoj literatuti (A. Struck, I. Čremošnik i dr.) pokazuju stele na kojima listovi nisu sasvim stilizirani: stela iz Velesa, Spom. 75, 31; iz Kavadaraca, Spom. 71, 148; Spom. 98, 140 i dr.).

Dve stele iz s. Dabnica i Prilepa[84] kao i jedna neobjavljena iz s. Brailovo izlizanog natpisa, mogu se tretirati kao preodne u sledeći tip. Naime iznad natpisa, unutar natpisnog polja predstavljena je ljudska figura na niskom postolju, bez posebnog izdvajanja reljefnog polja. Na steli iz Prilepa posvedočeno je epihorsko ime Ammia, dok njen muž nosi teoforno ime Asklepiades kao i njegov otac Asklepiodophoron koji mu je podigao spomenik nadjen na istoj nekropoli na lok. Karataš iz Prilepa[85].
Preurados, patronimik Markianosa iz Orestide (kat. 102) posvedočen je tri puta na keramičkim pečatima sa ostrva Sv. Ahil u M. Prespi u obliku Preuratos[86] a na Batinskoj psefizmi koja se tiče raznih kategorija starosedelaca u varijanti Pleurados u onomastičkim kontekstima koji ne dozvoljavaju da se ovaj oblik veže za ilirsko Pleuratos, tako da ima izgleda da se radi o epihorskom imenu i zasada je bolje razmatrati ga odvojeno od ilirskog onomastikona.

TIP IVb, Stele sa trougaonim frontonom, reljefnim poljem i natpisom

Varijanta sa frontonom i jednim reljefnim poljem odlikuje se time što nema sasvim formirano natpisno polje. Natpis je ispisan na ravnoj površini stele, ispod reljefnog polja. Natpis na steli iz s. Oreovec (kat. 113) urezan je na ramu izmedju reljefnog polja i frontona kao na stelama iz Elimeje (kat. 129-131), što

---

[84] Spom. 71, 376 (iz s. Dabnica, gore odlomljena, ali otigledno sa frontonom) i Spom. 98, 366 (Prilep)

[85] Spom. 77, 75

[86] AnoMak no 179

je često kod južnomakedonskih stela[87]. Jedna stela iz Velesa sa motivom poprsja u reljefnom polju (kat. 105) i jedna iz Bitolja (kat. 124) sa motivom ljudske figure završavaju u obliku trougaonog frontona koji je neoznačen, neodvojen od reljefnog polja i neukrašen, možda su rad putujućeg majstora.

Varijanta je datirana od I v.n.e (kat. 110, veteran legije VIII Augusta) do III v.(kat. 104, 112). Stela veterana iz Pelagonije, koja je poslužila za razdvajanje Herakleje od Pelagonije[88] jedina je sa latinskim natpisom. Njena ikonografska šema nema ništa zajedničko sa vojničkim stelama: pokojnik nije u vojničkom odelu, već je u porodičnom ambijentu (supruga i služinčad) što nedvosmišljeno pokazuje da je reč o Pelagoncu koji se po služenju vojnog roka vratio u svoj zavičaj. Jedini rimski element bio bi venac u frontonu, corona militaria, iako u natpisu nema pomena dobijenih časti. Konjanik, Paramonos Menandrou, (kat. 128 Eor.) koji je vojnikovao samo 4 god., umro sa 20, predstavljen je u ikonografskoj šemi tzv. tračkog konjanika. Ikonografksa šema heroja koji se bori ili lovi na konju, koja se u Makedoniji javlja dosta rano[89] označavajući heroizranog pokojnika[90] bila mu je bliža od vojničkih predstava konjanika. Heroiziran pokojnik-konjanik prikazan je dva puta:

---

[87] M. Alexandrescu - Vianu, Dacia 17, 1973, str. 183, 189

[88] F. Papazoglu, ŽA IV/2, 1954, str. 308-345

[89] na freskama u makedonskim grobnicama: Nausa, Makedonika, 7, 1967, str. 337; 9, 1969, str. 196; 15, 1975, str. 289; Lefkadija, Makedonika 15, 1975, str. 284; na mozaicima u Peli, Makedonika 9, 1969, str. 179; 15. 1975, str. 188, a u Vergini je nadjen deo kompozicije lova sa psom i divljim veprom kao u scenama tzv. tračkog konjanika, Makedonika 13, 1973, str. 481 Cf. Ph. Petsas, Pulpudeva 2, 1976 str. 198

[90] N. Vulić, Glas 114, 1926, str. 88; Id. Spom. XCVIII, str. 285; M. Garašanin, GodCBI XIII/11, 1976, str. 291

jednom u Pelagoniji, kat. 114, bez natpisa, a drugi put u Linkestidi (kat. 125). Ista ikonografska šema sreće se na dvojezičnoj steli vojnika španske kohorte iz s. Rufci[91] čiji bi epitet trebao da sledi posle imena kohorte a ne broj kohorte[92], tako da je moguće da se radi o konjaničkoj kohorti. I za ikonografiju stele centuriona iz Prilepa (kat. 112) ne može se reći da je tipično vojnička iako je predstavljen u kratkoj tunici prepasanom sa cingulum militiae, sagum-u koji je prikopčan fibulom na desnom ramenu, mačem na levoj strani i vitis-om u desnoj ruci, jer su pored njega predstavljene još dve figure, levo muška, a desno ženska. Pod uticajem rimskih funeraranih shvatanja poprsje je u predstavljeno u frontonu, kao simbol predaka kod Rimljana, analogno simbolu heroiziranog pretka u vidu konjanika[93] kao na steli iz s. Brailovo (kat. 117). Motiv biste u frontonu imaju stela iz Herakleje (kat. 122), što uz motiv poprsja u reljefnom polju jasno govori o rimskom uticaju iako nema sačuvanih tragova natpisa, kao i stela iz s. Brailovo (kat. 117) takodje sa izlizanim natpisom. Spomenici sa motivom poprsja su retki u G. Makedoniji, i sretu se duž rimskih puteva, ili oko gradskih centara. Motiv poprsja u reljefnom polju imaju stele iz iz s. Oslomej (kat. 132, sa grčkomakedonskim imenima Asandros, Apolodoros i Hameilos) i Velesa (kat. 105, bez natpisa) što je rezultat uticaja iz Skupa o čemu će biti više govora kod VI-og tipa, sa svodnim reljefnim poljem. Pored motiva ljudske figure koji je najčešći, jednom se sreće motiv dače (kat. 104, romanizirani starosedelac,

---

[91] Spom. 71, 468

[92] F. Papazoglou, ANRW II/7, str. 349, zab. 207

[93] N. Proeva, ZA 36, 1986, str. 66

Pajonija). Jedino na pelagonskim stelama sretu se deifikovani pokojnici. Na steli iz Prilepa (kat. 111), deca čija imena nisu navedena prikazana su u deifikovanom obliku kao Herakle i Afrodita. Pokojnik u liku Herakla sreće se na steli iz Prilepa[94] i na jednoj iz s. Varoš nažalost sa istrvenim natpisom[95]. Fenomen deifikacije pokojnika koji je u doba Carstva tipičan za latinsku kulturnu sferu, u grčkoj samo u Makedoniji (u manjem obimu u Egiptu), dosada je posvedočen samo kod starosedeoca[96]. Jedna pajonska stela (kat. 103, Veles) ima jedinstven motiv, tri stilizirane ljudske figure sa glavama u obliku šišarki, kao i dve stele iz s. Volkovo (kat. 167, 168 varijante IV c sa formiranim natpisnim poljem) bez paralela van Makedonije. Simbolika šišarki, zimzelenih drveća i raslinja dobro je poznata: svojim zelenilom oni simbolišu večni život i besmrtnost[97] te se stoga često predstavljaju u frontonu nadgrobnih spomenika kod svih naroda i ne mogu se vezivati za metroačke kultove kao što to čine neki autori[98]. Ime Euphrosinos ne pomaže u odredjivanju porekla pokojnika ni ikonografskog motiva, koji je očigledno tudjeg porekla (v. niže, tip VIb). U Pajoniji, pored Aurelija (kat. 104), na steli rustične izrade (kat. 107) sa lokalnim (Loukasos, Babullos, Paramonos) i

---

[94] Spom. 71, 643

[95] Spom. 71, 412

[96] H. Wrede, Consecratio, str. 54-65

[97] F. Cumont, Symbolisme, str. 234

[98] Ch. Picard, Sur quelques documents nouveaux concernant les cultes de Cybele et d'Attis des Balkans a la Gaule, Nuen IV, 1956, str. 6 sqq. (autor kao mesta nalaza daje Volkovo, dok je po Vulitu stela bila u Velesu odakle je prenešena u skopski muzej); J. Medini, God. CBI XXV/23, 1987, str. 184/5 u vezi sa stelama iz tikveškog kraja, pri čemu ne uzima u obzir ovu stelu. Detaljnije o ovoj vrsti simbola u odeljku o tikveškim stelama.

rimskim imenima (Dekimia, Koarta, Markos, Sekondos) gentilicij Livius ima ulogu ptronimika u grčko-makedonskoj formuli. Imena od korena Bab- česta su u Frigiji, Lykaoniji i drugim delovima M. Azije[99] tako da je Babulos sa našeg natpisa još jedno od imena koja treba vezati za brigijsko-edonski sloj u Makedoniji. Još jedan rimski gentilicij, Obulkios[100], upotrebljen je kao patronimik na steli gde su sva imena rimska (kat. 108). Oba gentilicija posvedočena su na široj gradskoj teritoriji Stoba[101], i u Solunu, a Livii još u Alorosu[102]. Ostala imena su uobičajena u regionu Alexandros, Glaukias, Euphrosinos, Epigone, Nikolaos, Philomousos, Posidonios.

U Linkestidi (kat. 122-127) samo jednom je posvedočen carski gentilicij Ioulios (kat. 72) pri čemu svi nose domaće kognomene. Pored grčko-makedonskih imena Antipatros, Antigonos, Alexandra, Alexandros, Graptos, Ilias, Historia, Kale, posvedočena je jedna Ammia koja je podigla spomenik sinu Antipatru, čiji se otac zvao Rymetalkos, što bi bilo jedino tračko ime (kat. 125)[103].

U Pelagoniji romanizirani starosedelci su bili vojnici (kat. 110, 112, 120). Suprotno očekivanju, vojnici nisu prikazani sami kao u zapadnim, posebno podunavskim provincijama, već na porodičnim stelama, čak i u kombinaciji sa motivima iz

---

[99] L. Robert, Noms, str. 368

[100] posvedočen još dva puta na teritoriji Stoba, Spom. LXXV, no 88 i na neobjavljenoj steli iz s. Begništa T IVb, 48 i samo još u Tesaloniki IG X 2, 1 no 836, cf. Schulze, Eigennamen, str. 238

[101] F. Papazoglou, Ghiron 16, 1986, apendix

[102] Tesalonike, IG X 2, 1, no 748; Aloros, F. Papazoglou, Villes, str. 158, zab. 78 (najraniji pomen - pre 44.g.n.e.)

[103] Rymetalkes je posvedočeno jednnom u Elimeji (AnoMak, no 10)

svakodnevnog života (muškarac sa konjem i čekićem na ramenu, kat. 120). Osim ove scene u frontonu je predstavljena riba, što bi, koliko sam mogla proveriti, bio jedini slučaj diskretnog označavanja pripadnosti hrišćanstvu (kripto-hrišćana) ne samo u Gornjoj Makedoniji, već u celoj provinciji. Hrišćanski simbol se svakako ne može odnositi na vojnika, već na njegovu porodicu. Medjutim, motiv ribe u sudu sreće se na nadgrobnim spomenicima pri čemu se tumači kao "sacrifice funebre"[104] kao i na stelama sa astralnim motivima, zbog čega je neki istraživači vezuju za kult boginje Atargatis[105] što bi za spomenike sa astralnim motivima bio još jedan dokaz orijentalnog uticaja. Takodje je moguće da se radi o vernicima boginje Dea Syria čiji je simbol bila riba tim pre što je njen kult posvedočen u Makedoniji[106]. Medjutim onomastički elementi ne daju indicije da se radi o siriskim doselenicima (imena su banalna i sreću se u oba regiona). U prilog strancima bi bila jedino ikonografska šema cele stele: motiv zemljoradnika, mala reljefna polja kao na spomenicima M. Azije kao i neobična odeća. Ako se ima u vidu da je porodica predstavljena u gornjem reljefnom polju, iako su dve žene i dva muškarca umesto jedne žene i tri muškarca, što je rezultat kupovine gotovih spomenika na kojima se urezivao samo natpis, onda se postavlja pitanje da li ženska figura u maloj niši desno od polja sa scenom iz svakodnevnog života, može

---

[104] F.J.Dolger, IXQYC, str. 390, zab. 3

[105] Schober, Ost. Jh. 17, 1914, bbl. str. 242

[106] Beroja iz 261/2 g. cf. A. Orlandos, AD 2, 1916 (1917), str. 147, sa korekcijama datuma J. Touratzouglou AAA 4, 1971, str. 219, no 4; AnoMak, no 102 (Eordaja); Gerasimova, Klio 62, 1980, str. 97 = SEG 28, no 552. Na jednoj steli iz Beroje, do pojasa obnažena ženska figura sa velikom ribom u rukama interpretirana je kao Atargatis ili Afrodita, cf. AD 29, 1973/74 Chronika 718, sl. 517b

predstavljati sirisku boginju. Nažalost atribut u njenim rukama (riba?) ne može se definirati zbog lošeg rada, ali s obzirom da je u Makedoniji dobro poznat običaj da se pokojnici na nadgrobnim spomenicima prikazuju u deifikovanoj formi[107] nije nemoguće da manja figura predstavlja vernicu siriske boginje, majku vojnika u diviniziranom obliku, koja podiže spomenik svojoj porodici. Da je ovakvo rešenje za "domaće" vojnike rezultat rimskog uticaja pokazuju stele sa drugačijim prikazom vojnika: stela iz s. Marvinci, I v.p.n.e.[108] na kojoj je predstavljen vojnik u klasičnoj makedonskoj ratnoj opremi i u skladu sa načinom predstavljanja vojnika u doba nezavisnosti makedonske države, kao i na bitoljskoj steli (kat. 178) iz I v. n.e. Pored grčko-makedonskih imena Alexandros, Epiktesis, Euporos, Deia, Nike, Makedon, Olympus, Paramonos, Parmenion, jednom je posvedočeno ime Mestria koje se vezuje za brigisko-edonski sloj u Makedoniji[109].

Medju pokojnicima Antigonos, Kleopatra, Dokimos, Dynamis na stelama iz Elimeje (kat. 129-131) nema ni jednog romaniziranog stanovnika.

Kao rimski motiv u frontonu pored biste (kat. 105, 112) i venca na vojničkoj steli iz Pelagonije (kat. 110) može se uzeti i kantaros sa brsljanovom lozom na steli iz Linkestide (kat. 123). Sve ostale imaju rozetu osim stela iz Pelagonije (kat. 114) sa motivom palmete.

Na steli iz Elimeje bez sačuvanih imena (kat. 129) predstavljeni

---

[107] H. Wrede, Consecratio in formam deorum, Mainz, 1981, str. 54-65

[108] F. Papazoglou, BCH 98, 1974, str. 280, sl. 3b

[109] F. Papazoglou, GodCBI XII/10,1974, str. 69

su kovač i njegov pomoćnik u ikonografskoj šemi Dioskura-Kabira, zaštitnika metalaca.

TIP IVc, Stele sa trougaonim frontonom, reljefnim i natpisnim poljem

Ova se varijanta od prethodne razlikuje time što je natpisno polje potpuno formirano. Nema sigurno datiranih spomenika pre II v.n.e. (nijedna stela nije datirana). Najveći broj stela je iz III v.n.e., na osnovu stila i carskih gentilicija. Ikonografski motivi reljefnog polja su isti kao kod prethodne. U Pajoniji kao i Linkestidi, jedini motiv reljefnog polja je cela figura, u Pelagoniji je najčešći, s tim što je 2 puta ljudska figura jako stilizirana sa glavom u obliku šišarke sa domaćim imenima (osim jednog, Veneria) Mestria, Paramonos, Philippos (kat. 165, 166). Ove stele, stela iz Velesa (kat. 103), bez analogija u celom rimskom svetu, kao i cipus (VIIc br. 271), Ch. Picard[110] je vezao za kult Atisa, pre svega zbog prikaza šišarke u kojoj vidi substituciju boga tj. njegove glave-srca, zbog prikaza zimzelenog drveta kojeg tumači kao Atis-drvo, kojeg naziva drvo-trofej ukazujući na Atisov ex-voto u obliku bora iz Ostije. Dvojna i trojna predstava boga-drveta za Š. Pikara je rezultat veze kulta Kibele sa Koribantima i Kuretima[111]. Ovakva interpretacija predstave nije prihvatljiva jer u Tikveškom kraju uopšte nije posvedočen kult Kibele i Atisa, a nema ni predstava

---

[110] Sur quelques documents nouveaux concernant les cultes de Cybele et d' Atis: des Balkans a la Gaule, Numen IV, 1956, str. 5-9

[111] op. cit. str. 9

tzv. funerarnog Atisa koji je tako čest na stelama širom rimskog sveta.

Jedino na pelagonskim stelama sreće se motiv dace (kat. 154, 158, 164). Divinizacija pokojnika posvedočena je u Pelagoniji (kat. 153, 156) i Linkestidi (kat. 168) i to kod romaniziranih starosedelaca. Treba podvući da su oba spomenika iz Pelagonije u vezi sa vojnicima. Na steli iz s. Nebregovo (kat. 153) veteran Valens je predstavljen u kratkom vojničkom odelu, dok je njegov, takođe preminuo sin, diviniziran kao Herakle. Na steli iz s. G. Radobil (kat. 156) u reljefnom polju pored vojnika u kratkoj odeći predstavljena je još jedna figura u dugoj odeći, desnom rukom oslanja se na štap koji je sličan vitis-u, a da se na natpisu uopšte ne pominju vojnici. To je uobičajena pojava na makedonskim nadgrobnim spomenicima, vrlo često vojnik je označen samo odećom ili "vitisom"[112]. Iako na natpisu nisu navedena imena pokojnika, čini se da su u levom gornjem uglu unutar natpisnog polja predstavljeni roditelji, izmedju kojih je mala figura Venere Puduce a ispod nje sluginka sa ogledalom (?) u podignutoj desnoj ruci. Na steli iz Linkestide (kat. 168) suprug koji ima teoforno ime Herakla predstavljen je kao Herakle pridružen Hermesom.

Samo na stelama iz Pajonije (kat. 143, 144) unutar reljefnog polja predstavljene su dečje figure na postamentu. Takav način predstavljanja je čest na stelama tzv. kavadarskog tipa i

---

[112] Ovakav štap, sličan vitis-u sreće se samo na nadgrobnim spomenicima Makedonije i Ahaje tako da ima mišljenja da je to bila posebna oznaka za vojnike provincija koje su bile inermis, zatim da je označavao pomoćnika centuriona, pa čak i vrstu oružja, cf. M. Šašelj-Kos, JRS 1978, str. 23-25. Na jednoj steli iz Alžira takav štap ima beneficiarius (cf. Daremberg-Saglio, s. v. Vitis, 917), moguće je da je se radi o označavanju neke privilegije.

nadgrobne statue kao samostalnog tipa spomenika

očigledno imitira statue heroiziranih pokojnika koje su bile postavljane nad grobom[113]. Medjutim ovde je došlo do kombinacije nadgrobne statue kao samostalnog tipa spomenika sa stelom klasičnog tipa što govori o kontaminaciji raznih običaja. Van Makedonije jedan slikovit primer nadjen je na Glamočkom polju[114]. Imena dece koja su živa, ispisana su iznad glava (kat. 144) dok na steli kat. 92 ima više figura od navedenih lica (takodje uobičajeno za makedonske stele, kao rezultat kupovine gotovih stela), pa nije jasan njihov položaj. Motivi frontona su raznovrsniji nego u prethodnoj varijanti. Pored rozete koja je najčešći motiv i samo u Pajoniji kombinirana sa 2 polumeseca ili sa 2 manje rozete, o čijoj će simbolici biti reči u odeljku o tzv. Kavadarskim stelama, samo u ovom regionu sreće se lozica (kat. 139, 140, 143, a na steli 142 zajedno sa pilumesecom i zvezdom). Kod romaniziranih starosedelaca sreće se motiv palmete (Pelagonija, kat. 163, 166), kantaros u Linkestidi (kat. 168), a kod rimskih gradjana šišarka sa dva lista (kat. 144 Paj., 159, Pel.). Motiv biste u frontonu i u ovoj varijanti sreće se na steli pokojnika koji je predstavljen u vojničkom odelu (kat. 134 Paj.) što potvrdjuje da su vojnici bili nosioci ovog motiva. Konjanik-simbol heroiziranih pokojnika u frontonu sreće se samo u Pelagoniji (kat. 152, 156, 162), pri čemu je stela iz s. Nebregovo posebno značajna jer je u reljefnom polju predstavljen konjanik-heroiziran pokojnik tako da je značenje konjanika u

---

[113] M. Collignon, Les statues funeraires dans l'art grec, Paris, 1911, str. 75

[114] D. Rendić-Miočević, Umjetnost Ilira u antičo doba, "Duhovna kultura Ilira", str. 74, T. VII, 2

frontonu nesumnjivo. Ime Nana, kat. 152[115], koje se vezuje za brigijsko-edonski sloj potvrdjuju da se radi o domaćem načinu izražavanja heroizacije analogno bisti predaka kod Rimljana. Od imena koja se pripisuju brigijsko-edonskom sloju iz Pelagonije treba pomenuti još ime Mestria (kat. 165). Od grčkomakedonskih imena sreću se Dioskourides, 2 puta, Euplokos, Kassandros, Nikolais, Nikostratos, Niketos, Opis, Paramonos, Philippos, a u Linkestidi Herakleides i Lysimachos.

Od grčko makedonskih imena u Pajoniji javljaju se Alexandros, Glaukias, 3 puta, Dionysios, Dioskouridos, 2 puta, Epigone, Zoilos, Kales, Kale, Klymene, Bakcha, Neikeso, Neikon, Paramonos, Posidonios, 2 puta, Philomousos.

Patoumasos spada u porodicu imena Patoumases, Patoumastes, Patoumas koje Dečev smatra trakiskim[116], česta su u Egiptu i posvedočena u makedonskom kontekstu naročito Patoumastes[117].

Imena brigijsko-edonskog porekla : Ammia, 3 puta, Lyka, Ouadous[118], Mestrios, 2 puta. Ime Kopria (kat. 149) je epihorsko u Makedoniji, kao što stoji na jednom epigramu, a oblik Kopryllo je posvedočen na manumisiji iz Suvodolu[119]. Van G. Makedonije posvedočen je u Edesi, Beroji, Solunu, Seres-u i Pieriji[120]. Na natpisu iz Sera posvedočen je i metronimik Momo, ime koje je

---

[115] Nana kao i srodna imena Nanea, Nanous, Nanas smatraju se malaoazijskim cf. L. Zgusta, Personennamen, no 1013; K. Vlahov, GodFFSof, Ist-fil fak. 57/2, 1963, str. 254

[116] ThrSprachr, s. v.

[117] BullEpigr, 1977, no 566, str. 437

[118] L. Zgusta, Personennamen, & 1132, 1-4; F. Papazoglu, Actes VII CongrEpigr. str. 162

[119] L. Robert, Noms, str. 53-55

[120] Dodoni 18, 1989, str. 324

karakteristično za dolinu Strume, dok se oblik Moma, kako se čini javlja prvi put ovde (kat. 148). Ime Momo svrstano je medju tračka imena[121], iako su sve primere iz Sera i Tesalonike, L. Robert ga smatra makedonskim[122], dok ga F. Papazoglu svrstava medju domorodačka imena s obzirom da je u Dardaniji posvedočeno ime od istog korena Momonia/o[123]. Na istom natpisu posvedočeno je ime Zaika, za treptu, koje Dečev takodje smatra trakijskim iako su svi primeri iz Makedonije i to iz pajonskog dela[124] i s obzirom na kontekst treba ga smatrati pajonskim tim pre što su epihorska imena u Makedoniji jednočlana, a tračka dvočlana. Ime Sita takodje se smatra tračkim[125], ali kod Kelta postoji homonimno ime[126]. Osim u severnim delovima Makedoniji, sreče se i u Dardaniji[127] tako da očigledno pripada epihorskom sloju. Kontekst u kome su posvedocena imena: Byrdion (kat. 140 Sita), Sittos (Mestrios 2 puta i božansko ime Semele, običaj raširen u M. Aziji i Makedoniji, ali ne kod Tračana[128]), Torkos (kat. 143, Ammia) upučuje na epihorski (pajonsko-edonski) a ne na trački element.

Poseis je ime koje bi moglo biti epihorsko ako se uzme kao

---

[121] Dečev, ThrSprachr, str. 325

[122] Noms, str. 54/5, zab. 9, sa primerima iz Makedonije; D. Samsaris, Dodoni, 1989, str. 330, pogrešno ga svrstava medju zastupnike tračkog porekla imena.

[123] Actes VII CongrEpigr, str. 166

[124] ThrSprachr, str. 172

[125] Dečev, ThrSprachr, str. 452

[126] A. Holder, II, 1589-90

[127] F. Papazoglu, Plemena, str. 180; Ead, Acte VII CongrEpigr str. 164 svrstava ga medju pajonska imena, tj. epihorska u Deriopu, Chiron 18, 1988, str. 252

[128] F.Papazoglou, ZbornikFF, XIV/1, 1979, str. 13

identično sa oblikom Posis posvedočeno dva puta u Stuberi[129]. O porekli imena Syros postoje više mišljena[130], kao i to da se radi o etnikonu u funkciji ličnog imena. Syros Alexandrou (kat. 134) može biti helenizirani orijentalac, ime njegove supruge koje bi moglo takodje dati indicija o poreklu, nažalost je oštećeno. U Linkestidi jedini carski gentilicij je Aurelios (kat. 162, 168) u Pelagoniji je zastupljen 6 puta (a posvedočeni su i Septimii kat. 156). U Pajoniji nema Aurelija ali zato su češći rimski gentiliciji[131] Fabii (kat. 135), Petronii, Obulkii (kat. 142) Mundicii i Petilii (kat. 144) koji su očigledno potomci prvih rimskih kolonista, jer su sva imena latinska, a gentiliciji Ioulios (kat. 139) i Oualerios (kat. 149) upotrebljeni su kao lična imena.

TIP IVd, Stele sa trouganim frontonom, dva reljefna i natpisno polje

Stele sa frontonom, dva reljefna i natpisno polje. Jedini ikonografski motiv stela iz Pajonije i Pelagonije je figura koji je najčešći i u drugim oblastima gde je ponekad kombiniran sa heroiziranim pokojnikom u liku konjanika (kat. 176 Pel, 178 Lyn 185 Eor, 186 El). Šteta je što stele iz Pelagonije i Linkestide nemaju sačuvan natpis, posebno za stelu iz Bitolja (kat. 178)

---

[129] F. Papazoglou, Chiron 18, 1988, str. 252

[130] DetschewThrSprachr, str. 470 sa pregledom mišljenja i navedenim primerima, medju kojima je i jedan Macedo Suri f., za koje G. Mihailov s pravom primećuje da nisu sva tračka (cf. ClPh LXX/1, 1975, str. 55). Posvedočeno je u Tesaloniki IG X 2,1, no 243, Beroji (A. Tataki PB, no 1209), kao i oblik Syrion, Spom. LXXV, no 138

[131] Schulze, Eigennamen str. 162 (Fabius), str. 238 (Obulcius),str. 208 (Petilius), str. 209 (Petronius)

sa retkom predstavom vojnika sa kopljem i štitom. Imena na stelama iz Eordaje i Elimeje (kat. 185, 186, Alexandros Ammia, Antigenes, Antigonion, Antigonos, Amyntas, Eutichianos, Zosimos, Krateuas) potvrdjuju da se radi o domaćem načinu izražavanja heroizacije. Motiv poprsja zastupljen je samo u Linkestidi (kat. 182, 183) gde se jednom sreće i motiv dače (kat. 129) kao na jedinoj steli iz Eordaje (kat. 185). Takodje samo u Linkestidi javlja se konjanik u frontonu kao simbol heroiziranih predaka (kat. 179, 182). Pored rozete koja je uobičajeni motiv frontona, treba pomenuti stelu iz Pelagonije (kat. 175) na kojoj su predstavljene dve ljudske figure sa sudom izmedju njih čije je značenje nejasno s obzirom da natpis nije sačuvan.

Samo dve stele iz Pajonije imaju sačuvan natpis. Od stele iz s. Podles nedostaju fronton kao i gornje reljefno polje (kat. 170) tako da se ne vidi da li je imala ikonografske indicije u prilog stranih doseljenika na šta upućuje ime jednog od deteta Sanbatis, semitskog porekla*. Inače svi ostali imaju samo po jedno ime i to su imena uobičajena za grčku kulturnu sferu (Agathe, Agathas, Elpis, Onomaste, Tyche, Phillis).

Stelu iz s. Smilevci (kat. 172) podigli su rimski gradjani: Fulvii[132] su u Makedoniji posvedočeni u Filipima[133] i Solunu[134]. S obzirom na način ispisivanja natpisa (izmedju figura gornjeg reljefnog polja i na ramovima izmedju polja tako da je natpisno polje ostalo prazno) kao i predstavljanje dece, čija imena nisu navedena, na postolju, moguće je da se radi o romaniziranim starsedelcima, jer lica koja su dala kamen za

---

[132] Schulze, Eigennamen, str. 177, etrurskog porekla

[133] CIL III 2031

[134] IG X 2, 1, no 259

spomenik (rodjaci?), imaju domaća imena (Epikrate, Posidonia, Philotera).

Na pelagoniskim stelama nema nijednog Rimljana niti romaniziranog starosedeoca. Od sačuvanih imena: Euphrosinos, Lysimache, Nana (kat. 176), Neikeson, Peisos (kat. 177), treba istaći da se Nana vezuje za M. Aziju[135], što bi značilo da pripada brigijsko-edonskom sloju.

U Linkestidi samo jedna stela nepoznate proveniencije, sa motivom biste u oba reljefna polja (kat. 182) tiče se romaniziranih starosedelaca, braće Alexandros i Artemidoros sa carskim gentilicijem Aurelija. Rimski gentilicij Fabrikios upotrebljen je kao lično ime ekonoma na steli iz s. Germijan (kat. 181).

TIP IVe, Stele sa upisanim trougaonim frontonom, reljefnim i natpisnim poljem

Varijanta je zastupljena malim brojem stela samo u Pajoniji i Linkestidi. Izdvojena je pre svega na osnovu frontona koji je upisan unutar trougaonog završetaka stela. Jedna stela (kat. 187) iz Pajonije i jedna iz Linkestide (kat. 191) imaju dva reljefna polja, a dve ubačenu predstavu unutar natpisnog polja: na steli centuriona III galske legije (kat. 197 Paj) čovek vodi osedlanog konja, a na steli iz s. Nošpal (kat. 190 Lyn) muška figura u niši nasred natpisnog polja. Jedini motiv na pajonskim stelama je figura, dok se u Linkestidi dva puta javlja i motiv dače (kat. 191, 192). U Linkestidi jedini romanizirani

---

135 L. Zgusta, Personennamen, no 1013; K. Vlahov, GodišnikFFSof.57/2, 1963, str. 254

starosedeoci, sa nerimskim kognomenima (Ammaleine, Adaes, Basa, Posidonios) i konjanikom u frontonu, su iz s. Rosna (kat. 192). U Makedoniji Terentii[136] su posvedoceni u Siderokastru, Solunu i na teritoriji Stoba[137]. Basa je još jedno od onih imena koja se obično smatraju tračkim[138] ili rimskim. Imena od korena bas- sretu se svuda u Makedoniji[139] moguće je da su epihorska[140] iako je veoma teško razgraničiti ga od rimskog homonima. Na drugoj steli sa sačuvanim natpisom (kat. 190) imena su uobičajena za Linkestidu (Alexandros, Lysimachos, Nikandros, Nike), samo snaha nosi rimsko ime Iouliane. Palmeta kao motiv frontona u Linkestidi javlja se dva puta (kat. 190, 191).

Aurelios je jedini rimski gentilicij u Pajoniji (kat. 188) pri čemu sin ima teoforno ime (Dieskouridos), supruga božansko ime Semele, običaj karakterističan za M. Aziju i Makedoniju što još jednom potvrdjuje etničke veze dveju oblasti[141]. Na jednoj steli iz Pajonije u frontonu su predstavljene dve zmije sa sudom izmedju njih (kat. 187). Sudeći po sačuvanim imenima Euarestos i Synklitike (dva nedostaju) radi se o domorodcima. Najbogatiju predstavu frontona koji nije izdvojen od reljefnog polja, rozeta sa šišarkom iznad i dva polumeseca sa po jednom rozetom ima stela koju je centurionu Gaju Mariju Longinu podigao njegov brat (kat. 189). Obojica su predstavljeni sa svitkom u ruci, dedikant

---

[136] Schulze, Eigennamen, str. 106, zab. 2,

[137] s. Pomenikovo, Chiron 16, 1986, str. 236. no 49; Skydra, Dem. 122; Tesalonike IG X 2, 1 no 245, 690, Siderokastro, SEG XXIV, 1969, no 612;

[138] J. Touratsoglou, Pulpudeva 2, 1978, str. 131/2, no 2a-h

[139] primeri kod A. Tataki, PB, str. 403, zab. 448

[140] Actes VII CongEpigr, str. 16/2, zab. 37

[141] F. Papzoglou, ZbornikFF XIV/1 1979 str. 14/5

u himationu a centurion sa vojničkim plaštom i mačem u desnoj ruci. Ako stela potiče iz I v.n.e.[142] to bi bila najranija stela sa ovakvom dekoracijom frontona koja se retko sreče van Pajonije. Ime Zoilos na ramu izmedju reljefnog i natpisnog polja odnosi se na slugu sa konjem. Sluga sa konjem srece se cesto na vojničkim natpisima u severnim provincijama[143]. Očigledno je da se radi o strancu u prolazu (centurion preminuo na putu kroz Makedoniju).

TIP IVf, stele sa petougaonim frontonom, reljefnim i natpisnim poljem

Varijanta od svega 4 stele izdvojena je na osnovu frontona. Obe pajonske stele (kat. 193, 194) su proizvod kavadarske radionice (stil, svodno reljefno polje) pri čemu fronton stele iz s. D. Disan (kat. 193) nema označenu osnovu već se direktno naslanja na svod edikule. Obe stele imaju iste ikonografske motive: figura u reljefnom polju, rozeta sa dva polumeseca u frontonu. Imena su grčkomakedonska: Dioskounos, Dionisios, Dioskouridos, Zopyros, Paramonos i jedno epihorsko, Mestos.

---

[142] F. Papazoglu, ŽA 32, 1982, str. 48, zab. 35. Treća galska legija osim na putu za G. Meziju 67/8 g.n.e. kroz Makedoniju, na putu za rajnksu oblast, prošla je u vreme A. Severa zadržavši se u Viminaciumskom logoru (cf. M. Mirković, Rimski gradovi, str. 70). Teško je reći za koji prolazak legije treba vezati ovu stelu, jer rustičnost stilske izrade ne dozvoljava bliže datiranja.

[143] K. Prijatelj, VAHD LIII, 1950/51, str. 141. Sluga sa konjem u natpisnom polju ovoga puta ispod natpisa koji nije vojnički predstavljen je na jednoj steli iz. Oreovec, Spom. 71, 428. Moguće je da je motiv preuzet iz pomodnih pobuda ili da je stela bila namenjena vojniku, jer svi vojnički spomenici potiču iz ovog, severoistočnog dela Pelagonije, nazvan Mariovo, gde po mišljenju F. Papazoglu, Villes, str. 285 treba tražiti civitas Pelagoniju.

Stela iz Linkestide ima dva reljefna polja. Gore veteran konjice Aurelios Philippos, heroiziran u obliku tzv. tračkog konjanika, a dole scena dace. Domaci kognomeni ostalih Alexandros i Antigona pokazuju da su rimsko gradjansko pravo stekli 212 g.n.e.(kat.195)

Motiv biste u petougaonom frontonu ima samo stela iz s. Gradec, Polog (kat. 145), što je očigledan uticaj susednih Skupa isto kao i petougaoni fronton[144], koji, kao i ovde ponekad ima funkciju reljefnog polja[145].

---

[144] IMS, VI, nos 38, 70, 76, 90, 91, 103, 119, 146, 151, 157

[145] op. cit. nos 34, 81, 118, 179

TIP V, Edikule

Male stele oblika edikule, bez posebno formiranog natpisnog polja, sa niskim frontonom i visokim akroterijama, veće širine od visine. Sudeći po dimenzijama i motivu biste ovom tipu pripada i stela iz s. Preot, objavljena bez fotografije[146]. Jedna stela iz Pajonije (kat. 199) i jedna iz Pelagonije (200) imaju trougaoni završetak bez odvojenog frontona. Sve stele imaju motiv biste i nijedna nema sačuvan natpis koji je mogao biti urezan na ramu ispod reljefnog polja ili na posebnoj ploči. Na osnovu portreta datirane su u II v.n.e. U frontonu, osim rozete jednom se srče vinova loza sa grozdovima (kat. 198). Tip je raširen i u Donju Makedoniji, kao i u dolini Strume, to je varijanta AB po klasifikaciji M. Alexandrescu-Vianu[147] u koju su uključene obe stele iz Velesa (kat. 197, 198). Tip edikule ima tradiciju još od helenističkog perioda kada je reljefno polje visokih stela često imalo oblik edikule.

---

[146] Spom. 98, 405

[147] Dacia 1975, str. 192

TIP VI, Stele svodnog zavrsetka

Varijanta a, Stele svodnog završetka sa natpisom

Varijanta a su male stele svodnog završetka, bez frontona, sa svodnim reljefnim poljem zaobljenih uglova, bez posebno formiranog natpisnog polja, osim stele iz Eordaje (kat. 216). Ovoj varijanti pripadaju i 4 visoke stele, preko 1,50 m. (ostale su visoke do 1 m.) sa potpuno formiranim natpisnim poljem, dve iz severne Pajonije sa motivom figure (kat. 207, 208), dve iz Pologa (kat. 217, kombinacija figura i biste, 218, bista). Očigledno je da su radjene pod uticajem skupskih stela kod kojih je bista dominantan motiv, dok svod ponekad ima funkciju frontona, sa motivima tipičnim za fronton[148], a ponekad ulogu reljefnog polja[149]. Motiv biste imaju stele iz Linkestide (kat. 214) i Orestide (kat. 215) gde je vojnik prikazan heroiziran u obliku konjanika, kao i muž supruge koja je podigla spomenik za oboje (kat. 216 Eor). Motiv figure u Pajoniji javlja se samo na visokim stelama dok sve ostale imaju motiv dače. Na pelagonskim stelama jedini motiv je figura.

Nijedna stela iz Pelagonije nema sačuvan natpis, a kod pajonskih samo visoka stela sa retkim gentilicijem Nasidenus[150] (kat. 207) koji je Makedoniji posvedočen samo još u Beroji[151]. Visoke stele iz Pologa tiču se romaniziranih starosedelaca, obe sa carskim

---

[148] IMS VI, nos 32, 106, 120, 128, 181,, 221-3, 242/3

[149] Ib. nos. 47, 109, 130, 138, 140, 158. Svodno reljefno polje je tipično za rimsku kltурnu sferu

[150] Schulze, Eigenamen, ima oblik Nasidienus i Nasidius, s. v.

[151] A.Tataki, BP. no 915

gentilicijama, Ailianos (kat. 218) i Aurelios (kat. 217). Druga imena su uobičajena za Makedoniju Anthimos, Eusebes, Kalityche, Neikeratos, Nikephoros, Nikanoros. Na steli iz Orestide (kat. 215) samo ćerka ima domaće ime, Alkimache, dok pokojni sin-vojnik i majka imaju rimska imena Antoneinos i Krispeina. Na jedinoj steli ovog tipa iz Linkestide imena supruga su domaća Zoe i Herakleides koji ima carski gentilicij Aurelij (kat. 214). Iz Eordaje potiče jedina stela starosedelaca (kat. 216), koju je Kleopatra podigla suprugu Babylon-u. Koliko sam mogla da proverim ime Babylon posvedočeno je samo u Rimu[152] a u Makedoniji najbliža analogija je ime Babylos (kat. 106). Imena od korena Bab- sreću se u M. Aziji[153], tako da je ovo još jedno ime koje bi možda trebalo vezati za brigisko-edonski sloj.

TIP VIb, stele sa svodnim frontonom, reljefnim i natpisnim poljem

Stele završavaju svodnim reljefnim poljem (kat. 221 -223) ili pak svodnim frontonom i u tom slučaju imaju pravougaono reljefno polje (kat. 224-225, 219 i 220, Paj.). Sve pelagonske stele su iz Prilepa i imaju isti motiv. To je šišarka sa ili bez listova u svodnom polju, a jednom (kat. 221) šišarke su postvljene na malim arama, nažalost bez sačuvanog natpisa. Jedna stela (kat. 222) ima istu predstavu i u niskom svodnom segmentu iznad polja sa čijih uglova polaze akroterije tako da očigledno ima funkciju frontona, što se ne može reći za stelu iz s. Dabniště (kat. 219)

---

[152] . Solin, Personennamen, no 619

[153] L. Robert, Noms, str. 368, Id, RPh 58, 1984, str. 16

jer je neukrašeno svodno udubljenje duboko i upućuje na funkciju reljefnog polja. To je možda bilo mesto za rozetu koja je predstavljena ispod natpisa. Stela sa frontonom (kat. 222) je jedina od pelagonijskih koja ima delimično sačuvan natpis gde se mogu pročitati dva gentilicija Oualeria/os i Ioulios. Motiv šišarke na niskom postolju javlja se u frontonu stela u dolini reke Po[154], tako da je jasno da se radi o stranom uticaju. Motiv šišarke u funkciji stilizirane ljudske figure u Pelagoniji imali smo na jednoj steli iz Velesa (tip IVb kat. 103) kao i na dve stele iz s. Volkovo (tip IVc kat. 165, 166) što govori u prilog iste, lokalne radionice. S obzirom na simboliku šišarke može se misliti da se radi o substituciji pokojnikovog lika jer je od najranijih vremena pokojnik često predstavljan na postamentima u obliku are ili herme sa natpisom[155].

Svodni fronton imaju stela iz Linkestide (kat. 224), stele iz Pajonije (kat. 119, 200) i Orestide (kat. 225, 226). Motiv zmije imaju stele (kat. 224, 226), a stela (kat. 225) palmetu. Sve imaju motiv figure i sačuvan natpis. Stelu iz Linkestide podigao je romanizirani starosedelac, Aurelios Ioulianos sinu Lisimahu, predstavljen u punoj ratnoj opremi, diviniziran kao Aleksandar (theos Alexandros) prikazan uz Filipa i Olimpijadu[156]. Orestidske stele imaju tipična makedonska imena:

---

[154] G. Mansuelle, Le stele romane del territorio Ravenate e del basso Po, Ravena, 1966, nos 40,44, 46, 54, 62, 64, 94,

[155] M. Colignon, Les statues funeraires dans l'art grec, Paris 1911, str. 47 sqq

[156] A. Ridzakis-J. Touratsoglou, AnoMak, no 148, str. 137/8 Autori ne objašnjavaju manju figuru u stavu Venere Pudice, koja bi mogla predstavljti Kleopatru. Filip i Olimpijada su prikazani u ikonografskoj šemi Zevsa i Here tj. Jupitera i Iunone kojima je kao i Aleksandru i zmijskim demonima Dracco i Draccena posvećen natpis iz s. Sopot cf. IMS VI, 1982, no 10, tako da je moguće da se radi o toj kombinaciji božanstava.

Kertimma[157], Kiles[158] (kat. 225) i Alexandros (kat. 226). Sva imena na pajonskim stelama osim jednog Ariste, su rimska: Gaia, Gaianes, Gaianos, Gaios, 2 puta, Loukidia, Loukios, Loukianos, kao i dva gentilicija Komeinia[159], posvedočen osim u Makedoniji[160] u Scupima i Pompeji[161] i Manios[162] koji nije posvedočen drugde u Makedoniji.

---

[157] L. Robert, RPh 98, 1974, str. 244/5

[158] I. Russu, EphDac, 8 1938, str. 192; L. Robert, Noms, str. 400, zab. 4 sa primerima iz M. Azije i Makedonije pri čemu smatra da se radi o različitim imenima i verovatno različitog porekla i značenja.

[159] Schulze, Eigennamen, str. 108,

[160] Dion, Klio 52, 1970, str. 65/6, no 18b = Dem. 176; Tesalonike IG X2, 1, no 69;

[161] B. Dragojević-Josifovska, IMS VI, no 62, (Stobjanka); CIL II, suppl. no 4051 (Pompeia)

[162] Schulze, Eigennamen, str. 469,

TIP VII, Are

Varijanta a, Are sa natpisnim poljem

Profilirane are sa natpisom ili natpisnim poljem na prednjoj strani, koje su najverovatnije služile za postavljanje statua: kod većeg broja na gornjoj strani sačuvane su rupe, a natpis are iz s. Varoš (kat. 231) pominje statuu pokojnika. Iz Linkestide i Pelagonije potiču dve datirane are: 235 g.n.e. (kat. 234) i 132 g.n.e. (kat. 232) sa imenom majstora koji nosi carski gentilicij Ioulios, posvedočen jednom i u Dasaretiji (kat. 240). Po dva puta posvedočeni su Ailios: Stobi (kat. 229) i s. Crničani (kat. 236) i Aurelios (kat. 238), a jednom Klaudios (kat. 229) i Ulpius (kat. 244).

Sve are iz Pajonije podignute su od rimskih gradjana ili pak romaniziranih starosedelaca, kao što pokazuju domaći kognomeni: Alexandros, Damoneikos, Diofaneia, Sosipatra. Na ari veterana iz s. Vojnica (kat. 227) javlja se gentilicij Vienios koji se čini neposvedočen. S obzirom da u natpisu ima grešaka (Drofanieia za Diofaneia, Phionton za Phronton, [illegible] za [illegible]) moguće je da je doslo do mtateze i da se ustvari radi o gentiliciju Vineios koji je posvedočen samo u Pajoniji i to dva puta[163]. Kao što smo već ukazali redak gentilicij Vineius posvedočen je samo u Španiji a kognomen Fronto/n najčešći u Španiji[164], tako da je verovatno da se radi o veteranu španskog porekla, koji se tu doselio.

---

[163] Spom. LXXI, no 170 (Kavadarci) i Spom. XCVIII,no 402 (Malino)

[164] Mocsy, Nomenklator, s.v.

Na pelagonskim arama osim majstor Ioulios Kelados Stobaios (kat. 232) svi ostali nose domaca imena: Antigone, Eisia, Zaika, Kassandros, Muro, Neikotyche. Posebno treba podvuci teoforno ime Eisia, koje ukazuje na prisutnost kulta Izide u Pelagoniji potvrdjeno nalazom bronzanih statua u rimsko doba[165]. Ime Zaika D. Detschew smatra trackim[166] iako su sva tri primera iz Makedonije (ostala dva su iz okoline Sandanskog), tako da je ocigledno da se radi o pajonskom imenu.

U Linkestidi celosni natpisi pokazuju da se takodje radi o romaniziranim starosedelcima. Uz carske gentilicije Ailios i Aurelios kognomeni su domaci: Alexandros, Diogenes, 2, Kosmia, Phila, Philippa, Philippos, Philetairos. Čini se da je ime Paigos neposvedoceno. Na ari rimskih gradjana od 212 g.n.e. navedena je i stara onomasticka formula: ἡ πρὶν Φιλίππου (kat. 238).

Jedinu aru sa latinskim natpisom i rimskom onomastickom formulom u Dasaretiji podigao je Ulpij Masac svome patronu evokatu Ulpiju Candidu (kat. 244). Od carskih gentilicija posvedocen je samo još Ioulios na oštecenom natpisu (kat. 240). Od posvedocenih imena Alexandros, 2 puta, Anthousa, Ariston, Annia, Dazos, Dryptes, Diogenis, Kassandra, Lusias, Lennatos, Neikopolis, Plator, Philipeides, Chronis, Chronios, komentar zasluzuju Annia, Plator, koja se glavno klasiraju kao ilirska. Grčkomakedonska onomastička formula na ari iz Ohrida (kat. 242)

---

[165] MAA 2, 1976, str. 196, sl. 1a-g, sl.2a-g (II v. n. e. G. Srpci= Nicea?); MAA 5, 1979, str. 78, sl 3 (Suvodol, III/IV v.); S. Dull, Die goetterkulte, no 227 (1/2 III v.n.e Varos), nos 273 (I v.n.e) i 274 2/2 II v.n.e.(Prilep)

[166] ThrSprachr, str. 172

kao i na metričkom natpisu iz s. Opejnca[167] pokazuje da se ne radi o rimskom gentiliciju već o homonimnom ličnom imenu koje je posvedočeno u grčkoj kulturnoj sferi[168]. Ime nije posvedočeno u južnoilirskom onomastičkom području i njegova kvalifikacija kao ilirsko ime zasnovna je samo na osnovi imena Plator koje se smatra ilirskim. Medjutim Hesihijeva glosa platur: doulos e demos, zatim nekoliko natpisa: Platora koji je bio genos Italos[169], Platorius Italicus iz Akvileje[170], Platorius natione Hispanus[171] etrursko gentilno ime splatur[172] te mesapski oblici Plator, Platur[173] pokazuju da se ne radi o izvorno ilirskom imenu.

Ime Dazos koje se takodje smatra ilirskim posvedočeno je posvuda u grkoj kulturnoj sferi, ali ne i kod južnih Ilira, kod kojih se, na teritoriji grčke kolonije Dirahion, sreću oblici Dazaios i Dazios. Vrlo često nosioci ovog imena imaju etnikone iz južne Italije[174] ili su u kombinaciji sa makedonskim imenima[175]. U severnom Iliriku sreću se oblici Dasa i Dasas, Dasantis i Dasimus koji proizilaze od latinskog Dassius i verovatno

---

[167] Spom. LXXV, no 179

[168] LGPN I, s.v. Annia

[169] Samlung der griechischen Dialektinschriften, ed. H. Colitz, Gotingen, 1884, no 1800 (Delfi)

[170] CIL V 877

[171] IMS VI, no 149, Viminacium

[172] Schultze, Eigenamen, str. 262. 335. zab. 4

[173] AnnPisa XVIII/2, 1988, str. 238/9, 377

[174] REG 43, 1930, no 194 (apo Italias); BCH 36, 1912, str. 33 (Tarantinos); BCH 29, 1905, str. 544 (Azantinos) itd

[175] BullEpigr. 1965, no 121 (Pylon); ŽA VI, 1956, str. 168, no 3 (Lennatos)

pokrivaju slična ilirska imena. S druge strane Das(s)ius je često ime i kod Panonaca[176]. Još redje se sreće ime Dazas koje je po mišljenju lingvista mesapsko[177]. Ime Dazos se smatra epihorskim u Likiji i Kilikiji[178] tako da je očigledno da se Dazos ne može smatrati ilirskim imenom[179].

Tip je zastupljen kod romaniziranih starosedelaca i datira se u II/III v. n. e.

TIP VIIb, Are sa reljefnim i natpisnim poljem

Are sa reljefnim i natpisnim poljem nisu zastupljene u Pajoniji. Sve pelagoniske are imaju motiv figure ili konjanika koji je jednom kombiniran sa Heraklom (kat. 248). Samo dve imaju sačuvan natpis sa tri imena Eioulia, Lysimachos, Paramonos. Na arama iz Linkestide pored figura javlja se bista u kombinaciji sa figurom (kat. 256) ili pak sa konjnaikom i dacom (kat. 254). Dve are imaju predstavu Artemide (kat. 254 sa oštećenim natpisom) i Živojno (kat.253) sa imenima Antigonos, Dentis, Noumenios, 3 puta.

Sačuvan natpis ima samo ara vojnika IV skitske legije (Alfidios Ioulianos) koju mu je podigla supruga Aurelia Loukia kao i svome sinu (Agroikos) za života (kat. 252). Alfidii[180] su posvedočeni

---

[176] R. Katičić, Iliri- simpozium 1964, str. 53

[177] op. cit. str. 340/1, 37-1

[178] Zgusta, Personennamen, no 245

[179] N. Proeva, Antroponimijata vo zapadniot del na SR Makedonija vo antikata, ŽA, posebni izdanija no 9 (1991), str. 194-198 (rezime referata); Ead. God, CBI 1991, u štampi

[180] Schulze, Eigennamen. str. 119, gentilicij etrurskog porekla

samo u ovoj oblasti[181].

TIP VIIc, cipusi

Cipusi su omiljeni nadgrobni spomenici Rimljana i retko se sretu kod starosedelaca, po jedan iz Pajonije sa imenom Bakcheios (kat. 262), iz Pelagonije sa epihorskim imenima Ammia, Nanous[182] i domaćim Euboulos, 2 puta i Neikolaos (kat. 268). Iz Linkestide su dva cipusa romaniziranih starosedelaca: kat. 269, Domitianos, Ioulia, Kleonike; kat. 270 sa dva gentilicija Ailia/ius i Domitius, dva domaća kognomena Chrysaris, Glaukus, i jedan rimski Aurelius. Gentilcij Ailios u Linkestidi je posvedočen i na cipusu iz. s. Podmol (kat. 271) sa grčkim natpisom što je uticaj domaće sredine. Drugi gentilicij, Routilia, rimski kognomeni Flauia, Kapiton kao i motiv sisarke upućuju na Rimljane. Oslobodjenica Pontija Aula iz Stoba podigla je cipus roditeljima Chloe i Lalo. Ovo poslednje se može dovesti u vezi sa imenom Lalos u M. Aziji i s obzirom da se radi o robu[183] moguće je da se radi o strancu.

Jedini datirani cipus je iz 81 ili 198 g.n.e. (objavljen je bez fotografije te je tesko opredeliti se za eru, kat. 268 Pel), a na osnovu pomena III galske legije koja je iz siriskog logora 68 g.n.e. prebacena u Meziji, na kraju gradjanskog rata vracena, cipus iz Stoba (kat. 260) datira se 68/69 g.n.e.

---

[181] Dem. no 234

[182] Zgusta, Personennamen, no 1013; L. Robert, Noms, str. 289, zab. 5; Vlahov, Godišnik FFSof. 57/2, 1963str. 254. Inače u Pelagoniji je dva puta posvedočen i oblik Nanan (Spom. LXXI, no 429; BCH 1974, str. 289 no 6)

[183] F. Papazoglou, AV 41, 1990, str. 579

U Pajoniji posvedočeni gentiliciji su Aurelia, Catilius (osim u Stoima kat. 263, posvedočen samo u Tesaloniki[184]), Klau(dios), Ioulia, Pontius[185], Valerius. Kognomeni su rimski: Kouartos, Lucanus, Lucilia, Prokla. Za ime Dastilia (kat. 261) koje se sreće još jednom u Pajoniji (kat. 228, ara) nisam našla analogije. U Pelagoniji je posvedočen gentilicij Mestrios i kognomeni Ioulianos, Mestrianos.

Natpis zauzima celu prednju stranu cipusa uokvirenu ramom osim na cipusu iz Bitolja (kat. 269). Uz ram cipusa rimskog gradjanina senatorskog reda, vojni tribun III galske legije iz Stoba prikazan je astragal (kat. 260) a na cipusu iz Linkestide šišarka sa listovima (kat. 271). U Linkestidi jednom se sreće formula DM (kat. 270) koja je u G. Makedoniji posvedočena samo u Pelagoniji na dvojezičnoj ploči iz s. Rufci[186]. Cipusi Rimljana iz Pajonije imaju nadgrobne formule: h(onoris) c(ausa) (kat. 260) i memoriae causa fecit (kat. 261).

---

[184] IG X, 2, 1, no 241, II v.n.e.

[185] O Pontijima u Stobima cf. F. Papazoglu, AV 41, 1990, str. 577-584

[186] N. Vulić, Spom. LXXI, no 468

TIP VIII, Antropomorfne i amorfne stele

Visoke stele (najvise medju makedonskim) izradjene od lokalnog kamena (gnajs, skriljac) koje imaju oblik sematizovane ljudske figure unutar kojih su ponekad urezane crte lica (kat. 280) ili pak cela glava (kat. 275). Antropomorfna stela iz s. Brailovo (kat. 279) ima najrasclanjenu predstavu: glava pokojnika sa nekom vrstom široke kape. Zakošene linije ramena sastavljaju se ispod brade dajuci izgled frontona udubljenom natpisnom polju. U istoj visini sa gornjom linijom natpisnog polja dva duguljasta široka žljeba verovatno predstavljaju ruke, što bi bio najkompletniji prikaz ljudske figure. Amorfne stele su izradjene od iste vrste kamena, imaju isti vid i na isti način urezan natpis. Za neke oštecene stele može se pretpostaviti da su imale antropomorfni oblik, možda stela iz s. Popadija (kat. 276).
Epitafi se bez iskljucka odnose samo na jednog pokojnika, cije su godine života ponekad navedene (kat. 288 - 291), ne donose ime deikanta i završavaju formulom heros ili heros chaire, koja se retko javlja na drugim tipovima spomenika i to uvek u oblastima u kojima su posvedocene antropomorfne stele[187].
Antropoimija ovog tipa sastoji se od dve grupe. Jedna su tzv. grckomakedonska imena kao na pr. Alexandros, Demetrios, Dionysios ili imena koja su tipična za Makedoniju (Adymos, Alkimos, Antigonos, Glaukias), a druga su tzv. epihorska imena koja se vezuju za brigisko-edonski sloj u Makedoniji kao što su Beithys, Doules, Kotys, Manta, Mestylos, Mestyla, Mestikena[188].

---

[187] N.Proeva, ŽA 36, str. 67, zab, 36

[188] F. Papazoglou, ŽA 27, 1977 str. 145/6, Ead. Actes du VIIe Congr. Epigr., str., 161/2, 165, 167/8

Ova druga grupa je indikativna za etničku strukturu u ovim oblastima jer se imena javljaju i u dolini Strume, Pangaja i Solunu, tako da se imena Beithys, Kotys Manta i Mestylos u ovakvom kontekstu ne mogu smatrati tračkim kao dosada[189].

Obe datirane stele ovog tipa su iz Pelagonije: 67/8 g.n.e. (kat. 276) i 55/6 g.n.e. (kat. 273). Na osnovu paleografskih indicija, kao i zbog onomastičke formule koja vuče svoje poreklo u helenističkom periodu, F. Papazoglu s rezervom je predložila datiranje antropomorfne stele, kat. 281 u republikansko doba[190], dok je za stelu-menhir (kat. 290) zbog kvadratne omege i ligatura predložila II-III v.n.e. što bi značilo da se tip proteže od I do II/III v.n.e. S obzirom na ovakav hronološki raspon očekivao bi se veći broj rimskih imena. Medjutim, rimska onomastička formula posvedočena je samo jednom (kat. 290) sa domaćim kognomenom, a od tridesetak antroponima (Alexandros, Alkimos, Adymos, 2 puta, Antigonos, 2 puta, Glaukias, 3 puta, Demetrios, Dionysios, 3 puta, Doules, 3 puta, Epigenes, Zopyros, Hera, Ioulia, Koeinta, Kotys, Manta, Mestikena, Mestylos, Mestyla, Nikarchos), samo dva su prenomena (Koeinta, kat. 290, Ioulia, kat. 291), a tri rimska gentilicija upotrebljena kao patronimik: Pontios na steli iz s. Suvodol (kat. 285), Seuia (kat. 290) i Vetios na steli iz s. Kruševica (kat. 282). U našem delu provincije Pontii su najranije, krajem I v.n.e., posvedočeni u Stobima[191], zatim u Herakleji Linkestis[192]

---

189 F.Papazoglou, ib,; GodCBI 12/10, 1974, str. 69

190 ŽA, 27, 1977, str. 137

191 F. Papazoglu, AV 41, 1990, str. 578

(II/IIIv.n.e.), a početkom III v.n.e. u Resenu[193]. U Solunu njihovo prisustvo je posvedočeno od I do III v.n.e.[194] , u Beroji od I/I v.n.e [195], u Seresu, I v.n.e[196]. Gentilicij Vetius etrurskog porekla[197] u severnoj Makedoniji posvedočen je u I i II v.n.e. samo u susednoj Stuberi[198], zatim u Solunu u 74/5 g.[199] i Beroji u II/III v.[200]. Seuii[201] (kat. 290), u Makedoniji su posvedočeni samo u Linkestidi[202].

Na amorfnoj steli iz s. Živojno, kat. 289 pokojnica nosi božansko ime Hera, pojava koja nije ni grčka ni rimska već se sreće u M. Aziji i u delovima Makedonije gde su živela plemena brigisko-edonskog porekla što pokazuje da se radi o autohtonom običaju i lokalnim tradicijama koje nisu bile istisnute helenizacijom[203] i još jednom potvrdjuje brigijsku komponentu u etnogenezi Makedonaca[204].

---

[193] F. Papazoglou, Villes, str. 271, zab. 89

[194] IG X, 2, 1, nos 125, 148, 174, 175, 194, 199, 200, 409, 578

[195] A.Tataki, PB, no 1091, no 1090 (II v.n.e.)

[196] Klio 67/2, 1985, str. 458. Natpis iz Diona AE 1937, no 529 nije datiran.

[197] Schulze, Eigennamen, str, 101

[198] F. Papazoglou, Chiron, 18,1988, no 7 iz 87/8 g., no 9 iz 107/8 g., no 10 iz 116/7 g., no 11 iz 121/2 g.; Spom. 71. 500, iz 95 g. n. e.

[199] IG X, 2, 2 no 67

[200] A. Tataki, PB, nos 993, 994. Primeri iz Edesse (AD 8, 1923, str. 7, no 1) i Filipa (Dem. 935, nisu datirani.

[201] Schulze, Eigenamen, str. 223

[202] Dem, no 234; BSA 18, 1911/12, str. 171, no 7

[203] F. Papazoglou, Zbornik FFB XIV/1, 1979, str. 13, 16

[204] N. Proeva, God ZFFSk 17-18 (43-44), 1990/91, str. 11-13

Tip stela kao i onomastika pokazuju da je strani uticaj kod ovog sloja stanovništva veoma slab. Teritoijalna rasprostranjnenost (na obroncima pelagoniske ravnice i u planinskom zaledju) kao i onomastika nedvosmišljeno pokazuju da se radi o autohtonom tipu spomenika u ovim oblastima, koji je nadživeo kako helenizaciju tako i romanizaciju. Imeno epihorska imena su jedina na stelama severno od pl. Babuna dok se južnije njihov broj smanjuje. Anepigrafske stele arhajskog perioda koje su nadjene u selima Beranci, Živojno i Gradešnica u Pelagoniji[205] potvrdjuju autohtonost ovog tipa. Antopomorfni koncept stela poznat je u praistorisko doba kod naroda kako na Pirinejskom, Apeninskom tako i na Balkanskom poluostrvu. Poznate su funerarne menhir-statue kod Kelta[206], a u oblasti Saverne nadjen je mali broj anepigrafskih stela tipa obeliska sa antropomorfnim elementima: gore glava predstavljena kao na našim stelama, a dole noge, za koje zbog malog broja nije sigurno da li su dalji razvoj domaćih menhir-stela ili domaća adaptacija stranih formi stela[207]. Čuvene Daunijske stele željeznog doba VII-V v.p.n.e. iz Apulije nastale su u Daunijskom kulturnom faciesu koji se na taj način uspešno opirao uticajima helenskog sveta sve do sirakuške intervencije kada definitivno nestaju ove stele[208]. Na

---

[205] I. Mikulčić, Starinar 15/16, 1964/5 (1966) str. 209, sl. 1 Jedna anepigrafska stela antropomorfnog oblika, nažalost bez podataka o mestu nalaza čuva se u Arheološkom muzeju u Skopju, cf. Spom. 98, 456

[206] J. Dechelette, Manuel d'archeologie prehistorique, T. I, str. 388, 590-94

[207] F. Petry, Monuments funeraires des Saverne, Rev. arch. de l'Est et du centre Est, t. XXXIII/1, 1982, Dijon, str. 64 i 65 fig. 4

[208] M. L. Nava, Stele Daunie I, Studi e materiali di etruscologia e antichita italiche, XVIII, Firenza 1980, str. 7-47

Balkanskom poluostrvu antropomorfne stele posvedočene su kod Japoda u 8/7 v. i Histra u 6 v.p.n.e. pri čemu Nezakcijski spomenici pokazuju odredjenu srodnost sa etrurskim i italskim[209]. Nestaju u 5 v.p.n.e. ali antropomorfna koncepcija se javlja kao survivance na stelama klasičnog tipa u I v.n.e. na teritriji Delmata[210], isto kao i Makedoniji. Očigledno je da je antropomorfni nadgrobni spomenik bio autohtoni oblik nadgrobnog spomenika na Balkanu pre dolaska Rimljana i da se ne može vezati za odredjeno pleme.

Po mišljenju F. Papazoglu antropomorfne stele su ustvari lik pokojnika i sedište njegove duše[211]. S obzirom na završne formule epitafa može se govoriti o heroizaciji pokojnika tj. o kultu herosa koji, kako je pokazao B. Gavela bio vezan za verovanja u zagrobnom život[212]. Inače heroizacija pokojnika može se pratiti i na drugim tipovima stela rimskog doba u Pelagoniji i Linkestidi, dok je mnogo redja u Pajoniji, što uostalom pokazuje i ovaj tip (najmanji broj stela). O vezivanju stele kat. 275 sa Keltima[213] biće reči u odeljku o problematici tzv. kavadarskih stela.

Dve stele iz južne Linkestide imaju jedinstvenu predstavu. Na steli (kat. 290) ispod četvorolisne rozete u krugu, u urezanom polju oblika tabula ansata umesto natpisa, kako bi se očekivalo, urezan je krug sa četiri kose linije do svakog ugla, a na steli

---

[209] N. Cambi, Sepulkralni spomenici antropomorfnog karaktera kod Ilira, "Duhovna kultura Ilira", str. 105-117. Pritome autor uopšte se ne osvrće na antropomorfen stele iz Makedonije.

[210] B. Gabričević, Studuje i članci, str. 7-103

[211] ŽA 27, 1977, str. 149

[212] ŽA 3, 1953, str. 106/7

[213] I. Čremošnik, GZM XI, 1956, str. 118

(kat. 291) isti takav sa četiri lovorova lista sa spoljnje strane uglova, a iznad rozete prava linija sa četiri mala svoda. Ovo su jedine stele u okviru tipa koje nemaju prikaz ljudske figure te je očigledno da njihove predstave imaju simbolično značenje. Direktnih analogija predstave nema i ne bi se mogle očekivati s obzirom da se radi o autohtonom tipu spomenika, ali zato ima odredjenih sličnosti u koncepciji sa autohtonim spomenicima kod drugih naroda. Na prvom mestu to su stele Delmata nadjene u Ruduši[214] i u provinciji Leon u severzapadnom delu Pirinejskog poluostrva[215]. Na stelama iz Ruduše[216] pokojnik ili samo njegova glava su substituirani u obliku rozete ili trikvetrija koji su poznati solarni simboli[217]. Po mišljenu F. Kimona ovi simboli odražavaju narodne religijske ideje koje su povezivale toplotu tela sa nebeskom vatrom i empirijskim putem dosle do astralne eshatologije koju su potem formulirali filozofi[218]. Da je to tako pokazuju anepigrafske menhir-stele Vilanova perioda nadjene u okolini Bolonje, Cisalpinska Galija koje imaju antropomorfne elemente. Tako pored sumarno predstavljenju glavu kao na našim stelama ima stela koje završavaju krugom dij. 0,30 m. u kome je nesumnjivo prikazan

---

[214] B. Gabričević, VHAD LXXVI, 1983, str. 5-97 = Studije i članici o religijama i kultovima antičkog sveta, Split 1987, str. 7-103

[215] F. Cumont. Rechersches sur le symbolisme funeraires chez les Romains, sl. 57,-59

[216] B. Gabričević, op. cit., stele A i D, T. I i IV

[217] F. Cumont, op. cit., str. 205, 223-225; J. Dechelette, Le culte du soleil aux temps prehistoriques, RA IV/13, 1903, str. 315

[218] F. Cumont, op. cit. str. 116

solarni disk sa zracima[219]. Budući da je na našim stelama pri vrhu predstavljena rozeta koja je očigledno astalni simbol u smislu konačnog odredišta kome idu duše, onda se prikaz u tabuli ansati mora shvatiti kao prikaz sunca sa zracima koji bi supstituirao samog pokojnika i odražavao kult sunca kod Linkesta. Iako nema sačuvanih pisanih podataka o tome kao za Pajonce, postojanje ovog kulta je više nego verovatno ako se zna da je sunce bilo jedan od najomiljenijih simbola kod Makedonaca. Na steli br. 291 pri vrhu je sačuvan prikaz četiri malih svodova koji u skladu sa religijskom koncepcijom može označavati samo nebeski svod a ne vrata Hada, značenje koje svod ima na stelama sa drugčijom koncepcijom i ikonografijom[220].

Onomastika (Manta, Glaukios) pokazuje da se radi o romaniziranim starosedeocima a pokojnica na steli br. 290 ima čak i prenomen.

---

[219] E. Brizio, Notizie degli Scavi, Regione VIII (Cisalpina), II Bologna-Sepolcri italici scoperti fuori Porta s. Isaia, str. 177-182, fig. 1-5 posebno fig. 1

[220] L. Nagy, Diss. Pann. II/11, str. 239. Takve su i tri stele iz G. Mezije (S. Dušanić, Zbornik NMB VIII, 1975, str. 131-137, B. Dragojević-Josifovska IMS VI. 1982 no 74) koje se ne mogu uzeti kao direktna analogija.

81

TIPOVI NADGROBNIH SPOMENIKA I ANTROPONIMIJA TIKVEŠKOG KRAJA
(tipologija tzv. kavadarskih stela i njihova antroponimija)

TIP T I su stele manje ili više koničnog oblika, grube izrade, bez posebno odvojenog frontona, a često i natpisnog polja.

Varaijanta a.

Natpis je urezan na ravnoj površini stele ili u plitko udubljenom natpisnom polju. Uglovi frontona dveju stela (kat. 2, 3) označeni su urezanim krugovima, kod stele br. 3 u vrhu polumesec a u donjim uglovima po jedan krug sa urezanim "X" unutar, tako da je jasno da se radi o stiliziranim rozetama. Sve stele imaju motiv figure u reljefnom polju zaobljenih gornjih uglova, što se može shvatiti kao pokušaj predstave svoda jer je na steli br. 2 uz bočne strane urezana po jedna linija koja daje utisak svoda. Samo na steli br. 4 s obe strane polja urezana su dva stilizirana drveta. Figure su radjene jako sumarno i sa veoma stiliiranim naborima odeće, što se obično tumati kao element za jako kasno datiranje stela (IV v. n.e.). Medjutim ovde se radi o jednom posebnom stilu koji je tipičan za Tikveški kraj što potvrdjuju datirane stele, kao što je stela br. 1. Jedini problem, s obzirom da stil nije od pomoći, je utvrdjivanje ere. Ukoliko se uzme makedonska era onda je spomenik iz 34 g.p.n.e., dok bi po akcijskoj bio iz 82 g.n.e. U svakom slučaju ovo je najstarija datirana stela rimskog doba u Pajoniji. Sva imena su domaća: Alexandra, Alexandros, 3 puta,

Bitias, Dionysos, 2 puta, Dioskouridos, 2 puta, Loukes, Nike i Prokra, ili epihorska, svi na steli br. 2: Ammia[221], Mestrios, 2 puta[222] sa božanskim imenom, Semele, koje takodje potvrdjuje njihov epihorski krakter jer obiČaj davanja božanskih imena smrtnicima nije izvorno grČki i najČešĆi je u Makedoniji i M. Aziji[223].

Varijanta b

Stele imaju svodno reljefno polje koje zalazi u fronton, a na stelama br. 5 i 6 ono ima oblik svoda na dva stuba. Polumeseci su predstavljeni u uglovima frontona (kat. 5, 7), i samo na steli iz VeleŠkog Muzeja (kat. 8) sa predstavom pekara, u frontonu koji je oiviČen urazanom linijom, urezana je granČica. I ovde jedini motiv je figura. Na jedinoj steli ove varijante sa sačuvanim natpisom, koju je podigao Krispeinos majci, datiranoj u 234 g. n.e. (kat. 5), ženska figura je predstavljena na kapitelu. Jedinu analogiju za ovakvu predstavu našla sam na ari veterana legije VIII Augusta, italskog porekla iz okoline Akvileje[224] Što upuČuje na poreklo ikonografske šeme, tako da je verovatno da se radi o potomcima doseljenih Italika.

Po svojoj koncepciji: nedefiniran fronton, nerazgranicenost frontona i reljefnog polja ovaj tip podseČa na antropomorfne stele i s obzirom na imena moze se s pravom smatrati originalnim tipom domorodaca. Kod stele br. 5 imali bismo domaĆu koncepciju

---

[221] F. Papazoglu, Balcanica, VIII, 1977, str. 77, zab. 6; primere iz cele Makedonije kod D. Samsarisa, Dodoni, 18, 1989, str. 307/8

[222] F. Papazoglou, God. XII/10, 1974, str. 69

[223] F. Papazoglou, ZbFF Beograd, XVI/1, 1079, str. 13-15

[224] Epigraphica L, 1988, str. 113/14, sl. 8

stele sa stranim ikonografskim motivom, figura na kapitelu, sto upucuje na uticaj domace sredine.

TIP T II

Stele sa frontonom i natpisnim poljem od stela ovog tipa iz ostalih oblasti G. Makedonije razlikuju se samo po dekoraciji frontona: rozeta sa 3 stilizirana lista i radi lakšeg uporedjenja obradjene su zajedno sa stelama iz tih oblasti (tip IVa). O značenju motiva v. poglavlje o problematici tzv. Kavadarskih stela.

TIP T III

Stele sa slobodnim trougaonim frontonom, svodnim reljefnim poljem čiji je ikonografski motiv figura i natpisnim poljem. Po načinu izrade svoda izdvojene su dve varijante.

Varijanta a

Stele ove varijante imaju udubljeno svodno polje sa motivom figure. Pored rozete u frontonu se javlja akantusovo ili lovorovo lišće (kat. 11, 12, 14-6). Dve stele, kat. 10 i 18 u gornjim uglovima polja sa spoljnje strane svoda imaju po jedan polumesec, a stela iz Stoba rozete. Nijedna stela nije datirana, a elemete za datiranje ima vojnička stela iz Stoba, jedina sa latinskim natpisom. Na osnovu pomena VII Klaudijeve legije tj. epiteta pia fidelis može se datirati u julievsko-klaudijevski period. Sve stele su podignute od Rimljana ili romaniziranih starosedelaca, osim stela br. 17 sa imenaima starosedelaca Dionysios, Zosimos, Metra, Paramonos, Sekounda i br. 16 Ammia,

Paramonos, 2 puta, Straton i jednim rimskim, Gaios, 2 puta. Pored epihorskog Ammia, interesanto je ime Metras, dosada neposvedočeno u Makedoniji.

Od rimskih gentilicija sretu se Aeficius (van Stoba neposvedočen u Makedoniji), Granonios (njegova žena Makete Epikratous nema rimsko gradjansko pravo), Routilia, i Mestrios. Kognomeni sviju su rimski Longos, Ouales, Maximus. Očigledno je da se radi o potomcima doseljenih Italika. Na to upučuje i stela br. 18 sa gentilicijem Routilia i motivom dve ptice sa raširenim krilima sa analogijom iz Umbrije[225] gde je posvedočen i gentilicij Rutilios[226]. Titia, ime majke vojnika, je strano, skoro sve potvrde su iz severnih provincija a 10 ih je iz Dalmacije[227].

Varijanta b

Ikonografski motiv ove varijante su figure predstavljene ispod svoda na dva stuba, vrlo često postavljene na niskom postolju. Odeta figure je data jako stilizirana sa krutim žlebovima ili pak urezima. U frontonu javlja se motiv drveta izmedju polumeseca i rozete, br. 28, kao i dva zimzelena drveta sa tri korena, br. 22, 24, motiv koji je kod T III a predstavljan u reljefnom polju. Stela br. 24, u uglovima reljefnog polja, sa spoljne strane svoda ima po jedan polumesec, kao na nekim stelama varijante a. Osim u frontonu, br. 23, stilizirano

---

[225] S. Diebner, Reperti funerari in Umbria a sinistra del Tevera, I s.a.C.-I s.d.C., Archaeologia perusina 4, 1986, Bev no 20

[226] Schulze, Eigenamen, str. 222

[227] Moscy, Nomenclator, s. v.; cg. Schulze, Eigennamen, str. 285, 425 (Titius)

lovorovo lišće u obliku trougla, predstavljeno je sa spoljnje strane stubova i iznad glave pokojnice. O interpretacijama motiva biće reči nize u poglavlju o problematici tzv. kavadarskih stela. Stela br. 26 ima natpisno polje u obliku tabule ansate, a na steli br. 27, prva dva reda su urezana naopacke i s desna na leva sto nedvosmisleno pokazuje da je majstor bio nepismen i da nije bilo podele rada na skulptora i skriptora u lokalnim radionicama. Stilizacija figura ove i drugih varijanti govori o postojanju dveju lokalnih radionica na teritoriji Tikveškog kraja koje je teško lokalizirati, kao i o socijalnim slojevima. Radionica sematizovanog stila vezivala bi se sa nizim socijalnim slojem.

Imena pokojnika vecinom su rimska. Od gentilicija su zastupljeni Abidii, Kornelii, Leibii, Moundicii, Publii i Statii. Abidii su u Makedoniji posvedočeni u Pelagoniji[228] i u Beroji[229]. Kornelii je jedan od najčešćih gentilicija u Makedoniji[230]. Livii su osim na teritoriji Stoba[231] posvedočeni u Pelagoniji[232], Alorosu i Tesaloniki[233]. Mundicii su takodje

---

[228] Spom. 71, no 353 (Bervovci)

[229] A Tataki, PB no 5, iz 193 g.n.e.; u Tesaloniki je posvedočen oblik Abudios, cf. IG X 2, 1 244 , 744

[230] Stobi, JOAI, 1940, str. 8.no 1; Beroja, PB nos 762, 763; Pella, Dem. no 147; Filipi, CIL III 7347=Dem. 966; BCH LVIII, 1934, str. 457, no 3; P. Collart, Philippes, tr. 291; Cavala, CIL III, 650-652; Her. Linkestis, CIL III 9734, Dem. 234, CIL XIII/2, 8552; Argilos, Dodoni 1989, str. 226 no 25; Kasandreja, BCH 1979, str. 305, no 46; Tesalonike IG X 2,1 (s. v., 12 osoba), BCH 95, 1971, str. 954, sl 346, BCH 1986, str. 136/7, sl. 142

[231] Spom. LXXI, no 176; Spom. LXXVII, no 17; Spom. XCVIII, no 137; ŽA 32, 1982, str. 39-41 i 44

[232] Spom. LXXI, no 404 (Kruševica)

[233] ŽA 32, 1982, str. 44, zab. 18 pre 42 g.n.e.; IG X 2,1 no 748, II/III v.n.e.

vise puta posvedočeni na teritoriji Stoba, a samo jednom u

više puta posvedočeni na teritoriji Stoba [234] i samo jednom u Tesakoniki[235]. Gentilicij je posvedočen u Španijia[236], a Šulce ga izvodi od etrurskog Munda[237]. Publii osim u Tikveškom kraju[238] posvedočeni su u Stuberi[239]. Van Tikvešije Statii su posvedočeni samo u Beroji[240]. Rimska prenomina i kognomina su: Gaianos, Gemelleina, Iouelianos, Loukiane, Klaudiane, Krispeinos, Krispina, Oktauia, Ouales. Iz natpisa stele br. 26 vidi se da se radi o sveže romaniziranom starosedelcu koji navodi i svoje staro ime Ouales o kai Sosipatros, čiji sin ima nerimsko ime Bokkalos, koje je hapax. Osnova mu je ista sa toponimom Bokeria i etnikonom Bokkerios[241], tako da se može svrstati medju domaća imenima. Na steli br. 29 jedino rimsko ime nosi majka, Sekounda, koja sa sinom Lisimahom podiže spomenik (drugom sinu?) Stratonu. Treba podvući neuobičajeni oblik Lizimahovog patronimika Rymetalchos. Radi li se o lokalnoj, pajonskoj formi imena Roimetalkas,-kes?

---

[234] Spom. XCVIII, nos 142, 144

[235] IG X 2, 1, no 310, I v.n.e.

[236] Nicsy, Nomenclator, s. v.

[237] Schultze, Eigennamen, str. 362

[238] Spom. LXXV, no 131

[239] Chiron, 18, 1988, no 5, 74/5 g. n. e.

[240] A. Tataki, PB nos 1196-98, 177/8 g. i u III v.n.e.

[241] BullEpigr. 1971, no 392

TIP T IV

Specifičnost ovog tipa sastoji se pre svega u dekoraciji. To su jedine stele u celoj Makedoniji sa afiguralnom, vegetabilnom dekoracijom.

Varijanta a su stele sa kvadratnim reljefnim poljem osim stele br. 36 unutar kojeg je predstavljen svod kao na svim stelama varijante b. Samo jedna stela, br. 31, ima sačuvan fronton sa motivima tipičnim za region: polumesec i zvezda u donjem i dve grančice pod uglom od 90 sa stiliziranim listovima bršljana u gornjem uglu. Ova, kao i stela br. 36, obe iz Kavadaraca imaju isti motiv u relefnom polju: dva zimzelena drveta sa tri korena, a izmedju njih još jedno (zasadjeno u sanduku?) sa listovima stiliziranim u obliku trougla. Ova kao i druge stele sa ovako šematiziranim predstavama od nekih istraživača uzete su kao dokaz o njihovoj keltskoj pripadnosti i kultu drveta (vidi glavu o problematici kavadarskih stela).

Glavni motiv ostalih stela je velika rozeta sa dve manje, koji je kombiniran sa dva mala zimzelena drveta ili grančice, a samo na steli br. 35 sa dva polumeseca, dok su grančice urezane ispod natpisnog polja. Stela br. 33 ispod ove predstave ima i trnokop. Sve stele sa natpisom tiču se romaniziranih starosedelaca, po jednom su posvedočeni gentiliciji Aurelios, Granonios, Oualeria, nomen Ouales, i kognomen Gaianos. Granonios spada medju retke gentilicije[242] a u Makedoniji Granonii su posvedočeni samo u

[242] Schultze, Eigenamen, str. 267, 480

Tikveškom kraju tj. na teritiruji Stobskog municipija[243] i na jednoj ploči nepoznate proveniencije[244]. Od domaćih kognomena posvedočeni su Makaidon i Hermes sa proširenom n-fleksijom[245]. Na steli br. 31 Vulić u majuskuli daje ΠΡΕΙΙΙΣ ονειη a u komentaru predlaže čitanje Prima Sotale koje je F. Papazoglu poboljšala: Πρειμα Οναζητι. Ovo čitanje zanemaruje sigmu koju je video Vulić i koja se i sada dobro vidi, tako da bi prihvatlivije čitanje bilo Preim<o>s. Medjutim autopsija stele pokazuje da je kosa hasta posle epsilona oštećenje i da treba računati samo sa dve prave haste i sigmom, ispred koje takodje ima malih ogrebotina. Ovakvim čitanjem dobija se ime Πρεις koje je, kao i varijante Πρειες, Πριες posvedočeno u Frigiji i Likiji[246], što s obzirom na onomastičku srodnost izmedju Frigije i Makedonije povećava verovatnost ovakvog čitanja čime se se dobija još jedno epihorsko ime.

Dve stele su datirane, bez navodjenja ere. Na steli br. 31, Vulić je pročitao 373 g. ali je očigledno da se radi o istom tipu slova ipsilon kao u imenu Ouales koji Vulić takodje čita kao tau, a F. Papazoglou kao ipsilon[247]. S obzirom na visok

---

[243] F. Papazoglu, ŽA 32, 1988 str. 45/6; Ead, Chiron 16, 1986, str. 235

[244] IMS VI, 1982, no 248, za koju autorka pretpostavlja da je iz Makedonije. Istog je mišljenja i F. Papapzoglu, ŽA, 1982, str. 45 (škrt epitaf, formula bez kognomena su indicije za datiranje u preklaudijevski period, što je razlog protiv uključivanja medju epitafe Skupa.

[245] ŽA, 17, 1967, str. 154-159; H. Mihaescu, La langue, str. 225, c 202. Isti primer na steli iz s. Vataša, Spom. XCVIII, no 115 (Chione)

[246] L. Zgusta, Personennamen, nos 1305-5,6,7

[247] ŽA 32, 1982, str. 46, zab. 26. Revizijom stele mogla sam da utvrdim da su posle jote urezana mi i sigma stisnuti jedno uz drugo pri čemu krajevi sigme prelaze ram ntpisnog polja i da je slovo omikron izostalo.

datum, 473 g. mora se primeniti makedonska era čime se dobija 325/6 g.n.e. što je najkasnije datairana stela u Gornjoj Makedoniji. Druga stela sa navedenim datumom nažalost objavljena je na osnovi obaveštenja i onoliko koliko se iz prepisa može izvući čini se da se radi o 322 g. tj. 291/2 g.n.e.

Elemente za datiranje ima i stela br. 34 koja je nadjena u sekundarnoj upotrebi u grobu koji je datiran u II/III v. n. e. što znači da se mora datirati najkasnije u II v. i pokazuje da stele sa ovako stiliziranom dekoracijom nisu nastale kasno kako bi se moglo zaključiti na osnovu dveju datiranih stela.

Varijanta b

Sve stele ove varijante unutar reljefnog polja imaju svod u kome je predstavljena rozeta, a na stelama br. 39, 45 i 46 rozeta sa dva makova pupoljka. Stele, br. 39, 41, 45, 46, 48 pored stubova imaju po jednu manje ili više stiliziranu grančicu (klas žita ?). U gornjim uglovima reljefnog polja predstavljen je polumesec, a na dve stele (kat. 40, 46) rozeta. Dekoracija frontona se sastoji od tri rozete, jedna veća i dve manje, a tri stele (kat. 39, 45, 46) imaju lovorovu lozicu sa trouglasto stiliziranim listovima. Stele br. 49, 50, imaju upisan fronton sa jednom rozetom u njemu. Stela br. 50 nema predstavu u svodu; a kako nema vidljivih oštećenja vrlo je verovatno da je ona bila naslikana. Natpisno polje kod većeg broja stela ima oblik tabule ansate.

Tip je raširen kod romaniziranih starosedelaca, kao i kod onih koji nisu. Jedino pokojnik na steli br. 41 ima rimsku, troćlanu onomastičku formulu, njegov brat dvočlanu, a majka domaće ime.

Njihov gentilicij, Mundicius, osim u Kavadarcima (T IIIb, br. 24 i Spom. 98, no 142) posvedočen je samo u Tesaloniki (IG X 2, 1, 310, datiran u I v.n.e.). Verovatno se radi o potomcima rimskih kolonista u Stobima jer svi imaju rimska nomina i kognomina iako su natpisi na grčkom. Od rimskih gentilicija na stelama ovog tipa sretu se još Oboulkia, Oualeria, Flauia, a od imena Aioulia, Akulanos, Gaios, 5 puta, Loukios i Skoupeina. Ovo je drugi primer kognomena Skoupina u ovom kraju (prvi je Spom. 71, no 137) što ukazje na veze izmedju dvaju grada.

Domaća imena su: Artemidora, Artemin, Gamete, Demetrios, Dioskouridos, Dionys, Zenon, Zosas, Zosimos, 2 puta, Loupos, Herakleides, Makedonia, Poseidonios, Teimotheos i Philetos.

Ime Ammako zaslužuje malo više pažnje, jer osim tri potvrde iz Tikvešije[248] nije drugde posvedočeno. Najbliža analogija bi bilo keltsko Ammaca, ali kosi padež na našem natpisu pokazuje da se radi o osnovi amakon- a ne amma-. S obzirom na kontekst u sva tri slučaja, posebno na ploči uzidanoj u s. Barovo, uz patronimik Dades,eos, ime koje je često u M. Aziji[249], ime Ammaca može se smatrati epihorskim. Epihorskim se čini i ime Gouras. Posvedočeno u Sersu i Tesaloniki u helenističko doba[250], u rimsko u Timfaji (AnoMak, no 74) a nosio ga je brat Tigrana, armenskog kralja. S obzirom na srodnost armenskog i frigijskog[251] i na kontekst našeg natpisa (br. 49) može se smatrati epihorskim.

---

[248] ŽA 38, 1988, str. 59

[249] L. Zgusta, Personennamen, no 244-5

[250] IG X 2, 1 no 94 sa navedenim primerima

[251] F. Papazoglou, Actes VII CongrEpigr., str. 165

Ime Koutes[252], Dečev smatra tračkim[253] svrstavajući ga u istu lemu sa imenima Koutzes, Koutzis što je neprihvatljivo. Oblik se čini neposvedočen. U Makedoniji su posvedočeni razni oblici imena od korena Kout-[254] tako da je moguće da se radi o epihorskim imenima[255].

---

[252] Vulić je ovu stelu objavio tri puta, pri čemu jednom (Spom. LXXV, no 135) ime čita kao Koutseos

[253] ThrSprach, str. 265, pri čemu uzima u obzir oblik Koutses, ne osvrćući se na poboljšano čitanje Vulića (Spom. XCVIII, no 165)

[254] D. Samsaris, Dodone, 18, 1989, str. 324, sa primenrima

[255] F. Papazoglou, ZA 40, 1990, str. 118, zab. 23 ime Koutioules smatra edonskim

TIP T V

Stele sa dva reljefna polja sa različnim ikonografskim motivima i natpisnim poljem. Motiv prvog reljefnog polja kod svih stela osim jedne, kat. br. 55 je figura. U drugom reljefnom polju prikazane su zemljoradničke alatke, osim kod stele br. 56 koja na kojoj su predstavljene afiguralni ornamenti kombinirani sa vegetabilnim (stilizirani afion?). Dve stele iz s. G. Disan, br. 53 i 54, osim alatki imaju predstavu diptiha u kome je, na steli 53 ispisan natpis. Predstava diptiha sreće se samo na stelama u M. Aziji[256]. Na steli br. 54 može se sa sigurnošću dopuniti samo božansko ime Semele. Običaj davanja božanskih imena smrtnicima karakterističan za M. Aziju i motiv diptiha upućuju na uticaj iz M. Azije, jer imena ne daju indicije da se radi o strancima. Na steli br. 51 figure su predstavljene na postolju ispod svoda na dva stuba koji zalazi u fronton a iznad njihovih glava grančica sa trouglasto stiliziranim lovorovim listovima kao na steli tipa T IVb, br. 43, zbog čega su tumačeni kao svetci a stela datirana u vizantisko vreme[257]. Trougaoni fronton sa motivom rozete imaju samo stele br. 56 i 55 koji je dopunjen grančicama sa dva stilizirana lovorova lista. Rimsku tročlanu onomastičku formulu imaju samo lica na steli br. 56, to su Kornelii sa kognomenima Prokla i Tertios, tri puta. Kornelii su u ovom regionu posvedočeni u Stobima i s. Resava, u Gornjoj Makedoniji samo još u Linkestidi, a mnogo više u D. Makedoniji (cf. gore tip IIIb).

---

[256] Moebius-Pfuhl, Osgriechischen, str. 534, no 2221, T. 316

[257] AthMitt. 1902, str. 319, no 48. O razlozima protiv ovakve interpretacije i datiranja biće reči u poglavlju o problematici tzv. kavadasarskih stela.

Grčkomakedonsku onomastičku formulu od rimskih elemenata imaju stele br. 51 i 54: Ausonianos, Loukios, Markos, Seilenos, Sekoundos, Ticharos (poslednje čini se neposvedočeno). Gentilicij Ausonius od koga je izveden kognomen nije dosada posvedočen u Makedoniji. Imena na steli br. 52, su domaća: Dioskore, Soterichos.

TIP T VI OSUARI i poklopci

Osim dva poklopca i jedan fragmentirani osuar iz Herakleje[258] osuari su zastupljeni samo u Tikveškom kraju i imaju šemu stela sa frontonom i natpisnim poljem. Fronton poklopca ima iste motive kao stele ovog kraja: polumesec, br. 79, 81; polumesec sa rozetom br. 80; polumesec u vrhu sa dve rozete i dva lovorova lista br. 74; rozeta flankirana grančicama sa po dva pupoljka, br. 78. Poklopci br. 82-84 imaju figure, br. 76 meduzu, a br. 77 venac flankiran pticama, koji ima natpis na ramu kao i br. 74 i 75. Motiv ptice je poznat u funerarnom repertoaru, ali je jako redak u Makedoniji, posvedočen je u ovoj oblasti samo još jednom na steli T IVa, br. 38. Dve ptice, redje jedna sreće se često u frontonu stela u Umbriji[259]. Imena na poklopcu sa pticama, br. 77 ne daju indicija za strano poreklo, tako da je verovatno da je motiv kopiran. Nažalost nijedan osuar nije nadjen in situ niti kompletan, sa poklopcem. Medjutim ono što je karakteristično za ove osuare to su male nožice, br. 58, 59, 62, 65, pojava poznata samo na Istoku, u M. Aziji[260]. Ima mišljenja

---

[258] N. Vulić, Spom. XCVIII, no 41; Herakleja I, str. 54, T. XXVII, nos 45 i 48. Sarfofazi nisu česti u Makedoniji, osim onog iz s. Oreovec, Spom. LXXI, no 433, jedan potiče iz Bitoljskog kraja, Herakleja I, str. 54, no 47

[259] S. Diebner, Reperti in Umbria, rozeta i dve ptice Ass nos 51, 58, Fol no 7, Gub. nos 9, 11; palmeta i dve ptice Ass no 60; grozd i dve ptice Ass 65; kantaros i dve ptice Pg no 1; jedna ptica, bista, grozd Ass 67.

[260] Israel Exploration Journal, 1968, 18/4 str. 221 - 225, T. 21, 24, na kojima su pored ostalih motiva predstavljene po dve velike rozete.

da prototip osuara sa nožicama potiče iz istočnog Mediterana[261]. Najraniji poznati primerci su terakotni iz mikenskog perioda[262] i teško je reći dali se radi o stranom uticaju ili staroj lokalnoj tradiciji. A. Jovanović misli da ne može biti reč o lokalnoj tradiciji jer na ovom prostoru nisu poznati nadzemni grobni spomenici u praistoriji[263]. S obzirom da su na nekropolama arhajskog doba u Pelagoniji nadjene anepigrafske stele[264], moguće je da ih je bilo i u tikveškom kraju tim pre što su stele antropomorfnog tipa osim u Pelagoniji i Linkestidi poznate i u Pajoniji (VIII br. 273- 275) i što je kult mrtvih u oba regiona ist, inhumacija u kamenim cistama[265], grobni oblik koji bi po mišljenju A. Jovanovita mogao biti prauzor osuara[266]. Imena pokazuju da su osuari zastupljeni kod starosedelaca medju kojima ima i romaniziranih. Osuari su osim u Pajoniju zastupljeni još u dolini reke Strume, gde takodje ima primera sa nožicama[267]. Osuar sa nožicama nadjen kod železnitke stanice Pirin ima kosi ispust uz donje strane koji upućuje na Istok tj.

---

[261] W. Altman, Architektur und Ornamenrik der antiken Sarkophage, Berlin 1902, str. 23

[262] JHS, LXXXV, 1965, str. 127, fig. a,b

[263] Rimske nekropole, str. 137/8

[264] Starinar XV/XVI, 1964/5 (1966), str. 209, sl. 1, Živojno, Beranci i Gradešnica

[265] GodZbFF skopje, 17-18 (43-44), 1990-1991, str. 15

[266] Rimske nekropole, str. 138

[267] Dosada ih je objavljeno 10 primeraka i kao i svi drugi spomenici iz ove oblasti objavljuju se kao nalazi iz provincije Trakije cf. D. Mitova-Džonova, Steinurnen mit plastischen Verzierung aus der provinz Trakien, in Spartacus, Blagoevgrad 1977 (Sofija 1981) str. 143-166, osuar sa nožicama nadjen kod železnitke stanice Pirin str. 144, 148-150 sl. 5

Kipar[268]. Takav isput ima samo osuar iz s. Bistrenci, br. 71, koji je svome sinu podigla Ioulia Syra što bi bila indicija za njeno istočno poreklo. Medjutim glavni motivi strumskih osuara su girlanda sa velikom rozetom okačena na bukranione. Inače girlanda je od helenističkog vremena najčešći motiv na sarkofazima i arama[269]. Osuari iz doline Strume stilski su vezani za M. Aziju a ne za italsku struju carskog doba za koji je karakteristična kitnjasta girlanda sa voćem i pticama. Italski motiv u G. Makedoniji tj u ovom kraju posvedočen je samo jednom, na neobjavljenoj urni iz s. Resava[270].

Imena su uobičajena za ovu oblast: Alexandra, Alexandros. Artemeisias?, Hermes, Herakleides, Epagathos, Eunous, Eutokos, Zoilos, Zosime, Lykos, Mestules, Makedon, Menon, Nebris, Syra, Posidonios, Philippos, Philotera, 2 puta, Charis, ali dva od njih zaslužuju komentar. Ime Mestules smatra se tračkim[271], medjutim njegova rasprostranjenost samo u Pajoniji i Pelagoniji[272] kao i u Skupima pokazuje da se radi o epihhorskom imenu koje treba vezati za brigisko-edonski sloj s jedne i stari, dardanski s druge. O imenu Syra mišljenja su podeljena:

---

[268] op. cit. str. 148, zab. 27

[269] W. Altmann, Grabaltare, str. 60 sqq; Napp, Bukranion und Girlande, str. 22 sqq

[270] A. Keramitčiev, Arh. pregled, 1960, str. 107/8 = I. Mikulčit. GodZb. FFS 23, 1971 str. 281 datira je u doba Hadrijana Analogija iz Atine koju navodi je neprihvatljiva jer se radi o okrugloj ari sa rozetom i girlandom a ne o urni!

[271] D. Detschew, ThrSprachr, str. 300, pri čemu su svi primeri iz provincije Makedonije, a nijedan iz Trakije! F. Papazoglou, GodCBI XII?10, 1974, str. 63, 72/3 isključila ga je iz tračkog onomastikona.

[272] novi primeri D. Samsaris, Dodone, 18, 1989, str. 328/9 koji ga smatra deminutivom od epihorskof Mestus

keltsko, ilirsko, latinsko, tračko[273], makedonsko[274], ili pak etnikon u funkciji ličnog imena, tako da se decidan stav ne može zauzeti i treba svaki slučaj razmatrati posebno. Oblik našeg osuara upućuje da je ime imalo značenje etnikona Sirijka i da se radi o doseljenicima.

Od rimskih gentilicija posvedočeni su Ailios, br. 62, 65, Aria, br. 65 i Ioulia br. 71, a od latinskih imena Bassos, Markos, Oueibia, Priskus?, Tertia?

Natpis je urezan na prednjoj strani, vrlo često uramljen a javlja se i tabula ansata. Etnik Stoba<i>os posvedočen na osuaru br. 70, koji jedini ima rimsku onomastičku formulu, ali gentilicij nije siguran jer je čitanje izvršeno na osnovi fotografije.

---

[273] Detschew, ThrSprachr. str. 470 sa navedenim mišljenjima i primerima medju kojima je i Macedo Suri f. iz G. Panonije CIL III, no 10926. Kako primećuje G. Mihailov, ClPh LXX/1, 1975, str. 55, sva pobrojana imena nisu tračka. Budući da je rasprostranjeno u svim balkanskim provincijama, kao i kod Kelta F. Papazoglu misli da se s podjednakim pravom može smatrati tračkim, ilirskim a i keltskim (Plemena, str. 180, no 63). Ustvari treba proceniti svaki slučaj zasebno.

[274] I. Russu, Macedonica, Ephemeris Dacoromana VIII, 1938, Roma, s. v.; Na ostrvu Sv. Ahil u Prespanskom jezeru posvedočeno je medju tipično makedonskim imenima (cf. BullEpigr1964, no 242). Posvedočeno je i u Tesaloniki IG X 2, 1, nos 490 kao i deminutiv Syriska.

TIP T VII, PRIZME

Spomenici su u obliku prizmi od četiri do šestougaonih, visokih preko 1,5 m. Tip je zastupljen samo u u Pajoniji i jednom u Dasaretiji[275] medju starosedeoce, medju kojih ima i romaniziranih. Od gentilicija zastupljeni su Aurelios i Ioulios (br. 85), a od domaćih imena Agathopous, Aspasianos, Diogenes, Dionysia, Dionisyos, Kalitychos, Makaidonia. Svi su natpisi na grčkom, na kojima su posvedočena rimska imena Gaios, Loukios, Mestria, Mestrianos, Pola.

[275] N. Vulić. Spom. XCVIII, no 268, osmougaonog oblika na

TIP T VIII

Okrugli stubovi posvedočeni u Pajoniji i samo jedan primerak je iz Linkestide[276]. U grčkoj kulturnoj sferi posvedočeni su u predrimsko doba.

Jedini datirani stub (br.96) je iz 176 g.n.e., nažalost bez sačuvanih imena. Tip je zastupljen kod starosedelaca od kojih neki su romanizirani. Od rimskih gentilicija javljaju se Pontii kao na cipusima iz Stoba (br. 90), Aurelios (br. 89) i Oufria (br. 94) posvedočen na spomeniku iz s. Skačinci[277].

Od domaćih i epihorskih imena sreću se: Ammia, Bion, Dionysios, 2 puta, Zoilos, Kassandros, Mestulas, Neaniskos, Perikles, Poseidonios, Rhogeiros, a od latinskih Aulos, Gaia, Gaios, Maxima, Preiska.

[276] N. Vulić, Spom. 98, no 62

[277] Jh. VI, 1903, no 5

PROBLEMATIKA tzv. KAVADARSKIH STELA

Stele tzv. kavadarskog tipa rasprostranjene su u Tikveškom kraju, a u manjoj meri u Veleskom tako da je adekvatniji naziv tikveške stele. U nauci je dosada iznešeno više mišljena, ali ne postoji posebna studija o njima niti kompletan pristup već su tretirani pojedini aspekti problematike. Predmet rasprava bila je pre svega njihova ikonografija na čemu se najviše zadržala I. Čremošnik za koju su ove stele keltski survivansi pri čemu je imala na umu Skordiske[278]. Njeni glavni argumenti su stilskog karaktera: opsta neplastičnost, sematizacija ljudske figure - okrugla glava sa urezanim detaljima, visok vrat, nagost figure, pravougaono telo sa kratkim nogama itd. I. Čremošnik posebno je insistirala na pretstavi ruku vezanih jednom linijom koja se poklapa sa linijom prsa[279]. Medjutim više je nego sigurno da su ove stilske karakteristike rezultat pre svega lokalnih, ako ne samoukih a ono bar nevestih majstora, a zatim upotrebe lokalnih vrsta kamena kao što su gnajs, vulkanski tuf i sl. koji su jako tvrdi, teški za rad i sasvim nepogodni za poliranje. Svuda gde ima takvih vrsti kamena (Tikveški kraj, Galija, Pirinejsko poluostrvo itd[280]) imamo potpuno isti stil. Da se radi o

---

[278] Reljef Silvana i Nimfa iz Založja (Bihać) GZM XI, 1956, str. 144, sqq

[279] op. cit. str. 112

[280] Neverojatno slična izrada figura (pravougaono telo, položaj ruku itd.) pokazuju stele iz Španije i Portugalije, cf. D. Julia, Etude epigraphique et iconographique des steles

produktima lokalne sredine pokazuje i reljef Herakla iz okoline Kavadara[281] na koga se poziva I. Čremošnik, koji je prikazan dosta nevešto ali sa svim anatomskim detaljima (znači nema šematizacije) i gde se lepo vidi da se ne radi o spajanju ruku jednom linijom već o nadovezivanju linije ruku sa linijom kojom su označena prsa. Ovaj stilski detalj naterao ju je da traži analogije u Galiji i da ga tumači ne samo kao keltsko božanstvo već da u njemu vidi transformiranu predstavu troglavog keltskog božanstva[282]. Kao analogiju navodi ritualnu vazu iz Gunderstrupa u kome vidi prikaz keltskog božanstva i pored jakih uticaja Orijenta (manja figura Merkura i ženske figure sa vencem, kao na našem reljefu, koja bi bila glorifikacija pobede nad silama podzemlja odakle se Herakle varatio živ[283]). Medjutim, predstava Herakla sa Merkurom i figurom stephanophorosa jasno upućuje na grčku kulturnu sferu. Istu ikonografsku šemu ima i jedna neobjavljena stele iz Veleškog muzeja na kojoj su isokefalno predstavljeni levo Herakle a desno ženska figura sa podignutom rukom bez ikakvog atributa (ovaj poslednji je morao biti naslikan). S obzirom na to da se na brojnim vazama Herakle predstavlja sa Atenom ili božicom Nike, i s obzirom na reljef iz Kavadaraca, vrlo je verovatno da je naslikan atribut bio venac i da se radi o Nike koja ovenčava pobedonosnog Herakla, te je stoga jasno da nema nikakvih sigurnih indicija o keltskim survivamsima ili uticaju.

---

[281] Spom. XCVIII, no 149

[282] op. cit. str. 116/7

[283] op. cit. str. 119. Stele iz Pelagonije koje navodi kao analogije za predstavu Herakla, Spom. LXXI nos 422, 423, 448 i 463 (na ovoj nema Herakla) i Spom. XCVIII, nos 31 i 48, sasvim su drugog tipa i stila.

Sa keltskim božanstvima podignitih ruku I. Čremošnik vezuje i malu stelu iz s. Lenište iako se decidno ne opredeljuje za votivni karakter stele[284]. Nažalost, stela je u medjuvremenu izgubljena, a u starom muzejskom inventaru kao mesta nalaza stoji s. Prilepec, a ne Lenište. S obzirom da u istom broju Spomenika N. Vulić dva puta objavljuje isti natpis[285] očigledno je da se radi o grešci. Tim pre što se s. Lenište ne nalazi u kavadarskom karaju već blizu Pletvara čime se objašnjava izrada stele u mermeru iako se po stilskoj izradi vezuje za Tikveški kraj[286]. I pored lošeg kvaliteta fotografije ipak se jasno vidi da se ne radi o podignutoj ruci (ruke su sklopjene u predelu stomaka) već o predstavi zmije ili drveta tako da njeno vezivanje za keltska božanstva ne može se smatrati sigurnim.

Sa stelama ovog stila I. Čremošnik tretira i stelu iz s. Martolci, veleško, koja je ne samo drugog, antropomorfnog tipa (T VIII, kat. 275) već i stila. Najbliža i jedina analogija su malobrojni i anepigrafski spomenici iz oblasti Saverne tipa obeliska sa antropomorfnim elementima (glava predstavljena na sličan način, a dole noge) za koje zbog malog broja primeraka nije sigurno dali su dalji razvoj domaćih stela menhira ili su domaća adaptacija stranih formi stela[287]. Mestyla, ime pokojnice

---

[284] Spom. XCVIII, no 159; GZM XI, 1956, str. 116

[285] Soim XCVIII, no 146 (Kavadarci) = 351 (s. Kalen, Prilep)

[286] N. Proeva, Starinar, XL, 1989 (1992) str. štampi
U istom je stilu radjem i fragment stele iz okoline Kavadara, Spom. XCVIII, no 153, samo što su ruke muške figure na kolenima što pokazuje da figura sedi, kako se čini pored kline; kao i gornja polovina stele iz kavadarskog kraja, Spom. LXXV, no 97, nažalost obe bez natpisa što otežava njihovu interpretaciju.

[287] F. Petry, monuments funeraires de Saverne, Rev. arch. de l' Est et du centre Est, t. XXXIII/1, 1982. Dijon, str. 64 i 65, sl. 4

na steli iz s. Martolci smatra se domaćim[288] što govori protiv vezivanja ove stele sa Keltima. S obzirom da se stele amorfnog i antropomorfnog oblika sretu i u Pelagoniji gde su u arhajsko doba posvedočene anepigrafske stele[289] jasno je da se radi o autohtonom tipu spomenika koji ne može imati nikakve veze sa Keltima. Keltska pripadnost nije sigurna ni za stelu iz s. G. Bošava[290] jer se ne radi o predstavi glave na postolju, kako je predlozio R. Egger za neke galske stele[291], vec o bisti preko koje je urezano ime pokojnika (oštećeno) sa neproporcionalnim rukama, savijenim jedne preko druge. I na steli iz s. Mokliště (tip IIIb br. 45) I. Čremošnik[292] vidi keltske elemente, pre svega kapu. Medjutim autopsija stele pokazala je da se radi o kalotasto predstavljenoj masi kose na kojoj su plitkim urezima prikazani pramenovi. Što se odeće muške figure tiče, desna osoba obučena je u klasično odelo, a leva figura preko hitona nosi debeli ogrtač na prednjoj strani ukrašen paralelnim nizovima ispunjenim kružićima. Analogije za ovakvo odelo nema u Galiji a ni šire te se stoga zasada mora smatrati lokalnim odelom. Velika je šteta što nije sačuvan natpis koji bi nam svojim onomastičkim repertoarom i formulom mogao pokazati o kakvom se elementu radi. Na nekim stelama Kavadarskog i Veleškog kraja I. Čremošnik vidi

---

[288] F. Papazoglou, ŽA XXVII, 1977, str. 137, fig. 2a, str. 146

[289] I. Mikulcic, Starinar, XV/XVI, 1964/65 (1966) str. 209, sl. 1

[290] Spom. LXXV, no 120

[291] Der Grabstein von Čekančevo, Wien 1950, str. 20

[292] op. cit. str. 114

panonsku nošnju koju takodje objašnjava uticajem Kelta[293]. Kada se ove stele pažljivije pogledaju vidi se da je gornji deo odeće ili klasično aranžiran himation, s obzirom na stil ponekad vrlo nezgrapno predstavljen i u slučajevima kada je prebačen preko glave ima se utisak da se radi o marami prebačenom preko galve i ramena[294], ili o himationu potpasanim u pasu[295] koji se ne mogu identifikovati sa panonskom nošnjom. Ipak, ove se stele izdvajaju od ostalih po jednom detalju a to je ornament u obliku riblje kosti na hitonu koji se jedino sreće na stelama iz Frigije[296]. Uz ime Ammia[297] čije su najbrojnije analogije iz M. Azije[298] to ukazuje na stare i stalne veze dveju oblasti. Tako na pr. stela iz Kavadara (IIIe, br. 79), na kojoj I. Čremošnik vidi panonsku nošnju sa resama dole, ima elemenata koji upućuju na M. Aziju. To su pre svega ogledalo i kovčežić predstavljeni na fonu reljefnog polja[299], završetak stele kao i gentilicij Rodia. Takodje treba posebno podvući činjenicu da na brojnim spomenicima tikveškog kraja dosada nije posvedočeno nijedno

---

293 Panonska nošnja na rimskim spomenicima u Bosni i u drugim našim krajevima, GZM XIII, 1958, str, 148/49

294 Spom. LXXI, nos 83 (Podles), 136 (Vataša); Spom. XCVIII, nos 131 (Kavadarci), 362 (Popadija),

295 Spom. LXXV, no 8 (nepoznate proveniencije) pri čemu se ne radi o krutom stavu kako misli Čremošnik, već o sedećem stavu žene čije su noge postavljene na klupici a ruke na naslonima fotelje čija se ivica vidi pored levog ramena, Spom. XCVIII, no 76 (Smilovci, himation pebačen preko galve)

296 G. Mendel, BCH XXXIII, 1909, str. 291, sl. 19

297 Spom. LXXI, no 83; Spom. XCVIII, no 76

298 L. Zgusta, Personennamen, s. v.

299 Ovakvi atributi imaju još tri stele iz Tikveškog kraja, VIa nos 203, 204, 206 (ova poslednja sa motivom biste u visokom reljefu kao na palmirskim stelama, pri čemu su atributi prikazani u rukama sluškinje prikazane ispod)

keltsko ime sa sigurnošću. Imena kao što su Sita, Syros itd.[300] koja se još uvek klasiraju kao tračka, ilirska ili keltska[301], posvedočena su u kontekstima koji su domaći a ne keltski. Ime Sita se osim u Pajoniji javlja kod Dardanaca[302] pri čemu ga F. Papazoglou vezuje za pretrački i preilirski sloj[303] koji je, kao što pokazuje onomastika bio srodan pajonskom. Imena Syros, Syra, takodje su izbačena iz tračkog onomastikona[304]. Najbliže keltskim imenima je žensko ime Ammako posvedočeno tri puta u Pajoniji[305] ali s obzirom na to da njegova osnova nije Amma- kao kod keltskog Ammaca, već Ammakon- kao i s obzirom na kontekst (Posidonios, Zosimos, Paramonos i Dades, ovo poslednje sa analogijama iz M. Azije[306] te ga treba svrstati medju epihorska imena) ime se ne može smatrai keltskim. I na stelama sa stilizovanom predstavom drveta koje I. Čremošnik tumači kao keltske zbog postojanja kulta drveta kod Kelta[307] i na onim sa predstavama polumeseca, rozeta i stilizirane bršljanove loze u obliku strelica koju naziva krstom i tumači keltskim verovanjem

---

[300] Sita: Spom. LXXI, no 174; Syros, Syra: op. cit. 49, 54 i no 71, osuar

[301] D. Detschew, ThrSprachr; s. v. sa navedenim mišljenjima

[302] Spom. LXXI, nos 253, 254, IMS IV, no 132

[303] God. CBI XII/10, 1974, str. 71

[304] J.-L. Robert. BullEpigr. 1976, no 415; G. Mihailov, ClPh 1975, str. 55; članak M. Buzalkove, ŽA 34/1-2, 1984, str. 199-254 ne samo što ne sadrži sve poznate primere, već navodeći poznata mišljenja o poreklu imena, autor ne zauzima nikakav stav o tome.

[305] T IIIb br. 26; T Vb br. 190 i jedan neobjavljen cf. N. Proeva, ŽA 38, 1988, str. 59, zab. 26

[306] L Zgusta, Personennamen, no 244-5

[307] Narodna simbolika na rimskim spomenicima u našim krajevima, GZM XII, 1957, str. 226 (cf. Spom. LXXI, nos 134, 175; T I, br. 4, T IIIa br. 9

u zagrobni život produbljen uticajem Orijenta i smatra ih simbolima trojstva[308], nema ni jednog imena koje bi bar ličilo na keltska imena već se radi o potomcima doseljenih Rimljana ili romaniziranih starosedelaca.

Ako se na činjenicu da keltska božanstva i imena nisu posvedočena doda i fakt da nema ni keltskih imitacija novca jasno je da ne može biti reč ni o kakvim keltskim survivansima. Skordisci na čijoj su teritoriji posvedočene imitacije novca ne samo što se nisu nikada protezali tako duboko na jugu već kod njih nisu posvedočene pojave čiji su nosioci po mišljenju I. Čremošnik sami bili[309]. S obzirom da nije bilo masovog naseljavanja neboračkog keltskog stanovništva, osim keltskih najamnika u vojskama makedonskih kraljeva[310], čini se da se radilo o malom broju Kelta koji se morao brzo pretopiti a gore navedena imena zbog njihove homonimije ili sličnosti posle gotovo pet vekova mogla bi, kada bismo imali drugih indicija, biti samo daleke reminiscencije na keltsko poreklo pojedinaca. Što se pak stila tiče takodje se ne može govoriti o keltskim survivansima jer u vrme kada su Kelti harali u Makedoniji oni u svojoj otadžbini nisu poznavali tip nadgrobnih spomenika kakav je poznat u Makedonji, a kasnije i u samoj Galiji.

Ovako dobijeni rezultati pokazuju pogrešnost metode koja je bila primenjivana i koja je polazila samo od formalnih, spoljnih sličnosti spomenika pri tome ne vodeći računa o celini, potpuno zapostavljajući natpis koji je sastavni deo spomenika. Pri tome

---

[308] op. cit. str. 221-225 (cf. Spom. LXXI, no 136; Spom. XCVIII, nos 133, 136, 141)

[309] F. Papazoglu, Plemena, str. 296/7

[310] T. Liv. XLV, 30, 5, govori o keltskim doseljenicima

nije uzimana u obzir ni pojava konvergencije te su dovodjeni u vezi spomenici iz oblasti koje nisu imale direktnih kontakata. Jedini nadgrobni spomenik u Tikveškom kraju i šire u Makedonji, koji bi se sa više sigurnosti mogao vezati za Kelte, ima oikomorfni oblik poznatiji kao stele-maison. Spomenik je lezao pored česme u s. Vešje odakle smo ga preneli u Muzej grada Negotino. Ovakav tip spomenika u rimsko doba poznat je samo u Galiji[311]. Pri tome su poznate dve varijante: jedna trougaonog oblika, kosih zidova, tipa kolibe i druga u obliku kuće sa krovom na dve vode[312]. Na prednjoj strani obe imaju otvor manje više u obliku vrata koji se može protezati duž cele fasade tako da predstavlja pod-varijantu poznatu kao pasja kućica (niche de chien) koji je bio zatvoren pločom. Spomenik iz s. Vešje pripada ovoj varijanti (T. III) Većina istraživača smatra da se radi o autohtonom tipu spomenika tim pre što je ukrašavan astralnim motivima iako ima mišljenja o etrurskom uticaju[313]. Nažalost još uvek nije utvrdjena bliža hronologija spomenika ove varijante. S obzirom da je nalaz iz s. Vešje površinski teško je reći da li potiče od nekog keltskog najamnika ili pak u rimsko doba doseljenog Kelta, tim pre što se radi samo o jednom spomeniku. Medjutim vrlo je verovatno da ovom tipu masivnog spomenika čiji odnos širine i dubine ide čak do 1:1,5, bez dekoracije ili natpisa koji su se bez sumnje nalazili na ploči za zatvaranje, nije obraćena dužna pažnja pa nisu bili prenošeni u muzeje, i da se ubuduće mogu očekivati novi nalazi.

---

311 E. Linckenheld, Les steles funeraires en forme de maison chez les Mediomatrique et en Gaule, Paris, 1927

312 F. Petry, Monuments funeraires de Saverne, RA de l'est et du centre-est, XXXIII/1, 1982, Dijon, str. 64, fig. 4, 5

313 E. Linckenheld, op. cit. str. 79/80

Ikonografijom Kavadarskihih stela pozabavio se i Ch. Picard[314] koji ih je vezao za kult Atisa, pre svega zbog prikaza šišarke (IVb br. 103, IVc br. 167, 168, VIIc br. 271) u kojoj vidi substituciju boga tj. njegove glave-srca, zbog prikaza zimzelenog drveta kojeg tumači kao Atis-drvo kao i bršljana sa stiliziranim listovima u obliku strelica izmedju dva drveta (T IVa br. 31, 36, T V br. 52, T IIIb br. 22) bez analogija u celom rimskom svetu, kojeg naziva drvo trofej ukazujući na Atisov ex-voto u obliku bora iz Ostije. Dvojna i trojna predstava boga-drveta za Š. Pikara je rezultat veze kulta Kibele sa Koribantima i Kuretima[315]. Glavna primedba koja se mora odmah staviti na ovakvu interpretaciju predstava je fakt da u Tikveškom kraju uopšte nije posvedočen kult Kibele i Atisa, a nema ni predstava tzv. funerarnog Atisa koji je tako čest na stelama širom rimskog sveta. Sasvim je drug slučaj u severnoj Africi gde su pod punskim uticajem, astralni simboli sa votivnih spomenika presli na nadgrobne[316]. Činjenica da su na dve stele iz okoline Kavadaraca (T V br. 52 i T IIIb 22) pored stiliziranog drveta prikazani i sami pokojnici govori protiv interpretacije da se u njima vide simboli Kibelinog kulta koji bi zamenjivali lik pokojnika jer se u Frigiji po eshatološkoj doktrini smatralo da se pokojnik stapa sa božanstvom te su stoga predstavljani simboli boga a ne pokojnik[317]. Sasvim drugo tumačenje ovih

---

[314] Sur quelques documents nouveaux concernant les cultes de Cybele et d' Atis: des Balkans a la Gaule, Numen IV, 1956, str. 5-9

[315] op. cit. str. 9

[316] J. Toutain, REA 1911, str. 173

[317] H. Graillot, Le culte de Cybele, Paris 1912, str. 401

predstava daje J. Medini, koji u kombinaciji šišarke i polumeseca vidi simbole maloaziskog boga Mena, tj. njegovu substituciju, i smatra ih uticajem maloaziskih doseljenika dodajuči pritom da možda imaju osnovu i u predrimskim lokalnim religiskim verovanjima[318]. I ovo timačenje zanemaruje činjenicu da kult boga Mena nije posvedočen ne samo u Tikveškom kraju već u celoj Makedoniji[319], zatim epigrafski kriterijum: nema teofornih imena sa osnovom men-, kao ni sigurnih onomastičkih elemenata koji bi ukazivali na orijentalne doseljenike. S obzirom sa se radi o grčkoj kulturnoj sferi dva polumeseca u frontonu stele iz s. Martolci (IVc br. 134) mogu biti u vezi sa Semelom čije ime nosi jedna od pokojnica. Takvom metodologijom se podjednako mogu postaviti teze da su u vezi sa kultom Hekate koje je kao htonsko božanstvo bila povezana sa Mesecom, sa lunarnom Artemidom ili pak Dioskurima. J. Medini vidi polumesec u reljefnom polju sa predstavom zemljoradničkog alata na steli iz okoline Kavadara (T V br. 52), što je neprihvatljivo, jer je polumesec na nadgrobnim stelama mnogo manjii uvek predstavljen sa krajevima prema gore, u frontonu ili u uglovima svoda reljefnog polja. U stvari radi se o vinarskom srpu, vrsti krivog noža kakv drži muškarac na stelama iz s. Podles (IVc br. 134) i Beroje[320]. Stele Tikveškog kraja (T V br. 51, 52, 53, 54, 55) su jedinstvene u Makedoniji sa predstavom poljodelskog alata i

---

[318] Tragovi Menova kulta u Jugoslavijim God, CBI XXV/23, 1987, str. 182-86

[319] Mišljene Š. Pikara, RHR LXXXVI, 1922, str. 188-194 da je na stenama akropolj u Filipima predstavljen bog Men odbacio je P. Perdrizet, Cultes et mythes de Pangee, Annales de l'Est, 1910, str. 86; cf. i P. Collart-P. Ducrey, Philippes I, Les reliefs rupestres, BCH Suppl. II, Arhenes, 1975, nos 148, 149 gde je navedena kompletna bibliografija.

[320] A. Tataki, PB, no 375, T. VII

Poznato je da je pored pijuka uvek predstavljen falx vinitoria što je sasvim razumljivo s obzirom na pogodne uslove za razvoj vinogradarstva, koje je i dan danas glavna poljoprivredna grana u ovom kraju. Skoro identičan oblik vinarskog srpa predstavljen je na nadgrobnoj steli iz Nima a identični primerci nadjeni su u Provansi[321]. Kod nas ovakav alat dosada nije registriran i na arheolozima ostaje da prilikom iskopavanja obrate paznju na ovu vrstu alata. Analizirajuci nadgrobne stele sa prikazom polumeseca, J. Medini nije uzeo u obzir stelu neobične ikonografije iz s. Krušica (IIId, br. 75) na kojoj je iznad natpisnog polja predstavljena visoka ara sa polumesecom, sa po jednim stiliziranim brsljanovim listom na dugackoj drsci i po jednom uspravnom zmijom s obe strane. Iako nema epigrafskih indicija o strancima, jer je zensko ime Moma posvedočeno i na natpisu iz s. B. Crkva[322] u kontekstu koji je lokalan i koji se vezuje za brigijski sloj, ipak ikonografija spomenika je jedinstvena. Ako se zna da se na votivnim arama polumesec koristio kao substitut boga Mena (brojni žrtvenici nadjeni su u svetilištu u Antiohiji, Pisidija[323]) ne može se isključiti ni orijentalno poreklo ili pak uticaj Menovog kulta što bi bio jedini slučaj u Makedoniji. Po analogiji reljefa uklesanog u steni u Filipima gde je predstavljen polumesec sa votivnim natpisom Dijani[324] moglo bi se sa isto toliko prava

---

321 E. Esperandieu, Receuil des bas-reliefs de la Gaule, t. I, no 472; H. Ronald, A propos de la "falx vinitoria" RA 1954, str. 82/3, fig. 1

322 Spom. LXXI, no 341

323 Schwabe, PWRE XV, 1 col. 695; M. M. Hardie, The shrine of Men Askaenos at Pisidian Antioch, JHS XXXII, 1912, str.111-150, sl. 8-15

324 P. Collart-P.Ducrey, op. cit. no 149

pomišljati na kult ove boginje. Stoga tražiti posebno značenje za predstave polumeseca i rozeta u frontonu stela rimskog doba uopšte nije potrebno s obzirom da je vrlo dobro poznato da je u svim delovima rimskog Carstva manje ili više bila rašírena luni - solarna eshatologija po kojoj duša nastavlja svoju egzistenciju u astralnim sferama[325]. I pored opšto prihvaćenog značenja ovih simbola u nauci postoje dve teze: po jednoj, presudnu ulogu u širenju ovakvih svatanja imale su orijentalne religije[326], dok druga teza zastupa žilavost lokalnih verovanja koja su izbila na površinu jer romanizacija nije bila suštinskog već prividnog karaktera[327]. Zatim je iznešeno mišljenje o keltsko-orijentalnom simbolizmu[328] i na kraju teza o dekorativnom karakteru motiva kod Kelta i o migraciji ikonografskih tema uglavnom sa Istoka[329]. U slučaju migracije tema jasno je da se mora računati sa činjenicom da simbolizam

---

[325] Najdetalnjije se time bavio F. Cumont, Rechersche sur le šymbolisme funeraire des Romains, Paris, 1942 (1966), str. 244/5

[326] Deshelette, Manule d'archeologie celtique ou protohistorique, Paris 1924, t. II, 1, str. 453-459; F. Cumont, op. cit. str. 212, 220, koji ističe ulogu vojnika. J. Toutain, Les symboles astraux sur les monuments funeraires d' Afrique du Nord, REA XIII, 1911, str. 165-175 zastupao je afričko poreklo simbola.

[327] E. Linckenheld, Le symbolisme astral des steles funeraires des Vosges et de l'Illyrie, Rev. celtique XLVI, 1929, str. 31, 36; L. Nagy, Les symboles astraux sur les monuments funeraires de la population indigene de la Panonie, Diss. Pann. II, 11, 1941, str. 232-243

[328] J. J. Hatt, Les croyances funeraires des Gallo-romains d'apres la decoration des tombes, RA de l'Est et du centre-Est XXI, 1970, str. 65/66; C. Kooy, Le croissant lunaire sur les monuments funeraires gallo-romains, Galia 39, 1981, str. 45-62

[329] J. Dolores, Etudes epigraphique et iconographique des steles funeraires de VIGO, DAI Abt. Madrid, 1971, str. 1-38, koja insistira na podatak Strabona gde se pravi razlika izmedju Keltibera, koji su praktikovali kult meseca, i njiovih severnih suseda ateista, pri čemu su i jedni i drugi na svojim nadgrobnim spomenicima predstalvljali polumesec, cf.str. 25.

motiva nije uvek bio zaista shvaćen i da su motivi tretirani kao obični ornamenti. Medjutim kako ističe Cumont[330] ideja o Mesecu kao boravištu duše mogla se roditi kod različitih naroda tako da srodnost nadgrobnih spomenika iz različitih provincija ne mora biti rezultat direktnih kontakata ili migracija. S obzirom pak da se radi o produktima lokalnih radionica treba računati i sa nepostojanjem kartona tako da je negde vidjena ikonografska šema mogla biti uprošćena ili slobodno interpretirana. Nepostojanje kartona utvrdjeno je analizom stela iz Bordoa[331] što pokazuje da se mora poći od osobenostima svake oblasti. Konstituiranje serija spomenika, koji se žele razmatrati i objasniti, na osnovu simbola znači da je problem rešen pre nego što je postavljen što je metodološki pogrešno. S obzirom na to da su spomenici sa astralnim motivima najčešći i najranije poznati u keltskim i keltiberskim oblastima, u nauci su se pojavile teorije da su ta verovanja, svojstvena Keltima[332] pa su tako i spomenici Tikveškog kraja pripisivani njima[333]. Medjutim arheološki izvori na području Kelta pokazuju da polumesec nije bio njihov omiljen motiv i da je u nekim keltskim oblastima sasvim odsutan, dok se za motive disk i triquetrum mora podvući da pripadaju zajedničkom fondu svih indo-evropskih naroda. Prema tome stele Tikveškog kraja ne mogu se vezivati za Kelte, tim pre što je

---

[330] op. cit. str. 218

[331] F. Braemer, Les steles funeraires a personnage de Bordeaux, I-III s., Paris 1959

[332] C. Kooy, op. cit.str. 45,6 i karta br. 1

[333] I. Čremošnik, GZM XII, 1957, str. 222-225, prihvaćeno od B. Gabričevića, Solarni koncept duše u religiji Ilira, Studije i članci, Split 1987, str. 60. Nijedan od stranih istraživača koji su tretirali ovu problematiku ne bavi se stelama iz Tikvešije.

njihova ikonografija kao i stela sa astralnom simbolikom u drugim krajevima različita od ikonografije keltskih spomenika. Jedino što im je zajedničko to su astralni motivi, svi ostali motivi su različni i spomenici svake oblasti imaju poseban, samo njima svojstven stil. Treba dodati i to da u pojedinim keltskim oblastima odsustvuje ne samo motiv polumeseca već i ostali astralni motivi što govori protiv njihovog keltskog porekla.

Kako onda objasniti ove neobične predstave na stelama Tikveškog kraja? U nauci je odavno utvrdjeno da motivi šišarke, polumeseca, ili rozete imaju odredjenu simboliku u okviru funerarnog kulta. Medjutim osim za polumesec i šišarku teško je dokazati značenje ostalih motiva i smatrati ih simbolima.

Borova šišarka kao i zimzeleno drvece u sepulkralnoj ornamentici je stara i vezana za verovanja o oživljavanju i pobedi nad smrću[334] i kao simboli besmrtnosti i večnog života rašireni su u celom rimskom svetu, a polumesec je odraz eshatoloških verovanja raširenih pomoću stoicizma[335]. F. Cumont misli da su mitoloski priručnici doprineli da se simbolizam filozofa raširio po čitavom rimskom carstvu[336]. Drugo je pitanje dali su ovi simboli uvek bili shvaćeni ili su bili ponavljani pomoću kartona. Od vremena kada je F. Cumont izneo teoriju o astralnoj eshatologiji[337] u svakoj pretstavi frontona tražila se odredjena simbolika. Tako su disk i rozeta smatrani simbolom Sunca, tri

---

[334] F. Cumont, op. cit. str. 219/20

[335] F. Cumont, op. cit. str. 234, 236

[336] La stele du danseur d'Antive et son decor vegetale, etude sur le symbolisme funeraires des plantes, Paris 1942, str. 48

[337] op. cit. str. 177-228

diska kao Sunce koje se radja, u zenitu i zalasku[338], kao Sunce i zvezde Phosphoros i Hesperos[339] ili Nocturnus i Lucipherus[340]. Iako je Linckenheld pokazao transformaciju diska u rozetu ipak ga je uzimao kao keltski solarni amblem[341]. Samo je E. Esperendieu priznao da mu značenje diska izmiče i sumnjao da tri mala diska mogu biti shvaćena kao Sunce i zvezde[342]. U krajnjoj liniji svakoj predstavi se može dati neko simbolično objašnjenje i stavar je istraživača kojim će putem krenuti. Tendencija da se u svakoj predstavi traži neka simbolika preovladavala je do II sv. rata da bi se postepeno krenulo umerenijim putem, jer se pokazalo da su mnogi simboli tokom vremena izgubili svoje značenje i pretvorili se u konvencionalne ukrase. Kod tumačenja ovih predstava najpre se mora poći od konteksta a zatim se mora voditi računa o tome da je reč o provincijskim radovima. Tako na pr. ako se shvati da je na steli (T IVa br. 31), u frontonu stilizirano predstavljena bršljanova ili vinova lozica, a bršljen u reljefnom polju onda će se izbeći interpretacije kao što su krst, svastika, munja itd. ili da se pokojnici tumače kao sveci[343]. A da se zaista radi o krajne stiliziranim, tačnije rečeno jako neveštim, prikazom ovih lozica pokazuju stele bolje izrade kod kojih je stilizacija manje

---

[338] F. Cumont, op. cit. str. 225/6; Linckenheld, op. cit. str. 87; Julian, REA XII, 1910, str. 89, Dechelete, RA 1909, str. 119 i td

[339] F. Cumont, op. cit. str. 211

[340] Julian, REA X, str. 173; Linckeheld, op. cit. str. 99

[341] op. cit., str. 83

[342] Receuil, t. VII, str. 245, no 1538

[343] A. Struck, Inschriftenaus Makedonien, Ath. Mitt. XXVII, 1902, str.

izražena (IVc br. 133, 143, T IIIa br. 11). Bršljan je omiljena biljka Dionisa koji je kao sva božanstva vegetacije, zbog večnog obnavljanja prirode, povezan sa kultom mrtvih, tj. sa verovanjem u zagrobni život[344] te nije neobično što se sreće na nadgrobnim spomenicima[345]. Medjutim, treba podvući činjenicu da na stelama Tikveškog kraja motiv lozice dominira. Objašnjenje za ovu pojavu čini se jednostavnim ako se zna da se Dionis smatrao izumiteljem vinove loze i da je jedno od glavnih pajonskih božanstava bio Dyalos, ekvivalent Dionisa. Ovde treba pomenuti reljef iz Stoba u Narodnom muzeju u Beogradu sa posvetom demonima lokalnog plemena Antanoi[346] koji očigledno predstavlja interpretatio graeca Dyalos-a, dok nedavna otkriven reljef iz s. Bistrenci (Muzej grada Negotina) sadrži mnogo klasičniji prikaz Dionisove povorke.

Što se tiče predstava u reljefnom polju tu je situacija na prvi pogled teža. Medjutim ako se pogleda stela T IIIb br. 23 na kojoj je ispod svoda predstavljena pokojnica, videće se da je svod obavijen bršljanom: sa kapitela "polaze" bršljanovi listovi a lozica iznad pokojnikove glave kao da "pada" sa svoda. Očigledno je da tu imamo predstavu grobnice u njenom prirodnom ambijentu. O uredjenju i ukrašavanju grobova sa drvećem i cvetem govore epigrami, posebno prerano umrlih[347]. Da su ove stele

---

[344] Primer takvog verovanja predstavlja epitaf dečaka iz Filipa, CIL III 686 = BCH XXIV, 1900, str. 236

[345] Bršljani vinova loza sreću se na svim vidovima nadgrobnih spomenika kao i na olovnim sarkofazima, cf/ R. Dussaud, RHR CXI, 1931, str. 316

[346] L. Robert, Antano, REG XLVII, 1934, str. 32

[347] A. M. Verilhac, Poesie funeraire, Paides aoroi, t. II, 1982, str. 211-217; W. Peek, Griechische Verinschriften I, no 2027, 5-12; cf. takodje F. Cumont, La stele du danseur d'Antibe, str. 15, zab. 3

odraz obične ljudske želje za večnim životom potvrdjuje sam izbor drveća: bršljan i zimzeleno drveće, koje se i pored rustične obrade može identifikovati kao čempres[348]. Značenje bršljana u grobnom kultu na osnovi prikaza na stelama (najraniji su iz V/IV v. p.n.e. na stelama iz Felsine (Bologna) i pisanim izvorima (u davna vremena se verovalo da drveće ima božansku silu pa su se grane stavljale u sanduk ili pak pokojnici polagali na jastuke punjene liscem), kao i simbolična vezu čempresa sa Plutonom ubedljivo je razjasnio F. Cumont[349].

Na steli iz s. Resava (T IVb br. 39) kao i na dve neobjavljene stele iz s. D. Disan (T IVb br. 45, 46) nazalost obe bez sačuvanog natpisa i bez analogija u rimskom svetu, ispod svoda, koji je flankiran stiliziranim drvetom, izmedju dve latice afiona predstavljena je šestolisna rozeta (suncokret?) što govori protiv identifikovanja rozete sa sunčevim diskom. Predstavljanjem poljodelskih kultura htelo se označiti zanimanje pokojnika na što ukazuju i stele sa prikazom zemljoradničkog alata koje se ne sreču van Tikveškog kraja. Pored već pomenute stele (T V br. 52) identičan alat samo bez vinarskog srpa u donjem reljefnom polju imaju i stele iz Kavadara (T V br. 51, 55, ova poslednja je jedina na kojoj je alat predstavljen u gornjem reljefnom polju), dve fragmentirane stele iz s. G. Disan (T V br. 53, 54 pri čemu prva stela u istom polju ima i diptih sa natpisom). Označavanje zamimanja pokojnika na nadgrobnim

---

[348] Predstava drveće je česta na nadgrobnim spomenicima Male Azije, cf. E. Pfuhl - H. Moebius, Die ostgriechischen Grabreliefs I-II, Mainz 1979: nos 376, 395, 1338, 1349, 1351, 1412 (bršljan); no 2120 (palma); nos 1427, 1441, 2322 (smokva); no 2029 (čempres); nos. 1366, 1389, 1450, 1477, 1521, 1796, 1917 (platan); no 916 c,d (bor).

[349] La stele, str. 13-18 i 40

spomenicima dobro je poznato u rimskom svetu, i iako se radi o rimskoj modi, ipak treba podvuci da je predstavljanje zemljoradnickog alata specificum stela Tikveskog kraja i jos jedan dokaz da tudju uzori obično nisu bili preuzimani sablonski.

Ako je za stele sa predstavom sestolisne rozete flankirane sa laticama afiona jasno da su u pitanju motivi iz svkodnevnog zivota, tj oznaka zanimanja pokojnika, za seriju stela sa predstavom rozete ispod svoda ponekad i u svodu i u frontonu, ili samo u frontonu (T IVa, b), postavlja se pitanje njenog znacenja. Naime, u heliolatriji dobro je poznat znacaj kruga, suncevog diska jos od praistorije pa do rimskog vremena, pogotovo kada je flankiran sa jos dva sto se smatra solarnim trojstvom tj. aluzijom na svakodnevno suncevo putovanje preko nebeskog svoda (izlazak, zenit i zalazak)[350]. Takav prikaz imaju stele iz s. Vešje (T IVb 47, fronton), Begniste (T IVa br. 33) i Stoba (T IIIa, br. 29) dok sve ostale imaju po jednu rozetu ispod svoda (T IVa br. 32, 33, T IVb 38, 43, 44, 47, 48, 49). S obzirom na solarni karakter rozete[351] tinjenica da je ispod svoda uvek prikazana jedna rozeta nedvosmišljeno ukazuje na to da u ovim predstavama imamo prikaze sa odredjenom simbolikom a ne obične ukrasne motive uzete iz svkodnevnog okruženja. Ne treba mnogo domišljanja da bi se shvatila njihova simbolika jer je dobro poznato da su Pajonci obožavali sunce kojeg su predstavljali kao kolut na dugačkom štapu[352]. Najraniji dokaz

---

[350] F. Cumont, Symbolisme, str. 226

[351] Solarni disk je vrlo rano, vec kod Babilonaca, zamenjen rozetom, cf. F. Cumont, op. cit. str. 205 i 223-225

[352] Max., Philosophumena II, 8, 6

za to su prikazi na novcu pajonskih plemena Derona, Edonaca itd.[353]. Nedavna je u Filipima, na vrhu akropolja blizu južne kule vizantijske tvrdjave, u steni otkriven crtež barke sa jarbolom na čijem je vrhu predstavljen disk i tri sa strane koji podsećaju na rozete pajonskih moneta tako da je predstava protimačena kao solarna barka datirana najkasnije u sredinu I-og milenijuma[354]. Slična predstavu ima stela iz s. Resava (T IVa br. 34) gde je uz donju liniji frontona predstavljena rozeta, koja delimično zalazi u fronton, naslanjajući se na kratku držalju sa trouglastim završetkom flankiranu dvema jako stiliziranim (nedovršenim ?) rozetama. Možda se na prvi pogled čini smela pretpostavka, ali izgleda verovatna, da se radi o predstavi sunca, kao i na stelama tikveškog kraja tipa IVa, br 86-90 podignute od starosedeleaca (osim stele br. 90) koje imaju istu predstavu frontona: krug sa tri drške sa toruglastim završetkom koja se može tumačiti kao stilizirana rozeta ali i kao disk sa tri zraka, pri čemu je teško zauzeti kategoričan stav.

Dve amorfne stele iz Linkestide (VIII kat. br. 290, 291) ispod četvorolisne rozete u krugu, koja se može tumačiti kao astralni simbol, u polju oblika tabule ansata imaju urezan krug sa četiri kose linije do svakog ugla polja koji se s obzirom na način izrade ne može tumačiti kao stilizirana rozeta te je vrlo verovatno da se radi o predsatavi sunca. To bi bio dokaz o

---

[353] J. Svoronos, Journal international d'archeologie numismatique XV, 1913, str. 201-204, Id. L'hellenisme primitif de la Macedoine, Paris 1919, str. 6-0, nos 4, 10-12, 14-17; H. Gaebler, Die antiken Munzen von Makedonia und Paionia, Berlin 1935, str. 55-57, nos 2, 4, 6, 8; Ch. Picard, RDR 1924, str. 174

[354] O. Hoeckman, Eine Felzeichnung in Philippi, IstMitt, 19-20, 1969-1970, str. 145-163, T. 27-29

postojanju kulta sunca kod Linkesta, iako nema pisanih izvora o kultu sunca kao za Pajonce, jer je dovoljno da se potsetimo da je sunce jedan od omiljenih simbola kod antičkih Makedonaca. Simbolika rozete (i polumeseca), koji su skoro neizbežan motiv na stelama Tikveškog kraja, kada se nalaze u frontonu, jasna je i uobičajena u rimsko doba i ona je odraz lunarno-solarne eshatologije po kojoj duša umrlog nastavlja život u astralnim sferama[355]. Medjutim, na pomenutim stelama Tikveškog kraja ona je predstavljena ispod svoda. Jedinu analogiju zasada, i to u koncepcijskom smislu, čine stele iz Ruduše kod Sinja na kojima su predstavljene jedna velika ili mala rozeta koje po B. Gabričeviću predstavljaju substituciju lika pokojnika[356]. Naime F. Cumont je na osnovu pisanih izvora pokazao da su pesnici i filozofi, u prvom redu pitagorejci, "naučno" obradili religijske ideje i prastara narodna verovanja koja su putem empirije došla do astralne eshatologije: povezivanje toplote tela sa nebesnom vatrom[357]. S obzirom da su osnovne religije identične kod indoevropskih naroda, iako nema pisanih podataka o verovanju u zagrobni život kod Delmata, B. Gabričević je rozete od kojih je ona na spomeniku D bliska tzv. triquetrum svastici poznati simbol sunca još u praistoriji[358], protumačio kao astralne simbole koji su odražavali lunarno-solarnu eshatologiju. S obzirom da je kult sunca potvrdjen kod Pajonaca, jasno je da

---

[355] F. Cumont, op. cit. str. 244-245

[356] VAHD LXXVI, 1983, str. 42-43 i 75-88 = Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta, Split 1987, str. 19-20 i 61-77

[357] op. cit. str. 116

[358] J. Dechelette, Le culte du soleil aux temps prehistorique, RA IV/13, 1904, str. 315

stele sa rozetom ispod svoda odražavaju solarnu eshatologiju rašireni kod svih indoevropskih naroda i da ne može biti govora o uticajima sa strane. U prilog ovome je činjenica što su svi pokojnici stela sa ovakvom ikonografijom romanizirani starosedelci koji nisu mogli zaboraviti i odbaciti svoja verovanja te su i u carsko doba zadržali substituiranu predstavu lika pokojnika u obliku sunčevog simbola. Tim pre što je substitut-rozeta uvek predstavljen ispod svoda i ne može se tretirati kao obican arhitektonski motiv. Na steli iz s. D. Disan, T IIIa br. 19, ispod svoda na stubovima sa figurama pokojnika, dvojnom linijom urezan je veliki krug, kao na steli D iz Ruduše[359] ali prazan (možda stela nije bila završena), čije bi značenje moglo biti solarno. Nazalost sigurnije tumačenje nije moguče jer je stela odlomljena gore i dole i bez natpisa, što je još jedna indicija u prilogu njene nedoradjenosti.

Na steli iz s. Begnište T IVb br. 50, predstavljen je trojni svod bez predstave (nedovršena stela ili slikani motiv) a izmedju lukova polumesec. Motiv svodnih arkada (od dve navise, povezane zajedno) sreće se na stelama sa astralnim motivima u Panoniji, zatim na stelama iz Španije[360], Galije za koje ima mišljenja da su avatari oikomorfnih stela[361] kao i na tri stele iz G. Mezije[362]. Pri tome su ih jedni istraživači povezivali sa

---

[359] B. Gabričević, Studije, str. 17-21, T. IV

[360] D. Julia, op. cit., nos 6-9, 19; C> Garcia Merino, Hispania Antiqua VII, 1977, T. III/1 i T. IV/2

[361] E. Linckenheld, Les steles en forme de maison, str. 95, sqq, T. 8

[362] S. Dušanić, Dve rimske stele iz Srbije, Zbornik NMB VIII, 1975, str. 132-137, sl. 1 i 4, koje je na osnovi dekoracije vezao za M. Aziju. Koncepcijski je srodnija stela iy Skupa cf B. Dragojević-Josifovska, IMS VI,no 74 koji je augustalu kolonije podigao njegov naslednik Surus. Božansko ime

predstavom vratiju na frigijskim stelama tumaceci ih kao vrata Hada, a drugi kao nebeska vrata (ianua coeli)[363]. Osim u evropskim provincijama ova se ikonografska šema sreće u M. Aziji[364], i Palestini[365]. Orijentalno poreklo motiva čini se vrlo verovatnim, jer su najraniji prikazi u rimsko doba na sarkofazima tzv. azijatskog tipa u Italiji[366] kao i na keramickim Campana plocicama sa tzv. nilskim motivima koji su aleksandriskog porekla[367]. Van Tikveskog kraja srece se samo na amorfnoj steli iz Linkestide (VIII,kat. 291) tip koji se vezuje za domorodce. S obzirom da su sve dosada poznate stele slučajni nalazi iz II/III v.n.e. moguće je da će se sistematskim istraživanjima otkriti stariji primerci, u protivnom se ova pojava može tumačiti oživljavanjem lokalnih verovanja što je poznata tendencija kod svih pokorenih naroda rimskog carstva u ovom periodu ili pak uticajem iz M. Azije za šta nemamo nijedan siguran onomastički element. S obzirom na to da se motiv svoda sreće na stelama starosedelaca, kao i Rimljana i romaniziranih starosedelaca teško je reći odakle su uticaji dolazili. Čini se ipak da su dolazili iz oba pravca, kako sa Istoka tako i iz

---

Phoebus, kognomen augustala običaj poznat u M. Aziji i Makedoniji uz ime Surus nedvosmisljeno ukazuje na orijentalno poreklo.

[363] cf. L. Nagy, op. cit., str. 239

[364] H. Wiegartz, Kleinasiatische Saulensarkophafe, Berlin, 1965, MAMA VII idr.

[365] M. Avi-Jonach, Quarterly of the Dept. of the Antiquities in Palestine X, 2, 1942, str. 105 sqq., T.XIX, na osuarima i lampama

[366] H. Wiegartz, op. cit. str. 76, T. 47

[367] H. von Rohden-H. Winnwfwld, Architektonische roemische Tonreliefs der Kaiserzeit, Berlin-Stuttgart 1911, I, str. 52, T. XXVII

Italije, tim pre što je rimski element (kolonisti) prisutan u široj okolini Stoba još od vremena Avgusta. Tako na pr., stela iz 234 g.n.e. nadjene u s. Begnište T I br. 5 ima ikonografski motiv pokojnica na kapritelu-postolju koji se sreće na nekim stelama iz Akvileje[368] ali sa drukcijom tektonikom stele: svod svojim lukom zalazi u fronton, kao na stelama iz M. Azije[369]. Gornja analiza je pokazala da su teroije o stranom poreklu nosioca ovih stela nezasnovane. "Neobični" motivi nisu niti uvezeni niti rezultat uticaja, vec odraz verovanja i kultuva (kult sunca) lokalnog stanovništva (Pajonaca) koji su prihvativši klasične oblike nadgrobnih spomenika umeli da uklope svoje stare simbole i da kreiraju originalne ikonografske šeme sa kojima su se identifikovali i onda kada su se manje ili više romanizarali.

---

[368] G. Forni, Epigraphica III, Epigraphica L, 1988, no 6, str. 113/4, sl. 8/9

[369] E. Pfuhl-H. Moebius, op. cit. t. I, str. 149, no 156, T. 76

SEVERNJOJ (GORNJOJ) MAKEDONIJI PO OBLASTIMA

PAJONIJA

Iako se termin Pajonija u rimsko doba više ne koristi čak ni u geografskom smislu, istočne oblasti R. Makedonije obuhvaćene su njime zbog činjenice da su bile naseljene Pajoncima, koji su od predrimskog doba držali oblasti izmedju ušća Aksija na zapadu i Strymon-a na istoku gde su se graničili sa Trakijcima, a na severu sa Dardancima i Autarijatima (Str. VII, 5, 1). Strabonov podatak može se odnositi samo na političku dominaciju Pajonaca nad Tribalima u Skopskoj kotlini, pre doseljavanja Dardanaca (IV/III v.p.n.e.) jer materijalna kultura ne daje indicija da je bila naseljena Pajoncima. Pri tome mora se zadržati jedna rezerva jer gvozdeno doba (kada se formiraju plemena koja nam se javljaju u klasično doba) Skopske kotline još uvek nije dovolnjo istraženo. U nauci se smatra da se deo Pajonaca, u vreme širenja centralističke vlasti Argeada, povukao na sever od D. Kapije, kako bi je izbegli. To se može potvrditi materijalnim izvorima. Tako naselje u Kastanasu koje ima kontinuitet do II v.p.n.e, po paljenju i rušenju tokom dorske migracije u XI v. obnovljeno je u X v. Slojevi iz VII/VI v.p.n.e pokazuju dekadenciju naselja, tj. smanjeni broj stanovnika što bi po mišljenju B. Henzela značilo odseljavanje

Pajonaca na sever[1]. Pojava pak ramnih grobova (kamenih cisti) u Bregalnickom basenu u VI v.p.n.e.[2] takodje se tumači kao pajonizacija ovog regiona[3] a nosici promena u načinu sahranjivanja i materijalnoj kulturu smatraju se Pajonci iz Amfaksitide[4]. Odredjeni kontinuitet u materijalnoj kulturi u D. Povardarju i po njegovog uključivanja u makedonskoj državi govori u prilog pajonskog stanovništva koji je ostao[5] a moguće je da se radilo samo o premeštanju centra pajonskih basileusa na severu.

U nauci postoje više mišljenja o etničkoj pripadnosti Pajonaca: grčko, trakijsko, ilirsko, iliro-trački mešanci, predgrčki Indoevropejci[6].

Odmah treba pomenuti da su Pajonci u narativnim izvorima dati odvojeno i od Trakijaca i od Ilira (Her. V, 14, VII, 185[7], VIII, 115, IX, 32; Thuk. II, 98; T.Liv. XXXIX, 53).

Najstariji pomen Pajonaca je kod Homera (Il. B, 848) i može se objasniti time što su kao najistočnije pleme u Makedoniji imali kontakte sa Trojancima a činjenica da su se borili na njihovoj strani govori protiv njihovog grčkog porekla, jer je dobro poznato da su rat protiv Troje vodila sva grčka plemena zajedno!

---

[1] B. Haensel, JhbRGZM, 26, 1976, str. 191-200, navedeno po R. Vasiću, Praistorija Jugoslavenskih zemalja, t. V, Sarajevo 1987. str. 709-711

[2] Z. Georgiev, GodZbFFS, 7(33), 1981, str. 65-77

[3] A. Jovanović, Rimske nekropole, str. 136

[4] R. Vasić, op. cit., str. 700

[5] R. Vasić, op. cit. str. 711

[6] pregled mišljenja kod R. Katičić, Peonci i njihov jezik, ŽA 27, 1977, str. 25-31

[7] Nabrojana su plemena (genos) u Makedoniji, i Makedonci su tu pomenuti u svojstvu plemena koje je dalo opšt etnikon srodnim plemenima u Makedoniji.

Homer (Il., XIV, 226) zna samo staro ime Makedonije, Emathia (Str., VII, fr. 11; Plin., HN IV,10), jer u to vreme još nije formirana jedinstvena makedonska država sa kojom će preovladati ime Maketa, staro ime Orestide (Konst. Porph. De them., 2,10) odakle je bila makedonska dinastija (App., Syr.63) koja je započela proces ujedinjavanja srodnih plemena i koji se može uporediti sa onim u Italiji iako je poslednji mnogo kasniji. Podatak Ptolemeja (III, 12, 16) da se prva makedonska prestonica, Ajga nalazila u Ematiji pokazuje da se to ime odnosilo na celu teritoriju Makedonije, a ne samo na njene istočne delove kao što se misli.

Protiv teze o tračkom poreklu Pajonaca zasnivanog na nekim kontradiktornim podatcima u narativnim izvorima (Strabon jedan put ih stavlja medu Tračane, VII, fr. 11, a drugi put ih povezuje sa Brigima, VII, fr. 38, koji su, kako je pokazala i onomastika, bili glavna komponenta u etnogenezi Makedonaca[8]) može se navesti i materijalna kultura, pre svega pogrebni ritual. Tako tumuli starijeg gvozdenog doba (I-II po klasifikaciji M. Grašanina) u ovčepoljsko-bregalničkom basenu imaju više radijalno rasporedjenih grobova kao oni u Visoi[9] i Vergini[10], a ne po jedan kao u tračkim. Period docnog gvozdenog doba II-IV nije dovoljno istražen te stoga ima raznih mišljenja. Budući da se tumuli od VII v.p.n.e. u ostalim oblastima

---

[8] N. Proeva, Prilog kon istorijata na antičkite Makedonci, GodZbFFS, 17/18 (43/44) 1990/1, str. 5 - 19

[9] I. Mikulčić, Pelagonija, str. 13-20

[10] M. Andronikos, Vergina I, Atina, 1969, Pri tome je materijalna kultura veoma srodna (naočaraste fubule, dvosekli mačevi sa jezičkom itd.)

(Pelagonija) gube iako kulturni kontinuitet ostaje[11], a u Pajoniji egzistiraju paralelno sa kamenim cistama iako se razlikuju od tračkih uzimani su kao dokaz o ilirskom poteklu Pajonaca (i Makedonaca u celini, zbog tumula u Vergini[12]) radi deplasiranog shvatanja da su na Balkanu živela samo dva naroda, Iliri I Tračani. Medjutim grobna forma u obliku tumula je opšta pojava na čitavom evroazijskom prostoru u mladjem gvozdenom dobu a ne ilirska specifičnost[13]. Pored nekih novina u materijalnoj kulturi, prisustvo tzv. makedonskih bronzi govori u prilog etničkog kontinuiteta.

I u arhajskom periodu kult mrtvih, inhumacija u kamenim cistama, je ist sa onim u Pelagoniji, što govori o jednom autohtonom pajonsko-pelagonskom aglomeratu koji je potvrdjen i u narativnim izvorima (tako Strabon VII, fr. 38 kaže da su se Pajonci i Pelagonci zvali) što po mišlenju M.Garašanina[14] označava homogenizaciju u datom momentu, a ne odnos starosedelaca i doseljenika. Podatak Strabona u skladu je sa Ilijadom (F, 141) u kojoj se pominje zajednički predak Pelegon/Pelagon, koji je otac pajonskog vodje Asteropaja a sin rečnog boga Axios-a i Periboje, čerke Pajonca Akesamena. Na istom mestu Strabon kaže da se Pelagonija ranije zvala Orestida, a Polibije (XXIII,10,4) da se Emathia nekada zvala Pajonijom, tako da je i odvajanje

---

[11] R. Vasić, op. cit. str. 722

[12] M. Korkuti, StAlb 2, 1969, str. 193, cf. kritički prikaz F. Papazoglou, GodCBI, XXV/23, 198, str. 204/6

[13] A. Benac, Kult mrtvih na ilirskom području u praistoriskom dobu, simp. Duhovna kultura Ilira, posebna izdanja, knj. LXVII/11 Sarajevo 1984, str. 136

[14] Razmatranja o makedonskom halstatu, Starinar V-VI, 1954/6, str. 39

Pelagonaca od Makedonaca neargumentovano[15], a ne može se potvrditi ni arheološkim izvorima. Razlike izmedju Pajonije i Pelagonije s jedne i Trakije s druge strane zadržale su se i u helenističko i u rimsko doba. Tako, iako se tumuli u Pajoniji zadržavaju sve do rimskog perioda[16] oni se razlikuju od tračkih koji su mali i sa horizontalnom stratigrafijom kulta, dok su pajonski veliki i sa vertikalnom stratigrafijom[17]. I pored ovih razlika postojanje tumula uzima se kao dokaz o slabljenju i trakizaciji Pajonaca[18] ili pak tračkom nadslojavanju u rimsko doba i to od Tribala (koji nisu Trakijci[19]) i na čitavoj teritoriji Pajonaca[20], a šematskim projiciranjem ovog stanja u ranije periode kada su razlike bile jos veće, "dokazuje" se tračka pripadnost ovčepoljsko-bregalničkog basena[21] koja se ne može potvrditi ni onomastikom. Treba odmah podvući da natpisi u ovom delu R. Makedonije nisu pretežno latinski kao što se ponavlja po navici već ih je dva puta više na grčkom. Na dosada objavljenim natpisima[22] registrirano je 5 gentilicija (Ailia,

---

[15] V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici str. 17, sa starijom literaturom.

[16] M. Garašanin-D. Garašanin, ZbŠNM IV/V, 1957, str. 193-200, V. Sanev, ZbAMS VIII/IX, 1975/78, str. 7-20

[17] A. Jovanovic, Rimske nekropole, str. 134

[18] Ib.

[19] F. Papazoglu, Plemena, str. 54-68

[20] I. Venedikov, Zemite po srednija Vardar, Skopje, 1943, str. 43

[21] V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici, str. 17

[22] N.Vulic, Antički spomenici naše zemlje, Spom. SKA, LXXV, 1933, no 153 = Spom. SKA LXXI, 1931,no 198; Spom. SKA LXXVII, L935, no 1 = Spom. SAN XCVIII, 1941-48, no 209; A. Keramitčiev, Novi epigrafski spomenici od Istočna Makedonija, ŽA, 15, 1965, 107-115; Id, Novootkrieni epigrafski spomenici od Kratovsko, ŽA, 23,1973, 147-154; N. Preva, ŽA 40, 1990, str. 192

Atilios, Aurelios, Flavia, Flabios, Iulia, Iulios), 5 kognomena (Iouliane, Ioulianos, Kaisianos, Kalpurniane, Kalpurnianos, Mucianus[23], Secundina), 9 tzv. grčko-makedonskih (Endemia, Epigenes, Hermogen(es), Hesperos, Iris, Lykophron, Poseidonios, Phoebio, Chione), 3 tračka (Diza, Eptaikenthos i Mucacenthus), što je razumljivo za jedan rudarski kraj i 3 tzv. tračka (Mestylos, Pyrreios i Pyrrias). Medjutim najnovija istraživanja pokazuju da ime Mestyla treba vezati za brigijsko-edonski substrat[24], a za Pyrreios i Pyrrias iznešena su mišljenja da se radi o grčkim imenima[25]. Nažalost nijedan nadgrobni spomenik u ovčepoljskom-bregalničkom basenu nije sačuvan kompletno tako da nisu mogli biti iskorišteni u tipološkom smislu.

Kada se zna da se Orestida ranije zvala Maketa, Pajonci Pelagoncima, očigledno je da je odvajanje Pajonaca od Makedonaca neargumentovano i da je reč o srodnim plemenima koja su učestvovala u etnogenezi Makedonaca. J. Šašelj[26] misli da su se Pajonci stopili sa Makedoncima još u kasnoj praistoriji, a A. Benac[27] dodaje da je to bilo moguće zbog njihove srodnosti. Nestajanje pojma Pajonija u rimsko doba, pokazuje da je proces etnogeneze bio završen u predrimsko doba.

Od epihorskih imena posvedočeni su Ammia, Babylos (?)[28], Gouras,

---

[23] Kontekst u kome su posvedočeni Kalpurnianos i Mucianus ne dozvoljava da se smatraju tračkim.

[24] F. Papazoglou, GodCBI XII/10, 1974, str. 59-73, posebno 63 i 69

[25] G. Mihailov, IGB IV, 2240; F. Chamoux, REG 72, 1959, str. 351

[26] Keltoi, Ljubljana, 1983, 114

[27] Praistorija jugoslovenskih zemalja, t.V, str. 772

[28] U Eordaji je posvedočen oblik Babylon

Glaukia(?)[29], Koutes, Lyka(?), Manios[30], Manta, Mestrios, Mestyles, Moma, Quadous, Posis, Sita. Verovatno njima pripada i Amaco posvedočeno samo u Pajoniji - tri puta.

Od dinastičkih makedonskih imena sreću se Alexandros, Kassandros, Kleopatra, Lysimachos, Stratoneike, kao i etnikon u funkciji ličnog imena Makaidonia (posvedočeno i u Pelagoniji), Makaidon, Makedon, Makete.

Na jednoj neobjavljenoj steli iz s. Drčevica od koje je nažalost sačuvan samo donji deo sa natpisom javlja se ime Audoleon (posvedočeno dosada samo u Stobima[31]) u grciziranom obliku Eudoleon (Εὐδολέων/ καὶ Μαντε/ἀνέθηκεν// μνημεῖον Δι/οσκορίδη τῷ υἱῷ τρισ/μεῖρε). Jednom je posvedočeno i ime Leon, kao i Rymetalchos (T III b, no 29)[32].

Rimski gentiliciji su česti i raznovrsni kao u Linkestidi što je reultat doseljavanja Italika na teritoriji gradova Herakleje i Stoba[33]. Oni su česti kod romaniziranih starosedelaca u okolini Kavadaraca na tipovima spomenika sa ikonografijom koja je odraz lokalnih verovanja (cf. glavu o problematici tzv. kavadarskih stela). To su Granonii, Livii, Mundicii, Publii, Rutilii, Statii, Valerii, Vibii. Od njih Livii Mundicii, Rutilii, Valerii

---

[29] Po mišljenju F. Papazoglou, Actes VII Congr. Epigr. str. 157/8, moguće je da se radi o greciziranom obliku epihorskog imena.

[30] F. Papazoglou, GodCBI XII/10, 1974, str. 68, dovodi ga u vezi sa imenom Manes koje je često kod Frigijaca

[31] F. Papazoglu, ŽA I/2, str. 281

[32] Uobičajenija forma Rymetalkos posvedočena je po jednom u Linkestidi (kat. br. 125) i u Elimeji (AnoMak, no 10)

[33] cf. kompletan spisak, F. Papzoglou, Chiron 16, 1986, apendix

i Vibii posvedočeni su na Istoku[34] medjutim teško je reći odakle su došli prvi italski doseljenici. Oblik stele iz okoline Kavadaraca (71, 170), redak gentilicij Vineius kao i onomastitka formula govore u prilog stranca.

Dosada nije posvedočen strani etnikon, a iz Makedonije samo jedan Solunjanin (T VII br. 86). Dva puta je posvedočeno litno ime Skoupeina što ukazuje na veze sa gradom.

Sva svedočanstva o stranim kultovima u Pajoniji su iz Stoba: Kibela i Atis[35], Jupiter dolihenus[36], Artemida Efeška[37] i Serapis[38]. Kult Mitre je posvedočen u Velesu, Drenovu i u Sv. Nikole[39]. O kultu Izide svedoči posveta augustala iz Stoba[40]. Kao nomina sacra više od jednog puta posvedočena su D[illegible] (p[illegible]), Ermes i Semele, a teoforna imena su raznovrsnija nego u drugim oblastima Athenodora, Artemidora, Herakleises, Poseidonios, Satournina, Telesphoros, a najtešta, kao i u Pelagoniji su Dioskore, Dioskourides/os, Dionysia, Dionysios. Osim tipova spomenika koji se ne sretu ne samo van Tikveškog kraja vet uopšte, od ostalih tipova spomenika zastupljenih u Makedoniji, u Pajoniju su posebno omiljeni tipovi

---

[34] J. Hatzfeld, Les trafiquants italiens, s. v.

[35] katalog Arheološko bogatstvo, no 482, I v.n.e. (terakota), S. Dull, Goetterkulte, no 281, sredina III v.n.e.

[36] S. Dull, Goetterkulte, no 279, sl 68, sredina III v.n.e.

[37] S. Dull, Goetterkulte, no no 67, II v.n.e.

[38] S. Dull, goetterkulte, no 276, sl 66, druga polovina II v.n.e. kao i na novcu Karakale, ib.

[39] S. Dull, Goetterkulte, no 283 i 284 iz druge polovine IIv. i 285, prva polovina III v.n.e.

[40] Deo Caes(ari)/ et municipio/Stobensium/sacrum Isidis T. Fl./Longinus augus/talis, cf. F. Papazoglou, Chiron, 16, 1986, str. 228, zab. 70

IIId, IVf i VIa a dosada nije posvedočen tip VIIb. Osim u Pajoniji tip IVe posvedočen je samo još u Linkestidi a tip V u Pelagoniji. Antropomorfni tip (VIII) zasada je posvedočen samo s desne strane Vardara, na teritoriji Argosa.

PELAGONIJA

Pelagonija je pored Pajonije oblast čije je ime isto tako staro kao i pajonsko[41]. Čini se da je ime geografskog porekla. Tokom vremena granice teritorije koja je obuhvatana ovim imenom menjale su se, posle sužavanja u rimsko doba u kasnoj antici ponovo se koristi za prvobitnu teritoriju tj. celu pelagonisku ravnicu.

Pelagonski basilevsi epigrafski su posvedočeni u IV v.p.n.e. što je nepobitan dokaz o tome da se već tada južni deo Pelagonije zvao Linkestidom kao do kraja antike. Sve do vremena Filipa V Pelagonija se ne pominje u izvorima što je uzeto kao argumentum ex silentio da je Pelagonija bila pod pajonskom vlašću. Istom metodologijom bi se moglo zaključiti da se ne pominje jer je bila pod makedonskom vlašću, te su izvori beležili odnose izmedju Makedonije i Pajonije. Kako je F. Papazoglu primetila teško je utvrditi etničke i političke odnose izmedju dve oblasti[42] jer ne možemo utvrditi u kojim je slučajevima ime Pelagonija u izvorima upotrebljeno u geografskom a kada u etničkom smislu. Zbog pretpostavljene pripadnosti Pelagonije Pajoniji, podaci Strabona (VII, fr. 38) da su se Pajonci i Pelagoncima zvali, Plinija (IV, 35) da su Pelagonci bili pajonsko pleme i T. Livija (XXXIX, 53) da je Erigon tekla kroz Pajoniju, uzimaju se kao dokaz da je došlo do izjednačavanja izmedju njih. Medjutim ako se setimo podatka Homera o Pelagonu/ Pelegonu, zajedničkom pretku Pelagonaca i Pajonaca (Il. F, 141)

---

[41] O etimologiji imena nema saglasnosti, razna mišljenja kod F. Papazoglou, Villes, str. 276, zab. 1

[42] Villes, str. 279

onda ovakva tumačenja postaju izlišna, jer i Strabon i Plinij samo potvrdjuju Homerov podatak o zajedničkom pajonsko-pelagonskom etničkom konglomeratu koji po mišljenju M. Garašanina[43] ne može biti odnos starosedelaca i došljaka već homogenizacija u datom momentu. Moguće je da je mešanje pojmova Pelagonija, Pajonija (kod Ptol. III, 22, 31, pajonski gradovi Audaristos i Stobi stavljeni su u Pelagoniju a Doberos u Pajoniji, Id. III, 12, 24) kao i lociranje Pelagonije kraj Axios-a (Ps.Skymn. Perieg., 621, 22) samo daleka reminiscencija ovog zajedničkog pelagonsko-pajonskog substrata koji se potvrdjuje kako materijalnim izvorima[44] tako i onomastikom.

Od dosada posvedočenih epihorskih imena, Ammia, Mestrios, Mestyles, Moma, sretu se i u Pajoniji. U Deriopu su posvedočena Dropion, Manios, Sita[45], koja se sretu i u Pajoniji.

Tokom vremena lokalne osobenosti se povećavaju, a Rimljani ih, u skladu sa svojom politikom potiču. Tako na pr. oblast Deriopa koja se prvi put pominje u vreme Filipa V, u vezi sa formiranjem Perseide (T. Liv. XXXIX, 53), posle podele Makedonije na četiri meride, javlja se kao posebna administrativna oblast[46] u istočnom delu pelagonske ravnice, na zapadu graničeći Penestima. Plinijev podatak (IV, 3) o protezanju Dasaretije na severu do divljih varvara Dardanaca čini razumljivim podatke iz vremena rimsko-makedonskih ratova po kojima se Pelagonija graniti sa Dasaretima (Pol. V, 108) i Dardancima (T. Liv. XXVI, 25, 3) i nema mesta pretpostavkama da su delovi Pelagonije bili pod

---

[43] Starinar, V-VI, 1954/6, str. 39

[44] A. Jovanović, Rimske nekropole, str. 132/3

[45] F. Papazoglou, Chiron 18, 1988, nos 10, 5

[46] O uredjenu cf. F. Papzoglou, Villes, str. 292-305

netijom vlašću ili da su njenje granice drugatije od prirodnih. Radi se o imenima delova Pelagonije kojim su nas Rimljani prvi put upoznali i koje su iskoristili za njihov sistem loklane administracije. To se potvrdjuje i faktom što se od VI v.n.e. ime Pelagonije ponovo koristi za celu ravnicu kao što je verovatno bilo prvobitno, pre odvajanja lokalnih regiona kao što su Linkestida i Deriopos. Zbog svega ovoga vrlo je teško odrediti administrativne granice izmedju Deriopa, Pelagonije i Linkestide kao i njenu istočnu granicu sa Pajonijom[47]. Tim pre što ne znamo antičko ime Mariovske oblasti za koju je teško prihvatiti da je bila smatrana delom Pelagonije, jer je u geografskom pogledu odvojena oblast. Vrlo je verovatno da je u rimsko doba administrativno bila pripojena Pelagoniji ili Linkestidi sa kojom je lakše komunicirala dolinom Erigona. Nažalost Mariovska oblast koja je u antici bila prilicno naseljena zbog njenih rudnih bogatstava i koja je bogata arheološkim spomenicima radi njene sadašnje zapuštenosti veoma je salbo istrazena. Ipak ne nedostaju arheoloski i epigrafski izvori koji su slučajni nalazi. Na prvom mestu treba pomenuti stelu regruta I italske legije (Ic, kat. 69, Peštani), zatim cipus veterana legije I Minerviae (VIIc, kat. 266a, Vitoliste) čije je ime, Bellicus, strano[48] koja se pominje još jednom na terminacijskom natpisu[49] iz 120 g. n.e. nažalost sa oštećenim imenima naselja, kao i jedini natpis sa imenom grada nadjen u

---

[47] detaljno o granicama, F. Papazoglou, Villes, str. 279 sqq

[48] F. Papazoglou, Villes, str. 290 zab. 65, misli da je bio regrutiran tokom boravka legije u Germaniji Inferior.

[49] G. Kazarow, BCH 47, 1923, str. 277

Pelagoniji bez preciznog mesta nalaza[50]. Na dva natpisa, iz s. Peštani[51], i s. Dunje[52] posvedočen je etnik i koinon Dostonejaca koji se verovatno tiče grada analogno kononu Neapolaca (Spom. 71, 63). Na nadgrobnim spomenicima iz s. Dunje posvedočena su epihorska imena Beithys, Doules, Mesta, Mestylos, kojima s obzirom na kontekst možemo prikljutiti i Bassos[53], teoforna Artemeisia, Eisia i Semele.

Spomenici vojnika su osim u Mariovskom kraju gde bi po mišljenju F. Papazoglu trebalo tražiti Pelagoniju[54], česti u dolini reke Raec[55] koja geografski ne pripada Pelagoniji tako da je moguće da su u vezi sa gradom/stanicom Audaristos/Euristus ili gradom Argos koji je epigrafski posvedočen tri puta[56].

Iako su brojni legionari i pretorijanci poreklom iz Pelagonije posvedočeni širom Rimskog Carstva u samoj Pelagoniji broj rimskih gentilicija nije velik. Osim carskih Aurelios, Ailios (česti), Ioulios, Klaudios i Septimios po jednom su posvedočeni

---

[50] cf. komentar o tome i teorijama izvedenim iz pogrešne interpretacije mesta nalaza F. Papazoglou, Villes, str. 284/5

[51] Spom. LXXI, no 437

[52] BCH 98, 1974, str. 292, no 7

[53] Spom. LXXI, no 385. Ime se smatra tračkim (cf. J. Touratsoglou, Pulpudeva 2, 1978, str. 131/2) iako se u Makedoniji sreće u domorodačkom kontekstu. Takvi primeri po mišljenju F. Papazoglou Actes VII CongrEpigr. str. 162, zab. 37 su 2e,f, dok je na ostalim rimski homonim, tkao da je ponekad teško razlikovati ih.

[54] Villes, str. 285

[55] Spom. XCVIII, 341, 342 (G. Toplica), Spom. LXXI, 345 (Belovodica), Dem. 282 (Trojaci), U svim slučajevima radi se o domaćem življu.

[56] Spom. LXXI, no 88 (Skačinci), B. Josifovska, ŽA 3, 1954, str. 222 sqq (Vodovrati) i ŽA 15, 1965, str. 117-136 i Spom. XCVIII, no 363 (Prilep, očigledno donešen na turskom groblju)

Abidia[57], Oualerios, Petilia[58], Petronia[59] i Skertios[60]. Nešto veći i raznovrsniji je broj rimskih gentilicij u postojećem gradu Stuberi gde su rimski trgovci posvedočeni u I v.n.e.[61]. Zahvaljujući spiskovima efeba poznat nam je veći broj rimskih gentilicija[62]. Od njih na Istoku su posvedočeni Aemilii, Allii, Antonii, Helvii, Insteii, Licinii, rutilii, Trebonii, Valerii i Vettii[63] Kasnije objavljeni natpisi pokazali su da su gentiliciji Helvii, Insteii, Scirtii i Trebonii posvedočeni u Makedoniji i van Stubere[64]. U skladu sa malim brojem rimskih gentilicija je veliki broj epihorskih imena, najraznovrsniji u gornjomakedonskim oblastima: Ammia, Bassos, Beithys, Doules, Kotys, Mestikena, Mestos, Mestylas, Mestylos Mestria, Mestrios (kojeg treba razlikovati od rimskog homonima), Moma, Nana, Nanous, a u Deriopu Alys, Basos, Beithys, Doules, Manios, Meides, Mestris, Mestys, Posis, Sita.

Manji broj Rimljana, geografska zatvorenost, posebno Mariovskog kraja rezultirala je manjim stepenom romanizacije. Osim

---

[57] Abidii su posvedočeni na teritoriji Stoba Spom. LXXV, 136 i Beroje PB, no 5

[58] Petilii takodje na teritoriji Stoba, Spom. XCVIII, 142, 143 i Beroje, PB, no 1053

[59] Petronii u Edesi,Dem. no 3, Beroji, PB, nos 1054-1056, 1060-1073 Filipima, Dem 936, Tesaloniki IG X 2,1 no 241 i teritoriji Stoba, Spom. LXXI, no 102, Spom. LXXV, no 88

[60] Skirtii su posvedočeni u susednoj Stuberi, Chiron 18, 1988, no 7 i Beroji, PB nos 1188, 1189

[61] N. Vulić. Spom. LXXI, no 501

[62] Kompletnu prosopografsku analizu napravila je F. Papazoglou, Chiron 18, 1988, str. 249 sqq, posebno 253

[63] cf. J. Hatzfeld, Les trafiquants italiens, s. v.

[64] Dem, no 188 (Pela, Helvii); PB no 571 i AM I str. 285 (Beroja, Insteii); PB, nos 1188, 1189 (Beroja, Scirtii); PB no 269 (Beroja, Tebonii)

epihorskih imena u prilog ovome govore i antropomorfni tip spomenika raširen kod starosedelaca, na obroncima pelagonske ravnice kako u Linkestidi i Pelagoniji, tako i s one strane pelagonskih planina u Pajoniji (VIII, kat. 273-275). Stoga nije čudno što imamo samo jedan strani etnikon, grada Amara u Arabiji Felix[65]. Banalna imena na ovom natpisu (Agrippas, Anna, Menippos, Parmenides, medju kojima je i jedno makedonsko Krateuas[66], pokazuju koliko je teško izdvojiti strance iz grčke kulturne sfere samo na osnovu imena. O vezama sa drugim oblastima u Makedoniji govori posveta Artemidi i gradu (čije nam je ime nepoznato) od strane roditelja čija je čerka umrla u Peli[67].

Od makedonskih imena srecu se Adymos[68], Kassandra, Kassandros, Lysimache, kao i u Deriopu, Amyntas, Arridaios, Adaios, Bilistos. Od stranih kultova posvedočeni su Kibela[69], Mitra[70], Artemida Efeška[71] i Izdis-Tuhe[72].

---

[65] N. Vulić, Spom. LXXI, no 457

[66] posvedočeno i na votivnoj steli Apolonu Oteudanikosu, Spom. LXXI, no 489 kao i ime Agrippas. Na istom ovom natpisu Roberovi su prepoznali još jedno makedonsko ime Adymos, tako da nisu verovatne etimologije o ilirskom poreklu Apolonovog epiteta. I dedikanti na ostale dve posvete, Id, no 490 i 491, imaju makedonska kognomina. S obzirom na mesto nalaza (u podnožju rida Zlatovrv, preko 1250 m) očigledno je da se radi o starom kultnom mestu i o interpretatio graeca lokalnog božanstva.

67. N.Vulić, Spom. XCVIII, no 354

68 Spom. LXXI, no 489= BullEpigr. 1959, no 205

69 S. Dull, Goeterkult, no 381, sl. 71, druga pol. II v.n.e. i dve terakote koje su na osnovu megarske keramike datirane u II/I v.p.n.e. cf. V. Bitrakova_ Grozdanova, ŽA, pos. izd. 9, str. 163, sl. 2 i 3

70 S. Dull, Goeterkulte, no 285, prva polovina III v.n.e.

71 S. Dull, Goeterkulte, no 39 (III v.n.e.), no 40 ŽA 32/2, 1982

72 S.Dull,Goeterkulte, no 272(III v.n.e.) 273(Iv.n.e.) 274(II v.

Takodje treba pomenuti kult Enodije[73] sa specifičnostima koje ne dozvoljavaju da se identifikuje sa tesalskom Enodijom. To su pre svega konj na ramenu boginje i ispod njega pas, a zatim dijadema sa cvetovima koja se ne sreće na drugim predstavama Enodije.

Za nadgrobne spomenike Pelagonije (i Linkestide) karakteristična je heroizacija pokojnika, najčešće u vidu tračkog konjanika, a u

frontonu heroizacija predaka najčešće u obliku biste što se može nazvati interpretatio romana domaćeg oblika heroizacije. Osim autohtonog, antropomorfnog tipa spomenika (tip VIII), posebno omiljeni su tipovi VIa,b i VIIb. Nisu posvedočeni tipovi IIIe, IVe,f, a tip V je posvedočen samo još u Pajoniji.

LINKESTIDA

Oblast Linkestide se može doro definirati na južnoj i zapadnoj strani planinama Nidže (Voras), Neredskom (Vernon) i Babom, što znači da je obuhvatala južni deo pelagoniske ravnice, dok je teže odrediti precizne granice sa Pelagonijom na severu i Deriopom na severozapadu[74]. U nekim izvorima (T.Liv. XXXII, 9,9; Plut. Flam. 4, 1; Str. VII, 326)) Linkestida se pominje odmah posle Dasaretije. Pitanje je da li se termin Dasaretije koristio za teritorije do Linkestide tj. obuhvatao i Prespansku oblast ili se radi o sumarnom opisu pravca nadiranja Rimljana u Makedoniju. Prvi put se pominje kod Tukidida (II, 99) sa imenom Lygkos, dok je kod Ptolemeja (III, 13, 3) posvedočen oblik Lygkestis. Glavni a možda i jedini grad u Linkestidi bila je Herakleja, kroz koju je prolazila stara balkanska saobraćajnica, kasnija Via Egnatia, prilikom čijeg opisa prvi put je pomenuto ime grada (Str. VII, 323). Zabeležena na svim itinerarijima njeno je lokalizovanje kod Bitolja bilo lako iako su neki istraživači prihvatali lokaciju kod Lerina koja je morala biti odbačena kada su nadjeni natpisi sa imenom grada[75]. Natpisi pominju ethnos Lynkestes koji analogno koinama Oresta i Elemejaca pokazuje da je Lynkestida bila jedna civitas sa Heraklejom na čelu[76].

---

[74] O razgraničenju Linkestide i Pelagonije cf. F. Papazoglou, ZA 4, 1954, str. 308-345; Ead., Villes, str. 279

[75] detaljnije F. Papazoglou, Villes, str. 259 sqq

[76] F. Papazoglou, Villes, str. 263

Iz Herakleje je natpis datiran makedonskom erom i konzulima[77], jedinstven u Makedoniji, koji potvrdjuje rano prisustvo Rimljana u gradu, i tribu iz I italske regije Ter(etina tribu), a samo na jednom natpisu od 49 osoba 24 ih je rimskih gradjana[78].

Pored carskih gentilicija Ailios, Aurelios, Flaouios, Ioulios, Seueros, glavno na teritoriji Herakleja posvedočeni su gentiliciji Akulia, Alfidios, Arbeianos, Avillius, Fabios, Fourios, Granios, Iounios, Kailidios, Kalpournios, Kornelios, Koutios, Marius, Meouios, Oualerios, Pomponios, Pontios, Routilia, Seouios, Titinios, Vettilius, Vessuenos, a Seoeia, Terentios, šire. Od njih na Istoku su posvedočena Fourii, Granii, Iounii, Kornelii, Oualerii, Pontii, Rutilii. Terentii i Titinii[79].

Što se etničke strukture tiče i ovde se sreću poznata epihorska imena Ammia, Glaukias(?)[80], Manta, Mesta[81].

Makedonska imena: Aairopos, Adymos, Amynta, Kassandros, Kopryllos, Lysimachos, Olympia.

Ime Bassa (AnoMak, no 167) u funkciji kognomena (svi članovi ove romanizirane porodice imaju domaće kognomene Posidonios, Adaes) može biti domaće[82]. Obično je teško razlučiti ga od latinskog homonima.

---

[77] T. Janakievski, ŽA 21, 1971, str. 691/4

[78] Dem. 234 = Herakleja I, str. 15

[79] J. Hatzfeld, Les trafiquants italiens, s. v.

[80] cf. F. Papazoglou, actes VII Congr.Epigr. str. 157/8

[81] F. Papazoglou, Actes VII CongrEpigr. str. 161/2, 165 (Manta, Mesta),

[82] O pripadnosti imena Bassa, Bassos, Bastos cf. F. Papazoglou, Actes VII CongrEpigr. str. 162, zab. 37. Primeri J. Touratsoglou, Pulpudeva 2, 1978, str. 131-133

Rymetalkos (AnoMak, 164) je jedno od imena tračkih kraleva, ovde posvedočeno u epihorskom kontekstu (Ammia, Antigonos, Antipatros) tako da je malo verovatno da se radi o strancu. Teško je utvrditi pripadnost nosioca ovih "tračkih" imena u Makedoniji (za Seuthes, v. niže Elimeja) izmedju ostalog i zbog malobrojnih potvrda[83].

Dosada su otkrivena tri vojnička spomenika. Jedan je iz same Herakleje Lynkestis (Spom. 71, 15) sa navedenim poreklom (natione Noricus) i sa ikonografskom šemom tipičnom za severne provincije. Druga dva su iz s. G. Srpci. Jedan (Spom. 75, 22) je spomenik otpuštenog vojnika, missicius IIII F(laviae) F(elix), a drugi dvojezična ploca (Ia, kat. br. 11) centuriona cohorte I Flaviae Bessorum koja je verovatno bila stacionirana u logoru Castra, Parembole, koji se na osnovu rastojanja u itinerarijama locira na lok. Kale kod s. Dolenci, blizu klanca Djvato, čije je tragove otkrio još N. Vulič[84]. Verovatno iz ovog logora potiče i stela sa latinskim natpisom registrirana severnije, u s. Gopeš[85]. Iz istog sela su statue Izide i Serapisa, te ima mišljena da je tu bila antička Nicea[86]. Osim toga jednom se sreče i predstava vojnika na steli iz Bitolja, nažalost sa oštećenim natpisom (IVd, kat. 178).

---

[83] Posvedočeno jednom u ELimeji, J. Touratzoglou, Pulpudeva 2, 1978, str. 134 svrstava ga u tračka imena.

[84] Spom. LXXI, str. 22/3; TIR K-34, str. 34; F. Papazoglou, Villes, str. 268/9

[85] N. Vulič, Spom. LXXI, no 521, čini se da se radi o vojničkom natpisu.

[86] T. Janakievski, MAA 2, 1976, str. 181 sqq. F. Papazoglou, Villes, str. 269/70 ostavlja pitanje otvoreno zbog nedostatka sigurnih indicija.

Osim kulta Serapisa i Izide[87] posvedočen je i kult Harpokrata[88] i Artemide Efeške[89] ali ime dedikanta Glaukias Ancharenos ne daje indicija o njegovom porekli. Gentilicij Ancharenus je posvedočen samo u Beroji[90].

Zasada je samo u Linkestidi posvedeočen obitaj posvetivanja slobodnih ljudi božastvu ili njihovih likova[91]. Posveta sina Aleksandru (AnoMak 148) sa dve zmije u frontonu govori o starom kultu zmijskih demona u Makedoniji[92] i kulta Aleksandra Velikog na kojeg se nadovezao prorok Aleksandar iz Abonuteichosa.

Za Linkestidu takodje je karakteristična heroizacija pokojnika. Omiljen tip je IIIe, a nezastupljeni su tipovi II, IIIa i V, što može da bude i slučajnost posebno za medaljone (II) s obzirom na prisutnost Rimljana u Herakleji. Stele tipa IVa iz Linkestide i Pelagonije imaju neoznačen fronton sa motivom rozete u krugu, što govori u prilog iste radionice, a tip IV e posvedočen je samo još u Pajoniji.

---

[87] S. Dull, Gotterkulte, nos 269, 270 (G. Srpci, II v.n.e.) kao i terakota iz s. Suvodol, MAA 5, str. 78, III/IV v.n.e.

[88] S. Dull, Gooeterkulte, no 271, Iv.n.e.

[89] S. Dull, Die Goeterkulte, no 75, sl. 58 sa starijom literaturom

[90] PB no 206

[91] AnoMak, 148: ŽA 33/1, 1983, str. 55 sa navedenim primerima

[92] dva druga anepigrafska spomenika objavila je S. Dull, Goeterkulte, str. 138, sl. 29 i 30; i jedna epigrafska iz Pelagonije (Drakon) cf. N. Vulić, Arch. Karte, blatt Prilep-Bitolj, str. 45. Posveta Aleksandru, demonima Dracco, Draccena, i Jupiteru i Junoni nadjena je na granici Makedonije i Mezije, cf. IMS VI, no 10 sa literaturom, i vrlo je verovatno da se radi o uticaju iz Makedonije. Analogno ovom natpisu moguće je da se na našoj steli radi o istoj kombinaciji božanstava jer su muška i ženska figura dati u ikonografskoj šemi Jupitera i Junone, od izdavača interpretirane kao Filip i Olimpijada.

EORDAJA

Eordaja je mala oblast koja je geografski lako opredeljiva visokim planinam kojim se graničila. Na severu je od Linkestide i Almopije bila odeljena planinom Voras (Nidže), od Orestide na zapadu Neredskom (Bermion), od Botiaje na istoku Karakamenom (Doksa) a od Elimeje močvarnim predelom Sarigjol. Obuhvatala je oblast Ostrovskog, Peterskog i Rudničkih (Chimaditis i Zauari) jezera kao i plodnu dolinu reke Eordaika. Bila je prirodna veza izmedju Gornje Makedonije (Pelagonije, Linkestide) i Tesalije, a preko Timfaje sa Epirom. Kroz nju je jednim delom prolazila i Via Egnatia[93], na kojoj se nalazio grad Kellae čije ime izvedeno od latinskog cella upućuje na formiranje naselja u rimsko doba[94]. Jedan terminacijski natpis iz helenističkog doba u medjuvremenu izgubljen, tiče se granice izmedju Linkestide i Eordaje pominjući neidentifikovano naselje Bokeria[95]. Etnik Bokkerios se pominje u epigramu Antipatra iz Tesalonike[96] a u Pajoniji je posvedočeno ime Bokkalos (T IIIb, br. 26) u kontekstu koji upućuje na epihorsko poreklo. Na natpisima se pominju još dva etnikona ali ne daju indicija o njihovom lokaliziranju. Jedan, Kormestai je sa votivnog natpisa iz same

---

[93] O miljokazima na ovoj deonici puta cf. L. Gounaropoulou-M. B. Hatzopoulos, Les milliaires de la voie Egnatienne entre Heraclee des Lyncestes et Thessalonique, Athenes 1985, str. 22-40

[94] O istoriji grada i lokaliziranja cf. F. Papazoglou, Villes, str. 162-164

[95] AnoMak, no 109

[96] BulEpigr. 1971, no 392; F. Papazoglou, Villes, str. 165/66

oblasti Eordaje[97], a drugi je nadgrobni, u medjuvremenu izgubljen, iz Herakleje Linkestis na kome se pored lokalnog etnikona Krannestes pominje i širi Eordaios[98] jer se radi o doseljeniku u Linkestidu. Osim ovog oblika poznati su i oblici Eortos tj. Eordos (Hes., s.v.) i Eordistai (Steph. Byz. s.v. Eordaiai) kao i za zemlju: Eordia (Thuk. II, 9, 5) i Eordaia (Pol. XVIII, 6). Na natpisima se srete i oblik Euordaia za koji se misli da je prvobitno bio sa digamom[99]. U rimsko vreme se pominje istoimena civitas (T. Liv., XLV, 30, 6), kao i na dva natpisa: jedan pretorijanski[100] i jedna manumisija iz Levkopetre[101], ali nije jasno da li se radi o široj zajednici sa municipalnim uredjenjem ili istoimenom polisu tj. urbanom centru. U poznocarsko doba Hijerokle (Synekd. 638, 7 sqq) pominje gradove Kellai i Eordaia, iz čega proizlazi postojanje istoimenog grada. To bi bio rezultat evolucije gradskog života Makedonije u rimsko doba[102] bez obzira da li je grad izrastao iz nekog ruralnog naselja koje je uzelo ime oblasti ili je bio formiran kao upravni centar oblasti, kao što je bio slučaj sa manje urbaniziranim oblastima. U tom slučaju pomenuti etnikoni Kormestai i Krannestai bila bi autonomna naselja u okviru Eordajskog koinona koji nije epigrafski potvrdjen na šta upućuje često i neodredjeno korišćenje etnikona Eoraios. F. Papazoglou

---

[97] AnoMak, no 88, s. Perdikas (Biralci) u Kaljarskoj opštini (Ptolemais),

[98] SEG I, 292, Oblici etnikona na -stai karakteristični su za severozapadni deo G. Makedonije

[99] cf. F. Papazoglou, Villes, str. 166, zab. 36

[100] CIL X, 2. 8219 (Heordea)

[101] AD 1966, Chron. str. 354

[102] F. Papazoglou, Villes, str. 167

misli da je postojanje koinona manje prihvatljivo zbog ranog uključivanja ove oblasti u makedonsku državu[103].

Onomastika rimskog perioda pokazuje njenu neizmenjenu etničku strukturu. Tipična makedonska imena (Amyntas, Archelaos, Drakas, Iollas, Kleopatra, Kopria, Laodike, Lysimachos, Orestes, Perdikkas) su mnogo češća u poredjenju sa drugim oblastima Gornje Makedonije, a od epihorskih imena pored Ammia (posvedočena 3 puta: tip IIIa, br. 52, AnoMak 121, 126 i Babylon (tip VIa, br. 216) sretu se Ouadea[104] kao i Lukarion[105]. Onomastika pokazuje i jedinstvo sa drugim gornjomakedonskim oblastima. Pored epihorskih i banalnih imena koja su ista u svim oblastima treba navesti redja imena kao Onomaste posvedočeno i u Pajoniji[106]. Takodje je jedanput posvedočena pojava davanja božanskih imena smrtnicima. Isto božansko ime, Selene posvedočeno je u Pajoniji[107] kao i u D. Makedoniji[108].

Jedini stranac je iz Megare (AnoMak, 144), dok je etnikon

---

[103] F. Papazoglou, Villes, str. 168, gde navodi arheološke lokalite bez opredeljivanja za odredjenu lokalizaciju grada zbog nedostatka sigurnih indicija.

[104] AnoMak, no 94, posvedočeno i u Seresu. F. Papazoglou, Actes du VIIe Congr. Epigr., str. 162, zab. 43, sa analogijama iz M. Azije cf. Zgusta, Personennamen, & 1132, 1-4. G. Mihajlov, Philologia 6, 1980, str. 14/5 uzima ga kao orientalno ne komentarišući mišljenje F. Papazoglou.

[105] AnoMak, no 129, posvedočeno u Beroji, PB, nos 66, 614, 1324. F. Papazoglou, Actes du VII CongrEpigr, str. 159, zab. 25 misli da su imena Lyka, kao i oblik Lykaros posvedočen u Stuberi epihorska, te njima treba pridružiti i oblik Lykarion.

[106] AnoMak, no 93; Pajonija: ZA III, 1953, str. 225/7, sl 2 (Podles)

[107] Spom. XCVIII, nº 401

[108] Patorbelija N. Vulić, op. cit. nº 100 (Gevgelisko); Ematija, PAE, 1975, str. 88/9, sl. 87 [illegible]

Brunaios neposvedočen[109], podseća na Bryanion, moguće je da se radi o metatezi, i pre će biti lokalan toponim ili šire iz Makedonije, nego van nje. Na jedinom latinskom natpisu (AnoMak, no 141) naveden je domicil princepsa legije, nažalost oštećen kao i gentilicij. Osim ovoga nadjene su još dve vojničke stele. Na jednoj (AnoMak, no 125) ikonografski motiv je bista, što potvrdjuje ulogu vojnika u širenju ovog rimskog motiva, a i tektonika stele je vojnička: ispod glavnog reljefnog polja u manjem polju predstavljen je pokojnik Antoneinos u vojničkom odelu ispred konja. Slična šema sreće se na fragmentiranoj steli vojnika španske kohorte iz Pelagonije (Spom. 71, no 468) iz 112/3 g. Jedno ime vojnika i ime ćerke Alkimache govore u prilog "domaćeg" vojnika, kao i vojnik konjanice (AnoMak, no 127) koji ne samo što ima grčko-makedonsku onomastičku formulu, već umesto u vojničkom odelu predstavljen je u ikonografskoj šemi tračkog konjanika koja je odražavala pre svega njegovu heroizaciju a istovremeno asocirala na njegov položaj u vojsci.

Rimljani su slabo prisutni na dosada otkrivrnim natpisima. O njihovom ranom prisustvu svedoči votivan natpis boginji Romi i Zevsa Spasitelja[110] kult koji je po jednima uveden u Tesaloniki[111] odmah po formiranju Provincije, po drugima po 168 g.[112], dok F. Papazoglou[113] misli da nije bio uveden zvaničnim aktom već da se radilo o slobodnoj volji gradova koji su tako

---

[109] AnoMak, no 115; F. Papazoglu, ŽA, 36, str. 128, sumnja u čitanje, predlažući možda Grinaios.

[110] AnoMak, no 93

[111] Ch. Edson, HStCPh, 51, str. 131, no 6, posebno 134

[112] R. Mellor, OEA RWMH, 1975, str. 107/9

[113] ANRW II 7, 1, str. 308

izražavali svoju lojalnost Rimljanima.

Romanizirani starosedelci sa domaćim kognomenima od carskih gentilicija nose Flavios (Ano Mak. no 130, II/III v.n.e.), Antonios (AnoMAk, no 132, 203/4 g.n.e) i dva puta Aurelios (AnoMak, no 117, 134, oba po 212 g.n.e.). Gentilicij Oualerios (AnoMak, no 130) jednom je upotebljen u funkciji kognomena sa retkim getilicijem Mamius, nažalost stela nije kompletna. Od rimskih prenomina posvedočena su samo tri Krispeina (AnoMak, no 125), Loukios (AnoMak, no 117) i Markeliane (AnoMak, no 138).

O uticajima sa Istoka svedoče kultovi Sirijske božice (AnoMak, no 102, II/III v.n.e.), i egipatske trijade Sarapis, Izida i Anoubis (AnoMak, no 92, II v.p.n.e.). Treba istaći da su vernici domaći ljudi sa tipično makedonskim imenima (Drakas, Perdikkas, Matela) što govori da njihovo uvodjenje nije skorijeg datuma kao što bi se moglo pomisliti u slučaju Sirijske božice. Uostalom epigrafski izvori iz Soluna izričito govore o uvodjenju egipatskih kultova u III v.p.n.e.[114] Što se tiče kulta Enodije[115] koji je takodje raširen u Tesaliji treba podvući da postoje velike razlike. Tako Enodia u Makedoniji nije božica podzemlja, već božica puteva[116]. Razlike postoje i u ikonografskom smislu što se najbolje vidi na terakotnim primerima Enodije iz Pelagonije tako da se postavlja pitanje da li se mogu identifikovati i da li se može govoriti o tesalskom kultu u Makedoniji. Imena dedikanata su domaća a jednom (AnoMak no 94) se sreće i epihorsko ime Oiadea. U Peli je posvedočena

---

[114] Ch. Edson, IG X, 2, 1, no 94

[115] L. Robert, Hellenica XI-XII, 1960, str. 588-595

[116] J. - L. Robert, BullEpigr. 1981, str. 314

još od V/IV v. p.n.e. pri čemu je strankinja, Korinćanka Timarete mogla biti njena sluškinja (propolos, stupanj u hijerarhiji kulta) jer u Makedoniji ne važe pravila grčkih gradova[117].

[117] J. - L. Robert, ib.

ELIMEJA

Obuhvtla je sredni tok Halijakmona. Oblast se nalazi južno od Eordaje, odvojena močvarnim predelom Sarigjol na severoistoku se južnim ograncima graniči Botiajom, na istoku je Kambunskim (Pirena) planinama odvojena od Pierije, a na jugoistoku do 196 g.p.n.e. kada je Perhebija od Rimljana proglašena slobodnom, obuhvatala je Perebijski Tripolis, kako pokazuje natpis iz 222 g.p.n.e.[118], da bi u kasnorimskom dobu bila priključena Tesaliji. Na zapadu je verovatnija prirodna granica koju sačinjavaju planinski venci Askiona, Vuriona i Flambura, iako ima i drugačijih mišljenja[119]. Najstariji pomen oblasti je kod Tukidida (II, 99, Eleimiotai) kao na natpisu iz Delfa[120], a koriste se i drugi oblici[121]. Oblast nije sistematski istražena i nijedno od naselja i toponima koji se pominju na natpisima nije sa sigurnošću lokalizirano. Epigrafski je posvedočen samo polis Eane[122] (Aiane kod Steph. Byz. s.v.). Nije jasno da li je istoimeni grad Elimeja iz pisanih izvora bio centar Elimeje, polis u pravom smislu reči ili administrativna jedinica sa svim

---

[118] BCH 21, 1987, str, 111

[119] F. Papazoglou, Villes, str. 245

[120] BCH 21, 1987, str. 112 (Elleimiotis;

[121] Arr., Anab. I, 7, 5; (Elimiotis); ABSA 17, 1910/11, str.193-204 (Elemiotis); AM III, 1983, str. 231 (Elimia, Elimiotes); Str. VII, 326 (Elimeia), Xen. Hell, V, 2, 38 (Elimia), kao i oblici Elyma, Elymai izvedeni od imena Elymos, eponimnog heroja plemena.

[122] AnoMak, nos 15, 47

naseljima (koinon Elimejaca)[123]. U novije vreme na natpisima je posvedočeno neoliko novih toponima: kome Alebeioi, Doureioi[124], Greia, Oblostios, možda i Maleiates[125].

Etnička struktura stanovništva ista je kao u drugim oblastima, posebno Eordaji. Česta su tipično makedonska imena: Adaios, Adea, Amyntas, Arabaios, Archealoas, Arridaios, Asandros, Attalos, Iolas, Kassandra, Kleopatra, Nikonoe, Parmeneas. Od redjih imena treba pomenuti Euporos (AnoMak, no 50) koje se sreće u Pelagoniji (Spom. 98, no 359).

Od epihorskih imena posvedočena su Ammia i Lykos koje se sreće i u drugim oblastima, kao i Gouras i Killeus[126]. Ime Bassos (AnoMak, 20) izdavači smatraju tračkim, dok F. Papazoglou[127] misli da bi moglo biti epihorsko.

Seuthes (AnoMak 18) je poznato ime trackih basileusa ali je indikativno da se retko sreće u Trakiji kod običnih ljudi[128] dok je češće u Makedoniji, Grčkoj i M. Aziji[129]. Makedonsko ime oca na ovom natpisu govori protiv stranca. Za ime Rumetalkos (AnoMak 10) v. gore Linkestida.

Od stranaca su posvedočeni jedan Atinjanin (AnoMak, no 72) i

---

[123] razna mišljena o ovome kod F. Papazoglou, Villes, str. 249-251

[124] AM III, 1983, str. 238, 231

[125] AnoMak, no 87, 37, 34; F. Papazoglou, Villes, str. 253, zab. 39

[126] L. Robert, Noms, str. 400, zab. 4 pored primera iz M. Azije navodi brojne primere Makedonaca, kao i iz Makedonije ali pretpostavlja da su ova homonimna imena razlicitog porekla i znacenja od maloaziskih.

[127] Actes VII CongrEpigr. str. 162, zab. 37

[128] F. Papzoglu, Balcanica 8, 1977, str. 76, zab. 44

[129] primeri kod Deceva, ThrSprachr, s. v.

jedna Tesalka koja je umrla u gradu Aiane (AnoMak, no 47). Od istočnih kultova dosada nije posvedočen ni jedan, kao ni kult Rome.

Rimska imena su mnogi češća u poredjenju sa Eordajom. Od carskih gentilicija javljaju se Flavios (AnoMak, no 15), Ioulios (AnoMak, 24), i Ailios (AnoMak, nos 16, 35, 36), svi kod romaniziranih starosedelaca. Na jednom slabo sačuvanom gejzonu koji po mišljenju izdavača potiče od grobnog kompleksa (AnoMAk, no 80) dopunjen je gentilicij Oulpios. Jednom je javlja i gentilicij Caneius (AnoMAk, no 50) koji je posvedočen na Tasosu ali po mišljenju izdavača porodica je iz Seresa[130]. Gentilicij se sreće u Mitileni[131]. Jedini pravi vojnički spomenik je ploča G. Ioulija veterana VIII legije Auguste, podignute 148/9 g.n.e. od njegovog oslobodjenika sa domaćim kognomenom Zosimos. Drugi vojnički spomenik je jako oštećen (AnoMak, no 49) verovatno je bio tipa IIIb. Pored predstave tzv. tračkog konjanika urezano je ime vojnika str(atiotes) a na ramu natpis roditelja (drugom?) sinu, sa formulom hreste haire, koja je retka u Makedoniji, a česta u Tesaliji. Imena sviju su domaća. Od rimskih nomina i kognomina sretu se Gaios, Iouliane, Krispianos, Loukios, Maximianos, Markos, Patronia, Petronios, Sextos, Tiberios, Titos. Gnaios je posvedočeno u funkciji supernomena (AnoMak, no 12) kao i Reglos (Regulus), posvedočen u istoj funkciji u Amfipolju[132].

Od sačuvanih stela koje su mogle biti upotrebljene za tipologiju pored osnovnog tipa sa frontonom, jednim reljefnim i natpisnim

---

[130] Dunant-Pouillou, Tassos, str. 79

[131] J. Hatzfeld, Les trafiquants italiens, s.v.

[132] Dem. 364

poljem, sretu se stele tipa IIIa. Jedna nažalost oštećena stela čini se da pripada antopomorfnom ili amorfnom tipu stela ima jako interesantnu predstavu (AnoMak, 43)[133]. U gornjem levom uglu urezan je krug sa dva prečnika što ne može biti ništa drugo osim sunčani disk ili nedovršena rozeta. Ispod nje dve paralelne linije, natpis, a ispod njega pojas sa talasastom linijom, na koga se nastavljaju dva izdužena lista (?). Ovaj pojas neodoljivo podseća na ornament odeće i na stelu A iz Ruduše[134], što bi značilo da i ovde imamo solarno-eshatološku koncepcuju verivanja u zagrobni život kao na pajonskim i na dve stele iz Orestide.

---

[133] Izdavači nemaju nikakvo mišljenje o predstavi.

[134] B. Gabričevic, Studije i članci, str. 16, T. I

ORESTIDA

Obuhvatala je gornji tok Halijakmona, donji tok r. Devol i oblast M. Prespe[135], odvojena planinskim vencima na zapadu od Linkestide i Eordaje, na jugu od Timfaje, a na istoku od Dasaretije. Za razliku od ovakvih prirodnih granica na istoku i zapadu, teže je opredeliti južnu granicu sa Timfajom kao i severnu granicu. Tako A. Ridzakis-J. Touratsoglou natpis nadjen u Paleokastro[136] stavljaju u ELimeji, a F. Papazoglou[137] u Orestidi što se čini prihvatljivije. S obzirom na sigurnu pripadnost M. Prespe Orestidi, i s obzirom na činjenicu da basen Prespanskih jezera čini jednu geografsku celinu mislim da možemo Prespansku oblast staviti u Orestidu. Nažalost Prespanski region je jedan od najneistraženijih u R. Makedoniji, tako da su dosada registrirana samo tri natpisa[138]. U svakom slučaju ovi natpisi pokazuju da se ne može staviti u Linkestidu, a u slučaju da nije pripadala Orestidi onda je bila posebna oblast[139]. Na njenjoj teritoriji treba tražiti mutatio Brucida (13 milja od Lihnidosa) čije ime možda proizilazi iz imena grada Brygia (Steph. Byz. s. v.) i Scirtiana (27 milja od Lihnida, 6 od Castra). Dosadašnji

---

[135] F. Papazoglou, Villes, str. 234; medjutim A. Ridzakis - J. Touratsoglou, natpise iz M. Prespe daju u okviru Linkestide (AnoMak, nos 147, 149)

[136] AnoMak, no 29

[137] Villes, str. 244, zab. 63

[138] Dem, no 224 (u podu crkve Sv. Gorgija, prekriven drvenim patosom); N. Proeva, ŽA 36, 1986, str. 62/4 (s. Đ. Bela Crkva); Ead, op. cit. str. 59, zab. 29 = F. Papazoglou, Villes, str. 271, zab 89 (s. Sopotsko)

[139] F. Papazoglou, Villes, str. 80, zab. 40, 268, 270 - 272, gde su navedena sva mišljenja sa pretpostavkama o imenu oblasti

nalazi rimskog doba potiču iz s. Kozjak odakle je nedovršena vojnička stela sa bistama u dva reda, što govori o postojanju kamenorezbarske radionice i jedan neobjavljen reljef Dioniisa[140] i iz s. Sopotsko odakle je natpis datiran makedonskom erom sa pomenom praktora i komandanta garde, archiphrouros-a. Poslednja upućuje na lokaliziranje jedne od ovih stanica u s. Sopotsko koje se nalazi tačno s druge strane klanca Djavato i s obzirom na rastojanje koje daju itinerari za Scirtianu, 6 milja od Castre, koja se locira u s. Dolenci[141] njeno lociranje u s. Sopotsko čini se prihvatljivim.

Iz Orestide, tj. grada Argosa, osnovanog od eponima plemena (Str. VII, 326) bila je kraljevska dinastija Argeada (App. Syr. 63). Ime grada na makedonskom je značilo ravnica (Str. VIII, 372) što je indicija za lokaliziranje grada u dolini r. Halijakmon. I pored toga nije sa sigurnošću odredjena njegova lokalizacija zbog nedovoljnje istraženosti lokaliteta u dolini Halijakmona[142]. U vreme rimsko-makedonskih rata Oresti su prešli na stranu Rimljana (Pol. XVIII, 47, 6), čime su stekli autonomiju koju su u izvesnom smislu zaržali i u okviru Provincije, kako pokazuje natpis iz s. Dranič koji nam je otkrio ime autonomnog nselja, politeia=civitas Battyna[143]. Natpisi nam otkrivaju ime još jednog grada u okviru Orestidskog koinona, politeia Lyke, na ostrvu Sv. Ahil[144]. Izvori pominju još dva

---

[140] N. Proeva, ŽA 36, 1986, str. 53-60

[141] F. Papazoglou, Villes, str. 269

[142] F. Papazoglou, str. 237

[143] F. Papazoglou, Villes, str. 236, 240/1

[144] F. Papazoglou, Villes, str. 242; A. Ridzakis - J. Touratsoglou, AnoMak, no 147, 149 stavljaju ih u Linkestidu

grada Diokletianoupolis (Proc. de aed. IV, 273) i Keletron (T. Liv. XXXI, 40, 2) koja takodje nisu identifikovana sa sigurnošću[145].

Onomastika pokazuje etničku strukturu koja se ničim ne razlikuje od one u ostalim gornjomakedonskim oblastima. Zastupljena su tipično makedonska imena Adaios, Amyntas, Antipatros, Arabeos/Arrabaios, Aribaios[146], Aristandros, Asandros, Bilos, Drakas, Kassandra, Kertimmas, Kleitos, Koinos, Korragos, Krateuas, Lysimachos, Nikanor, Ptolemaios. Treba pomenuti da su od epihorskih imena koja se sreću u drugim oblastima dosada posvedočena Kille (varijanta Killeus u Elimeji), Lyka. Zato su posvedočena Tippas i Tippa koja se vezuju za brigijski sloj[147]. Jedino se u Orestidi sreću oblici imena Preurados (AnoMak, 195, 186), Preuratos (AnoMak, 179) koja se obično izjednačavaju sa Pleuratos[148]. S obzirom da se sufux -ata koristi za makedonska imena Lennatos, Leonatos, kao i u frigijskoj onomastici[149] moguće je da je ovo ime brigijskog porekla (Brigi su posvedočeni i u zaledju Epidamnosa) te se na osnovu njega ne mogu praviti hipoteze o ilirskom poreklu Oresta. Čini se da je zasada bolje razmatrati ga odvojeno od ilirskog oblika.

Na izgubljenom natpisu iz Paleokastra (AnoMak. 29) izdavati

---

[145] detaljnja argumentacija F. Papazoglou, villes, str. 238-242

[146] Interesantno je da se ovo "dinastičko" ime linkestidske kuće u rimsko doba sreće tako često u Orestidi i u tri varijante (AnoMak, nos 186, 190, 198) i jednom u Timfaji (op. cit. no 51)

[147] F. Papazoglou, GodCBI XII/10, 1974, str. 72/3

[148] F. Papazoglu misli da iako nema načina da se utvrdi poreklo imena da se sa dosta razloga može pretpostaviti da se radi o domaćem življu cf, Balcanica 8, 1977, str. 76

[149] F. Papazoglou, Actes VII CongrEpigr. str. 158, zab. 14

izbacuju jedan slog i čitaju teoforno ime Ma, što nije neprihvatljivo s obzirom na posvedočenost kulta božice u Makedoniji[150], dok F. Papazoglou[151] zadržava oba sloga i predlaže ime Mama, kapadokiskog porekla[152] inače neposvedočeno u Makedoniji. Ime Pyrros (AnoMak, no 205), najčešće je u dolini Strume te se stoga može svesrati medju pajonska imena. Smatralo se tračkim[153], a u novije vreme grčkim[154]. Moguće je da je oblik raširen zbog srodnosti sa nekim lokalnim imenom.

Dosada nije posvedočen nijedan strani etnikon, ali o prisistvu stranaca, koji ne mogu koristiti opštinsku zemlju svedoči Vatinska psefizma. Po jednima eparchikoi su rimski zemloposednici

a po drugima stanovnici provincije Makedonije u odnosu na koje su Oresti bili privilegovani zbog svrstavanja na rimsku stranu u II rimsko makedonskom ratu[155]. I zaista u Orestidi su retki rimski gentiliciji, dosada su posvedočeni: Ailios, Ioulios, Klaudios, Marios, Foundanos i Flavios. U Makedoniji Fundanii su posvedočeni u Beroji[156]. Najviše rimskih nomina i cognomina ima na efebskom natpisu (AnoMak. 187): Gaios, Gemellos, Ioulianos, Maximos, Proklos, Silouanos, Sekoundos, Tertianos, Titos (na ostalim samo tri Krispos, Markianos, Preimos). Na ovom natpisu

---

[150] N. Proeva, La deesse Ma cappadocienne, ŽA 33, 1983, str. 165-183

[151] Villes, str. 244, zab. 63

[152] L. Robert, Noms, str, 526

[153] Detschev, ThrSprachr, s. v.

[154] G. Mihailow IGB IV, no 2240

[155] F. Papazoglou, Villes, str. 241

[156] PB, no 1339, iz 243 g.n.e.

posvedočeno je ime jevrejskog porekla Sambathion, ime Parion koje je možda goegrafskog porekla[157] kao i teoforna imena Eision, Eisidotos. Inače strani kultovi dosada nisu posvedočeni.

[157] O imenu i njegovim potvrdama cf. L. Robert, Rev. phil XLVIII, 1974/2, str.243, zab. 410

DASARETIJA

Dasaretija je jedna od oblasti o kojoj ne postoji saglasnost u vezi sa njenom pripadnošću Makedoniji. Jedni, Dasarete ubrajaju medju gornjomakedonska plemena[158] a drugi medju ilirska[159]. Do toga je došlo izmedju ostalog zbog povremene pripadnosti Dasaretije ilirskoj državi. Iako nemamo dovoljno podataka da tačno utvrdimo vremetrajanje te pripadnosti, ipak ne treba zaboravljati da je uglavnom bila u sklopu makedonske države. Tako na pr. kod Isokrata (Phil., 21) se kaže da je Filip: "postao gospodar i vladalac ilirskog mnoštva, osim onih naseljenih na Jadranu." Zbog predubedjenja da su Dasareti ilirsko pleme ovaj podatak se tumači tako što se zapadna granica Filipove Makedonije stavlja istočno od Lihnida a ne kod Taulanta koji su živeli na Jadranu, kao što eksplicitno proizlazi od samog izvora. Potvrdu ovog podatka nalazimo kod Diodora (XIX, 11, 12) koji kaže da su Filip III Arridaios i Euridike, 317 g.p.n.e. čekali Olimpijadu u Makedoniji (Euia), kod Justina (14, 5, 9) na granici, i Ptolemeja (III, 13, 32) koji kaže da je Euia jedan od gradova u Dasaretiji. Etnikon Euiestai posvedočen je 181 g.p.n.e. u Orestidi (AnoMak. no 87).

Takodje ima različitih mišljenja o granicama Dasaretije. Po jednima Penesti su bili dasaretsko pleme[160] što odgovara

---

[158] Wace-Woodward, ABSA 18, 1911/12, str. 187; Fr. Geyer, RE XIV, 1928, s.v. Macedonia, str. 651; W. Pajakowski, GodCBI XVIII/16, 1980, str. 127

[159] F. Papzoglu, Gradovi, str. 166, 224 sqq čije je mišljenje preovladalo u našoj nauci

[160] Philippson, RE V (1902) sv. Dassaretis, str. 2221

podacima Plinija (IV,3) da se Dasaretija protezala na severu od Epira do divljih varvara Dardanaca, kao i Strabona (VII, 7, 5, 12) a po drugima, ilirsko pleme. Za odredjivanje njene istočne granice moze posluziti podatak Strabona (VII, 313) o mestu Pylon na Egnatijskom putu, koji se koristi i za povlačenje etničke granice izmedju Makedonaca i Ilira. Medjutim, kako je već primetio G. Zippel[161] taj podatak je isuvuše pecizan da bi označavao etničku granicu i pre će obeležavati političku ili administrativnu granicu. Ona bi se mogla odnositi na I rimski posed na Balkanu, koji se po misljenju M. Suica zvao Illyricum proprie dictum (nije se odnosio ni na granice ilirske države ni na teritoriju eponimnih Ilira) i koji je bio ukljucen u rimsku provinciju Makedoniju a ne Iliriju zbog stepena helenizacije koji je bio glavni kriterij pri povlačenju granica provincije[162].

Ime Dasareta prvi put se javlja u rimsko doba, a pošto su bili susedi ilirskih plemena, svrstavani su medju Ilire. Medjutim, kada T. Livij (XLVII, 36, 8-9) govori o rimskim opercijama 172 g.p.n.e. odvojeno navodi Dasarete od Ilira, a P. Mela (II, 54-56) kada opisuje jadranski breg izdvaja Dasarete i Enhelejce od Ilira u užem smislu, što govori protiv lociranja Illirii proprie dicti kod Ohridskog jezera. Plinije (HN III, 144) ih nabraja južno od Labeata i severno od Taulanata[163]. F. Papazoglu misli da su bili u susedstvu Dasareta potkrepljujući podatkom Polijena

---

[161] Die roemische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Leipzig 1877, str. 194

[162] Illyrii proprie dicti, GodCBI XIII/11, 1976, str. 188/9

[163] Tu lokaciju smatraju prihvatljivom R. Katičić, ŽA XII/XIII, 1964, str. 87-97; H. Hammond ABSA 61, 1966, str. 241 da su se nalazili južnije i u zaledju primorja.

(IV, 11, 4) o granici Iliride i Atintanije (Kasandrovo lukavstvo 314 g.p.n.e. u vezi sa Epidamnosom)[164], sto bi znacilo da su se protezali na zapadu od Dasareta severno od Atintanije do Epidamnosa i južno od Taulanta.

Što se pak Enhelejaca tiče, "makedonski" Enhelejci za razliku od "beotskih", pominju se oko Ohridskog jezera. U najstarijim izvorima (Hell. fr. 93) nisu Iliri, dati su odvojeno od Ilira (Her. IX, 43) ili su u ratu sa njima (Appol. Bibl. III, 5, 4). Kasniji izvori ne prave razliku izmedju njih i Ilira. Tako, Apolodorova vest o pomoci Kadma Enhelejcima (Bibl. III, 5, 4) kod Stefana vizantijskog (Steph. Byz. Etym. magnum, s. v.) pretvorila se u pomoc Ilirima, a Herodotova vest (V, 61) o dolasku tebanskih Kadmejaca kod Enhelejaca (odraz davnih seoba plemena na tom prostoru) kod Pauzanija na jednom mestu je odlazak Kadma kod Ilira (Perieg.IX, 5, 3) a na drugom kod Ilira koji su se Enhelejci zvali (Perieg.IX, 5, 13), što jasno pokazuje da su Enhelejci tokom vremena obuhvaćeni pojmom Ilira i da se ne može staviti znak jednakosti izmedju njih i Ilira. Apijan (Ill. 9, 2) daje jedan rodoslov, koji mu se, kako sam kaže, od svih najviše svidja, u kome je Enhelej sin Illyrios-a što ukazuje na prestiz ilirskog imena i slabljenje Enhelejaca. Ovaj fantastican rodoslov ima za cilj da opravda rimsku okupaciju pomocu ukljucivanja varvarskih naroda u grcko rimsku mitologiju (tako Ilir je sin Polifema i nimfe Galatije, brat Kelta i Galata). Enhelejci su kao Iliri prvi put dati u vreme sirenja interesa Grka za jadranski breg (Ps. Skyl.24-25) u skladu sa dobro poznatom praksom u antici susedna plemena na istom drustveno-ekonomskom stupnju razvoja da se nazivaju sa

---

[164] F. Papzoglou, ŽA 39, 1989, str. 47

imenom prvog plemena sa kojima su došli u kontakt (tako su Heleni za Rimljane Graeci). To potvrdjuju i sami izvori koji razlikuju Ilire u užem smislu, Illyrii proprie dicti od Ilira u najširem, administrativno-geografskom smislu, Illyrii vulgo dicti[165]. Zbog toga se ne može prihvatiti mišljenje M. Suića[166] da Herodot izdvaja Enhelejce od Ilira zato što je to bilo prvo pleme koje su Heleni upoznali pa su ga izdvojili od opšte skupine sa opštim imenom, jer bismo u tom slučaju kao opšte ime imali Enhelejce a ne Ilire, kao ni njegova interpretacija Herodotovog podatka o "ilirskoj i enhelejskoj vojsci" kao hediadyoin[167] koju je već odbacio R. Katičić[168]. Izdvajane tj. razlikovanje Enhelejaca od Ilira zasniva se na činjenici da su veze Helena sa Enhelejcima starije nego sa Ilirima, što je našlo odraza u izvorima pre Ps. Skilaksa. To su veze iz predklasične faze Helade kada je situacija bila sasvim druktija, kada još nije bilo završeno razmeštanje plemena na tom prostoru i koje je trajalo dosta dugo o čemu svedoči i Tukidid (I, 12). Vesti o Enhelejcima pre svega mitske vesti o Kadmu i Harmoniji iz preklasične faze, svedoče o najstarijim trgovačkim vezama izmedju plemena na prostoru od Egejskog do Jadranskog mora i njihov se itinerar, uslovno nazvan Kadmejski put[169] poklapa se sa trasom Egnatijskog puta. Širenje legende o Kadmu i Harmoniji

---

[165] Ovaj termin u nauci uveo je D. Rendić-Miočević, Simpozium o duhovnoj kulturi Ilira, Sarajevo 1984, pos. izd. CBI, knj. LXVII, str. 67

[166] Rad JAZU 306, 1955, str. 145

[167] GZM 8, 1953, str. 111, Id. GodCBI XIII/11, 1976, str. 184

[168] Enhelejci, GodCBI XV/13, 1977, str. 22, zab. 33

169 P. Lisičar, ŽA 3, 1953, str. 274

bilo je olakšano njenim prihvatanjem od Enhelejaca za koje je to bilo titulus nobilitas za ulazak u grčki svet[170] kao što je to bila Enejida za Rimljane. Drugi razlog širenja legende verojatno je srodnost kulta jegulja kod "beotskih" Enhelejaca i kulta zmije kod "ohridskih" Enhelejaca, koji je posvedočen kod svih plemena zapadnog Balkana, a ne samo kod Ilira tako da ne može biti dokaz o ilirskom poreklu Enheljaca. Indikativno je takodje uključivanje Enhelejaca medju Ilire od IV v.p.n.e. kada jača ilirska država u koju su ulazili najzapadniji delovi makedonske države u trenucima krize i dinastičkih borbi na makedonskom dvoru. Analogno Pajoncima, Linkestima itd., vrlo je verovatno da su imali lokalnu dinastiju, dokaz bi bila kneževska nekropola u s. Trebeništa. Posljednji put u izvorima se pominju 217 g.p.n.e. tokom borbe izmedju Filipa V i Skerdilaide (Pol. V, 108, 8), kada je Filip zauzeo Enchelanes, Kerak Sation i Boioi. Većina istraživača ova imena uzimala je kao gradove, sve dok nisu N. Hammond[171] i R. Katičić[172] protumačili Enchelanes i Boioi kao etnikone. R. Katičić je takodje ukazao na podatak Mnaseasa sačuvanog kod Stefana vizantijca da su Engelani narod u Iliriji ist sa Enhelejcima. Prenoseći svoj izvor Stefan ne kaže ilirsko pleme, već narod u Iliriji što se može odnositi samo na administrativni pojam Ilirika u njegovo vreme. Grafija enhelejskog imena sa gamom umesto bezvučnom aspiratom "kh" karakteristična za makedonski jezik govori takodje protiv ilirskog porekla Enhelejaca. Takodje je indikativno da su Enhelani kod Polibija (V, 108, 8) dati uz gornjomakedonska

---

[170] R. Katičić, GodCBI, XV/13, 1977, str. 52

[171] Macedonia I, 1972, str. 94

[172] God. CBI XV/13, 1977, str. 54

plemena, a s obzirom da su ovi dogadjaji savremeni Polibiju i da pri tome nije pomenut Lichnidos vrlo je verovatno da je obuhvaćen imenom Enhejehaca[173], čime Strabonov podatak (VII, 7, 8) da su se Enhelejci i Desareti (emendacija za Sesareti) zvali dobija na verodostojnosti, jer i sam Polibij kada govori o akciji Filipa V globalno je stavlja u Dasaretiji. Ako se setimo prvog izvora o Enhelejcima, Hekateja, koji ih smešta u susedstvu haonskog plemena Deksara, može se ići dalje i prihvatiti mišljenje onih istraživača koji Deksare izjednačavaju sa Dasaretima[174]. Medjutim, kako je primetio R. Katičić[175], tome smeta to što su Deksari označeni kao haonsko pleme, a Haonci nisu bili ubrajani u Ilire. Jedino objašnjene po R. Katičiću[176] bila bi nepreciznost Hekateja zbog činjenice da dolina reke Osum na jugu komunicira sa Haonijom tako da je lako moglo doći do greške. Slabljenje moći i slave Enhelejaca verovatno je bilo potpomognuto i rimskom politikom divide et impera, tako da u vreme nadiranja Rimljana preovladjuje ime Dasareta. Budući da nikakva migracija nije potvrdjena ni u narativnim ni u arheološkim izvorima ne može biti reč o novom plemenu, već o imenu plemenskog saveza ili o širem plemenskom imenu koje je preovladalo u rimsko doba. A da se zaista radi o jednoj i istoj plemenskoj grupaciji dokazuje materijalna kultura

Naime ona se još od kraja gvozdenog doba razlikuje od materijalne kulture u ilirskim oblastima. Tako na pr. kulturna grupa Bubušti-Tren posvedočena dolinom r. Devol razlikuje se od

---

173 N. Hammond, Macedonia I, 1972, str. 94, zab. 1

174 N. Hammond, Macedonia I, 1972, str. 94

175 GodCBI XV/13, 1977 str. 8

176 GodCBI XV/13, 1977, str. 55

kulture grupe Mati, severno od r. Škumbi, a srodna je sa kulturom u Pelagoniji (Živojno, Saraj-Brod, Zovik)[177]. Kulturnu grupu Bubusti-Tren neki istraživači pripisuju Grcima[178], albanski istraživači bez rezerve Ilirima[179] a A. Benac Dasaretima[180]. S obzirom da su u najranije doba na ovom prostoru u narativnim izvorima posvedočeni Enhelejci vezivanje ove kulture sa nijima čini se pravilnije. Takodje treba pomenuti nalaze kneževskih grobova u s. Trebeništa[181] koje imaju direktne analogije u nekropoli u Sindosu u okolini Tesalonike[182] koja ne može biti grčka, jer maske i tronožac nisu karakteristične za grčki pogrebni ritual, a još manje ilirska, jer je bez ikakvih analogija sa ilirskog prostora. Na lok. Trebeniško kale najdena je stela iz kasno helenističkog perioda[183] sa predstavom makedonkog vojnika čiji šljem sa perjanicom, oklop i štit imaju analogije u grobnici u Lefkadiji što upućuje na visok rang

---

177 D. Josifovska-Dragojevič, GodZbFFS 15, 1963, str. 287-308 (Živojno); P.Mačkič-D. Simovska-V. Trbuhovič, Starinar 11, 1961, str. 199-208 (Saraj-Brod); I. Mikulčič, Pelagonija, str. 28, T. VII, sl. 14d (Marta-Zovik)

178 W.A. Heurtley, ABSA 38, 1926/7, str. 191; N. Hammond, Epirus, Oxford 1967, str. 313

179 Z. Andrea, Liens culturels et etnhniques entre la Macedoine de l'ouest et l'Illyrie du sud-est durant le bronze recente in "Les Illyriens et la genese des Albanais" Tirana, 1971, str. 79-82, a autorka ide tako daleko da Ilire smatra faktorom u formiranju grčkog etnosa!

180 simp. Duhovna kultura Ilira, str. 146/7

181 Lj. Popovič, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa, Antika I, Beograf 1956

182 ΕΙΝΑΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Αθηνα, 1985

183 N. Vulič, Spom. XCVIII, no 270, V. Lahtov, ŽA VI, 1956, str. 169/70, sl. 4; F. Papazoglou, BCH XCVIII, 1974, str. 279, zab. 10, sl. 3e; V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici, str. 118/9 T. II/1

vojnika makedonske vojske.

Što se tiče grobnice makedonskog tipa u s. D. Selce[184] ona se ne može tumačiti uticajem iz Makedonije, jer se radi o formi koja je vezana za Makedoniju u užem smislu a u južnoilirskom području koje je arheološki relativno dobro istraženo, usamljena je. Na kraju treba pomenuti i vojnički pojas is s. D. Selce sa predstavom ratnika na konju, makedonskom štitu i šljemom u borbi sa varvarima koji bi mogli biti Kelti[185]. Kada se zna da keltska invazija nije zahvatila južnoilirsku oblast i kada se uporedi sa ratničkim pojasevima sa šire ilirske teritorije trapezoidnog oblika (Gostilj kod Skadarskog jezera[186] i Ošanić na Neretvi[187] sa drugačijim oružjem i izraženim horror vacui koji je stran makedonskoj umetnosti, jasno je da se radi o graničnoj makedonskoj oblasti koja je ponekad bila u sklopu ilirske države i stoga obuhvaćana opštim imenom Ilira.

Ova razlika u materijalnoj kulturi u skladu je sa onomastikom (cf. apendix). Medju pedesetak imena u ohridsko struškom regionu posvedočena su makedonska imena Amyntas, Kasandra, Kleopatros, Kratetas, Lennatos, Lysimachos, Nikanor, Ptolemaios, a kod Penesta medju 19 imena pored tipično makedonskih Asandros, Euridike i Nikanor, posvedočena su epihorska Ammia, Getas i

---

[184] N. Ceka, Les tombes monumentales de la Basse Selce, Iliria 4, 1976, str. 367-379

[185] D. Rendić-Miočević, in "Duhovan kultura Ilira", 1984, str. 76

[186] Dj. Basler, Nekropola u Velim Ledinama u Gostilju (D. Zeta), GZM 24, 1969, str. 29, T. VII. U ovoj nekropoli nadjena su i tri pojasa pravougaonog oblika za koje A. Jovanović, God. CBI XXVII/25, 1989, str. 123-130 misli da se radi o propagandi makedonskih kraljeva sa ciljem uključivanja Ardiejske kraljevine u antirimsku koaliciju.

[187] Z. Marić, Ornamentirane pojasne pločice sa gradine u Ošanićima kod Stoca, GZM 27/28, 1972/73, str. 257/8, T. I

Lykos (?).

Od imena posvedočena u ohridsko struškom regionu, Annia, Dazos, Genthios, Epikados* i Plator smatraju se ilirskim[188].

Onoliko koliko se u odsustvu epigrafskog korpusa može videti ime Annia nije posvedočeno u južnolirskom području, dok je kao gentilicij više puta posvedočeno u Makedoniji[189]. L. Zgusta smatra da su imena Annios, Annia, Annaios, Annaea, Annea sa ili bez geminacijom ustvari latinska Annius i Annaeus[190]. Medjutim Annia i Annios su posvedočena kao lična imena na Tasosu, Kirenaiki i Kritu[191]. U ohridsko-struškom regonu posvedočeno je dva puta u grčkomakedonskoj onomastičkoj formuli. Annia na ari iz Ohrida (tip VIIa, br. 242) je Platorova kći[192], a muž i deca se zovu Alexandros (otac i sin), Ariston i Neikopolis. Na steli sa metričkim natpisom iz s. Opejnca[193] podignutoj sinu (Demokritos) Annia ima patronimik izveden od nepravilnog superlativa prideva "olbios" analogno imenima Bilos, Bilistos, Filiste, Megiste itd. U oba slučaja kontekst ne dozvoljava da se

---

[188] preliminarnu studiju o imenima u Ohridskom kraju napravila je F. Papazoglu, Ohrid vo praistorijata i vo antičkiot period, u monografiji "Ohrid", Ohrid, t. I, 1985, str. 101-113. Ime Monounios (cf. F. Papazoglou, Un temoignage inapercu sur Monounios l'Illyrien, ŽA 21, 1971, str. 177-184) nisam uzela u razmatranje i nisam uključila i niže navedeni spisak imena s obzirom na nepoznate uslove nalaza šljema koji je ovde mogai dospeti u bilo koje vreme i sa bilo kog područja.

[189] PB, nos 182, 183; IG X 2, 1 nos 270,545, 563, 573 kao i muški pandan Annios nos. 58, 114, 246, 270, 573, 694; P. Lemerle, BCH, 1934, no 17 (Filipi); CIL III, 649 (Drama), a u funkciji ličnog imena na ploči iz s. Novaci (cf. N. Proeva-M. Ricl, ŽA 33/1, 1983, str. 43, no 7)

[190] Personnenamen, no 62 & 12

[191] LGPN, 1988, vol I, s. v.

[192] O poreklu imena Plator u glavi I, tip VIIa, no 242

[193] Spom. LXXV, no 179

govori o ilirskom imeni tim pre što ime nije posvedočeno kod južnih Ilira.

Ime Dazos srete se samo jednom (tip VIIa, no 245) u kontekstu koji nema nikakve veze sa ilirskom onomastikom[194].

Na najstarijem natpisu[195] iz ovog regiona pored makedonskih imena Machatas, Nikias i Philippos posvedočeno je ime Genthios koje se smatra ilirski. Ime se javlja u više varijanti Genthis, Genthion, Genthon, kao i Genthena[196], Genthiane[197] sa alternacijom theta/tau i od najranijih vremena posvedočeno je u grčkoj kulturnoj sferi, dok je retko u severnoilirskoj. Ima mišljenja da se radi o gentilnom imenu[198]. Na Apeninskom poluostrvu Gentus i Gentia su uvek gentilna imena pri čemu je posvedočen i kognomen Gentianos kao i u Španiji[199].

Na teritoriji Penesta, na steli iz s. Lešok[200] posvdočena je ženska varijanta Genthiane zajedno sa imenima Getas, Rhedon i Chares. Antroponim Getas posvedočen je još od V v.p.n.e na novcu edonskog basileusa[201], neki ga smatraju tračkaim[202] a F.

---

[194] opširniji komentar o imenu u okviru tipa VIIa

[195] Spom. LXXI, no 587

[196] M. Lilimbaki-Akamati, Makedonika 26, 1987/88 no 7, T. 4a, b

[197] J. Bousquet, ŽA 24, 1974, str. 255/7

[198] R. Katičić, Illyrische Personennamen in ihren Sudostlichen Verbreitunggebiet, ŽA 12, 1962, str. 186

[199] A. Moscsy, Nomenklator, s. v.

[200] J. Bousquet, ŽA 24, 1974, str. 255/7

[201] M. Price, Coins of the Macedonians, London, 1973, T. III/14

[202] Detschew, ThrSprachr, s. v. iako nema potvrda u Trakiji

Papazoglu brigijsko edonskim[203]. Ime Rhedon je retko, najranije je posvedoceno na novcu Lisosa (IIv.p.n.e)[204]. O pretstavi na aversu bilo je više mišljenja: Hermes[205], dinast (Gentij)[206], ilirsko božanstvo ili heroj[207], monetarni magistrat[208] ili namesnik I ilirske oblasti po 167 g. p.n.e[209]. Latinskim natpisom iz Kalabrije sa imenima dveju ladja Medaurus i Rhedon[210] potvrdjeno je mišljenje o lokalnom heroju, tako da je jasno da je Rhedon na natpisu iz s. Lešok nomen sacrum. Što se porekla imena tice, za jedne je grcko[211], za druge ilirsko[212] a možda i keltsko[213]. U prilog keltskog porekla je gentilcij Raedonius, Raedonia posvedocen medju domorodackim imenima na jednom natpisu iz oblasti Anaunia (severna Italija)[214]. S obzirom na to da ime ili druga imena od korena *red- nisu posvedočena jod Ilira ne može se bezrezervno smatrati ilirskim

---

203 GodCBI XII/10, 1974, str. 65 i 7072

204 J. Brunschmidt, Die inschriften und Munzen der griechischen State Dalmatiens, Wien, 1898, str. 74, no 3

205 J. Brunscnschmidt, ib

206 S. Islami, Studia Albanica, 1966, str. 236; D. Rendit-Miočevič. VAMZ VI/VII, 1972/73 str. 258-60 koji dopusta mogucnost za lokalno božanstvo

207 H. Ceka, Iliria VI, 1976, str. 145/6

208 F. Papzoglou, ŽA 24, 1974, str. 259; O. Mason, RPh LIV/2, 1980, str. 230

209 B. Jubani, Studia albanica 1, 1972, str. 72

210 AEpigr. 1979, no 199

211 Pape-Benseler, Woerterbuch, s.v.

212 O. Masson, RPh LIV/2, 1980, str. 230

213 M. Petruševski, ŽA, 24, 1974, str. 260 zbog etnikona Redones (Ptol. III, 8, 12) cf. i AEpigr. 1982, no 55-57, Redonum civitas.

214 AEpigr. 1946, no 220

i zasada bi bolje bilo da se svrsta medju starobalkanska imena tipa Baton. Inace obicaj davanja bozanskih imena smrtnicima nije posvedocen ni kod Ilira ni kod Tracana kod kojih su rasirena grcka teoforna imena a nije ni grcki ni rimski[215].

Ime Tata posvedoceno na srebrenom prstenu iz s. Delagozda[216] posvedoceno u Dyrachionu[217] i stoga bezrezervno smatrano ilirskim[218] ima brojne analogije u M. Aziji[219] dok je Sybris, drugo ime sa prstena neposvedoceno.

I analogije za ime Dryas posvedoceno na prizmi iz Ohrida[220] su iz M. Azije[221].

Ocigledno je da imena Annia, Plator, Rhedon i Tata mozda i Genthios, Genthena, Gentiane, koja se smatraju ilirska i koja imaju analogije u M. Aziji, kada se javljaju u Makedoniji treba vezati za brigijski sloj jer se Brigi osim u Makedoniji[222] javljaju i u zaledju Epidamnosa[223]. Brigi su jednom oznaceni i kao makedonsko pleme u susedstvu Ilira, a Brygias je grad u Makedoniji[224]. S obzirom da se ovakva imena sretu u svim

---

[215] F. Papazoglu ZbFF Beograd, XIV/1, 1979, str. 13 i 16

[216] MAA 6, 1982, str. 64, T. III/8

[217] BullEpigr. 1970, no 351

[218] V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici, str. 79

[219] L. Zgusta, Personennamen, no 1517; L. Robert, Noms, str. 348 (svrstava ga u grupu Lalnamen)

[220] Spom. XCVIII, no 268

[221] L. Zgusta, Personennamen, no 315-3

[222] Ps.Skymn. Perieg. 4, 37; Her. IV, 45; Str. VII, 327; Plut, Brut. 45; Proc. De aed. IV, 4

[223] App. BellCiv. II, 39

[224] Steph. Byz. s.v.; Itin. Hier. 607, 2 nazalost neidentifikovan, cf. F. Papazoglou, Villes, str. 270/71

delovima Makedonije (Ammia u Vergini, Beroji, Ammion u Peli, Tesaloniki[225] jasno je da su Brigi bila jedna ako ne i glavna komponenta u etnogenezi Dasareta i ostalih plemena u Makedoniji[226].

Pada u oči mali broj rimskih imena što se delimično može objasniti malim brojem epigrafskih posebno nadgrobnih spomenika i to u gradu Lichnidos. Razlog tome je fizički kontinuitet grada tj. njegovog centra od antike do danas, zbog čega su slabo istraženi slojevi antičkog perioda, tako da su jedini poznati spomenici oni koji su bili sekundarno upotrebljeni u ranohrišćanskim objektima.

Koncentracija natpisia oficijalnog karaktera je u objektima na Imaretu i Sv. Sofiji, gde je i u antici bio centar grada[227].

Od carskih gentilicija kod romaniziranih starosedelaca posvedočeni su Aurelios (pri čemu je staroj onomstičkoj formuli, lično ime i patronimik dodat Karakalin gentilicij) i Ioulios. Stranac se čini dedikant P. Severos Pompeios. Gentiliciji Aurelius, Cluentios i Ulpius su posvedočeni na vojničkim natpisima koji su pored miljokaza jedini natpisi na latinskom jeziku. Dux Aur. Augustianus i praepositus Cluentius Synforianus su u ime veksilacija leg. II Parth(icae) i leg. III Aug(ustae) podigli žrtvenik Jupiteru za spas i bezbednost Galiena. U vezi sa njima iznešena su dva mišljenja: da su bilu u prolazu na putu za Scupi da bi učestvovali u borbi protiv uzurpatora Ingeniusa

---

[225] PB, s. v.; IG X 2, 1 s. v.; Makedonika 26, 1987/8, no 2

[226] Dosadašnja argumentacija bez onomastičkog apaendix-a predata je za štampu u God. CBI pod naslovom "Onomastika i etnička struktura zapadnog dela R. Makedonije.

[227] F. Papazoglu, Ohrid I, str. 107

i Regalijana, i da su bili dovedeni radi obezbedjenja strateški važne Via Egnatije[228]. I za M. Ulpius Candidus, evocatus nije jasno da li je bio na dužnosti u Lihnidu ili ga je smrt zatekla u prolazu. Drugih tragova strnaca nema, a nije posvedočen ni jedan strani etnikon.

Od stranih kultova još od pozno helenističkog doba posvedočen je kult Izide[229], a u ranocarsko i Izide-Fortune[230].

228 F.Papazoglu, Ohrid, I, str. 105/6
229 V.B itrakova Grozdanova, Spomenici, str, 127/8,T. IV/2
230 Arheološko bogatstvo, no 522, I/II v.n.e.

Apendix

Imena u ohridsko struškom regionu

1. Ἀθηνοδώρα, 71, 256
2. Ἀλέξανδρος, 71, 266; 77, 45; 98, 270 (ŽA 6. 1956, str. 170)
3. Ἀμύντας, 98, 270 (ŽA 6, 1956, str. 170)
4. Ἀνδρονικα, ŽA 6, 1956, str. 169
5. Ἀννία, 71, 266; 75, 179
6. Ἀντιμις, 71, 261
7. Ἀρίστων, 71, 266
8. Ἀρτεμιδώρα, Δημ. 340
9. Γένθιος, 71, 587
10. Δάζος, ŽA 6, 1956, str. 169
11. Δεισγένης, 71, 592
12. Δημετρία, Δημ. 340
13. Δημόκριτος, 71, 179
14. Δι[ο]δ[ο]ς, Δεμ. 339
15. Δρόας, Δημ, 330 (71, 263); 71, 262
16. Δρομέτης, ŽA 6, 1956, str. 169
17. Ἐλ[ε]πενία, 98, 461
18. Ἐπίκαδος, 71, 587
19. Ζευξίς, 71, 261
20. Ζώσιμος, 98, 461
21. Θείτονος, Δημ. 348
22. Κρεσσίδα, 77, 44
23. Κλεόπατρος, Δημ. 331
24. Κράτητας, ŽA 20, 1970, str. 160
25. Λεννᾶτος, ŽA 6. 1956. str. 169
26. Λεόντιος, 71, 587
27. Λεοντας, 71, 592

28. Δυσίμαχος, 71, 587

29. Μαχάτας, 71, 587

30. Νεικησώ, Δημ. 331

31. Νεικάνωρ, Δημ. 340

32. Νεικόλ[εως], 71, 261

33. Νικία, 71, 587

34. Νεικόπολις, 71, 266

35. Ὀλβίστη, 75, 179

36. Πλάτωρ, 71, 266

37. Πτολεμαῖος, 75, 177=ŽA 20, 1970, str. 160

38. Συβρίς, SEG 38, 1988, no.

39. Τατα, MAA 6, 1980, str. 64, 66, T. III/8

40. Ὑράδιος, 77, 45

41. Φιλοπάτρα, 71, 256

42. Φιλιπείδης, 71, 592

43. Φίλιππος, 71, 587

44. Χρόνις, 77, 44

45. Χρόνι[ος], 77, 44

46. Δ[...], 75, 175

47. Ἐνδο[ξος], 71, 256

48. ? Επικρατ[ους, 77, 45

49. ? Πα[νέτιος, 77, 45

50. [.....]λεινη, Lychnid, 6, 1988, str. 95

1. Βιτέλλιος, IG X, 2, 1, 479

2. Βιτέλλις, IG X, 2, 1, 479

3. K(αῖος), Ohrid, I, str. 109

4. Καιπίων, 71, 262 (98, 268); 71, 263

5. M(ᾶρκος), 75, 175

6. Μουντανός, 71, 587

7. Πόπλιος, Δημ. 348

8. Σεβηρῖνος, ŽA 6, 1956, str. 167

Cognomina

1. Κουειντιανός, 71, 265

2. Πομπέειος, 71, 265

3. Φροντῖνος, Δημ. 348

4. [..]τιανο[ς], 75, 178

5. Augustianus, 75, 176

6. C(aius), 75, 176

7. Candidus, ŽA 6, 1956, str. 170

8. M(arcus), ŽA 6, 1956, str. 170

9. Massac(us), ŽA 6, 1956, str. 170

10. Synforianus, 75, 176

Gentilitia

1. Ἀυρ(ήλιος), Δημ. 342; 75, 175; Ἀυρέλιος, ŽA, 20, 1970, 160

2. Ἰούλιος, Δημ. 348; 71, 590; Ohrid I, str. 109

3. Σευέρος, 71, 265

4. Aur(elius), 75, 176

5. C[l]uen[tius], J. le Bohec, Leg. III, str. 144 (71, 176)

6. Ulpius, ŽA 6, 1956, str. 170

Imena iz severne Dasaretije (Penestianae terrae: Debar, Kitevo, Polog)

1. Ἀλέξανδρος, 98, 96; ŽA 39, 1980, str. 81
2. Ἄμειλος, 71, 184=ŽA 39, 1989, str. 81/3
3. Ἀμμία, s. Čelopek, Terovo, neobjavljen
4. Ἄνθυμος, ŽA 39, 1989, str. 77/80
5. Ἀπολ(λ)όδωρος, 71, 184=ŽA 39, 1989, str. 81/3
6. Ἄσανδρος, 71, 184=ŽA 39, 1980, str. 81/83
7. Γέτας, ŽA 24, 1974, str. 255
8. Γεντιανη, ŽA 24, 1974, str. 255
9. Εὔβια, 71, 185=ŽA 39, 1989, str. 80/1
10. Εὐριδίκη, s. Čelopek, Tetovo, neobjavljeno
11. Εὐσέβης, ŽA 39, 1989, str. 77/80
12. Καλλιτύχη, ŽA 39, 1989, str. 77/80
13. Λύκος, 71, 185=ŽA 39, 1989, str. 80/1
14. Νικηφόρος, Jegunovce, Tetovo, neobjavljeno
15. Νικάνωρ, Jegunovce, Tetovo, neobjavljeno
16. Νεικέρατος, Jegunovce, Tetovo, neobjavljeno
17. Ῥήδων, ŽA 24, 1974, str. 255
18. Χάρης, ŽA 24, 1974, str. 255
19. M(arcus), 98, 471
20. Βασσ[ξανός], s. Čelopek, Tetovo, neobjavljeno

Gentilitia

1. Α[ὐ](ρήλιος), Jegunovce, Tetovo, neobjavljeno
2. Αἰλιανός, ŽA 39, 1979, str. 77/80
3. Aureli[us], 98, 471

GENTILICIJI IZ GORNJE MAKEDONIJE I NJIHOVA RASPROSTRANJENOST U MAKEDONIJI

+ Abidii

Resava, Spom. 75, 136 = 71, 632

s. Berovci, Spom. 71, no 353

Berroia, PB no 5, 193 g. n. e.

+ Aebutii

Štip, Spom. 71, no 599, 600

Thessalonike, IG X 2, 1, 241 (II v. n. e.)

Eion, Dem. 888

Amphipolis, Bull. Epigr. 1983, no 260

+ Aefidii

Stobi, Studies I, 174, no 5

+ Aemilii

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 3, 50/1 g. n. e.

Thessalonike, IG X 2, 1, 105 i 823 (II/III v.) 149 (III v.n.e)

Philippi, SIRIS, no 111 d, I v. n. e.

Halkidik, BCH 1979, str. 308, no 51

+ Alfidii

Her. Lync. ABSA, 1911/2, str. 170, no 3; Dem. 234

+ Allii

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 3, 50/1 g. n. e.; CIL IX, 6155

Thessalonike, IG X 2, 1 no 236; 251 (Allidios)

+ Anii

Stobi, Begnište, Spom. 71, no 132

Veleško, neobjavljen (no 63)

Berroia, Dem. 77=PB no 182 1/2 III v.n.e; PB, no 183, III v.

Thessalonike, IG X 2, 1, nos 58, 114, 246 i 270 (II v. n. e.), 545 i 563 (II/III v.n.e.), 573 (134/5 g.n.e), 694 (II v.n.e.)

Drama, CIL III 649 = Dem. 960

Lete, Dem. 689

- Anthestii

Dion, AM II, str.337; Acts of the 8th Epigr. Congr. str. 275/7

Her. Lyn. Dem 234

Stuberra, AY IV, 1963, str. 77

Thessalonike, IG X 2, 1, 170 (269/0 g.), 545 (II/III)

Thessalonike(?), SEG 31, 1981, no 583, 67 g. p. n. e.

- Antonii

Edessa, AD 8, 1923, str. 268, no 1, 51/2 g. n. e.

Beroia, PB no 205, I/II v. n. e.

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 6, 74/5 g. n. e.

Thessalonike, IG X 2, 1, 68 i 73 (kraj I v.n.e), 146 (III v.n.e), 214 (240/1 g.) 259 (I v.n.e), 539 i 540 (II/III)

Amphipolis, Dem. 873

Philippi, BCH LVIII, 1934, no 12; AE 1949, no 22; CIL III 386

Kassandreia, BCH, 1979, str. 306, no 50

- Aquilii

Her. Lyn. Dem. 218, 234; Spom. 71, 24, III v. n. e.

Thessalonike, IG X 2, 1, 246 (II v. n.e.)

- Arbeianii

Her. Lync. Dem. 234

- Asinatii

Stobi, Mrzen, Spom. 75, no 130

- Atellii

Thessalonike, IG X 2, 1, 68(kraj I v.n.e), 544 (II/III v.)

Resen, F. Papazoglou, Villes, str. 271, zab. 89, 219 g.n.e

- Atillii

Stobi, AJA, 1971, 403, no 7

Philippi, Dem. 935

- Aufideni

Stobi, JOAI, 1940, 14, no 6

- Avidii

Stobi, Spom. 75, no 46; Resava, Spom. 75, no 136

- Avillii

Heraclea Lyncestis, Spom. 98, no 23

- Bibii

s. Novatani, Veles, Spom. 71, no 82

- Blosii

Her. Lyn., Herakleja II str. 15, sl. 8 -------

- Caelidii

Stobjanin u Scupi-ma, IMS VI, no 62

Heraclea Linkestis, Dem. nos 234, 248 = Spom. 77, no 4

- Calpurnii

Dion, Klio 52, 1970, str. 59/0, no 12;

Heraclea Lyncestis, Dem. 234

- Capreilii

Berroia, PB no 669, III v. n. e.

Heracleia Lyncestis, Dem. 234 (Kapreimos)

Amphipolis, RA 26, 1946, 229 = Spartacus, 1981, str. 74

- Cassii

Berroia, PB nos 679-680, 251/2 g. n. e.
Dion, Studies Edson, str. 287; Klio 1970, str.54, no 5

Pella, Dem, 162

Thessalonike, IG X 2, 1, 14 osoba

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 3, 50/1 g.; 9, 107/8 g. n. e.

Philippi, Dem. 936; AE 1949, no 22

Berge, RA 1939, 250, no 41

+ Catilii

Stobi, AJA 77/4, 1973, no 7, T68/18

Thessalonike, IG X 2, 1, 241, II v. n. e.

+ Cominii

Dion, Klio 52, 1970, str. 65/6, 18b= Dem. no 176

Stobljanka u Scupi-ma, IMS VI, no 62

s. Grnčište, Veleško, neobjavljen (no 55)

Thessalonike, IG x 2, 1; 69, I v. n. e.

Pompeia, CIL II, Suppl. no 4o51

+ Cornelii

Stobi, JOAI, 1940, str.8, no 1; Resava, Spom. 75, 136

Berroia, PB no 762/63, II/III v. n. e.

Pella, Dem. no 147

Philippi, CIL III 7347=Dem. 966; BCH LVIII, 1934, str. 457, no 3;

P. Collart, Philippes, str. 291, 71 g. n. e.

Cavala, CIL III 650, 651, 652

Heraclea Lynkestis CIL III, 9734; Dem. 234; CIL 13, 2, 8552

Thessalonike, IG X 2,1, 12 osoba; BCH, 95, 1971, str. 954, sl. 346;

BCH, 1986, str. 136/7, sl. 142, I v. n. e.

Argilos, Dodoni, 1989, str. 226, no 25, I v. p. n. e.

Kassandreia, BCH 1979, str. 305, no 46

+ Cotinii

Veles, Jh VI, 19o3, no 5

- Cutii

Her. Lyn. Dem. 234

Thessalonike, IG X 2, 1, 319, II v. n. e.

- Dastilii

Stobi, Spom. 75, no 45

Tremnik, Spom. 71, no 231

- Domitii

Berroia, PB nos 414-419, od II-III v. n. e.

Dion, BCH 1923, str. 165, 167

Her. Lyn. Dem. 242, 234; Spom. 98, no 22

Ekimeia, AnoMak, no 38, III v. n. e.

Thessalonike, IG X 2, 1, 23 osoba

Philippi, Dem. 935, 936

Pelagonia, CIL VIII, 2865

- Fabii

Edessa, Dem. 24; AM IV, str. 60, no 12

Berroia, PB nos 1256/57, II v. n. e.

Pela, Dem. no 147

Vladilovci, Spom. 71, no 61, 62

Thessalonike IG X 2, 1, 497, III v.n.e.; 539, 540 i 870 II/III v.n.e.

Her. Lyn. Dem. 234

- Fabricii

Berroia, PB no 1259, II v. n. e.
s. Germijan, ŽA 33, 1983, str. 39, no 5
Her. Lync. Dem. 218 (Fabricianos)

- Fulcinii

Stobi, JOAI, 1940, str. 8, no 1;

S. Rudnik, Veles, noobjavljen (no 61)

Berroia, PB no 1334/38, II v. n. e.

Leukopetra, AM III, 1983, str. 239, no 21

- Fulvii

Thessalonike IG X 2,1 , 259, I v. n. e.

Philippi, CIL III, 2031

Smilevci, Veleško, Spom. 98, 78

- Furii

Her. Lyn. Dem. 234

Thessalonike IG X 2, 1, 11 osoba, 155/6 g. - III v. n. e.

Philippi, CIL VI, 3597

- Gavii

Philippi, BCH 57, 1933str. 373, no 29

Stobi, Spom. 71, no 100

- Granii

Stobi, JOAI, 1933, str. 133; Spom. 77, no 21

Berroia, PB no 359, II v. n. e.

Dion, BE 1953, no 105

Her. Lyn. Dem. 234

- Granonii

Stobi, (Kavadarci) Spom. 71, no 148; Spom. 98, no 133

- Helvii

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 5, 74/5 g.; 7, 87/8 g.

Pela, Dem. 188

- Herenni

mil. coh. urb. u Rimu, iz Stoba, CIL VI 32738

Dion, Acts of the 8th Epigr. Congr. str. 273; 274=SEG 34, 623

Thessalonike, IG X 2, 1, 43 osoba (42/3 g.p.n.e. - III v.n.e.)

Philippi, Dem. 935

H. Mamas (Potidaia), Dem. 752 = BCH, 1979, nstr. 299, no 33

Sandanski, IGB IV, 2270; Neine, IGB IV 2250

- Insteii

Berroia, PB 571, poč. II v.n.e.; AM I, str. 285, 240 g.n.e.

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 7, 87/8; 9, 107/8 g; 11, 121/2 g.

- Iunii

Thessalonike, IG X 2, 1, no 162, 197, 485, 493, 833, II/III v.

Berroia, PB nos 627-629, 1/2 III v. n. e.

Heracleia Lyncestis, Dem. 234; Suvodol, Spom. 77, no 7

G. Spančevo, IGB IV, 2301

- Iuventii

Stobi, Spom. 71, no 109

Beroia, PB no 631, 181/2 g.

- Licinii

Stobi, Hald, str. 43(2 osobe),

Berroia, PB nos 808-811, I - III v. n. e.

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 12, 224/5 g. n. e.

Thessalonike, IG X 2, 1: 142 (225-230 g.n.e.) 814 (II/III v.)

Philippi, P. Collart, Philippes, str. 442, zab. 3

Kassandreia, BCH 1979, str. 313, no 62; Dodoni, 16, 1987, str. 407,

no 64, II/III v. n. e.

Stobi (teritorija), Spom. 77, 17, Spom. 71, 176 ; Spom. 98, 137;

Aloros, F. Papazoglu, Villes, str. 158, zab. 78, pre 44 g.n.e.

Thessalonike IG X 2, 1, 748, II/III v. n. e.

Kruševica, Spom. 71, 404

- Lucii

Heracleia Lyncestis, Dem. 234

Myrkinos, BCH 1894, str, 340, no 2 = Dem. 894, I/II v. n. e.

- Lucretii

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 6, 74/5 g. n. e.

- Lubicii

Angilos, CIL III 632 = Dem. 741

- Maecii

s. Skabinci, Veles, Spom. 71, no 88

Thessalonike, IG X 2, 1: 261 i 734 (II/III v. n. e.)

- Malii

Thessalonike, IG X, 2, 1, 250 (II v. n. e.)

Berroia, PB no 847-849, II v. n. e.

Elimeia, AnoMak, no 34;

Edessa, Dem. 44

- Mamercii

Stobi (Resava) Spom. 71, no 176 (2 osobe)

- Mamii

Eordaia, AnoMak, no 130, II/III v. n. e.

- Manii

Grnčište, Veleško, neobjavljen

- Manlii

Heraclea Lyncestis, Dem. 221

Thessalonike IG X 2, 1 241, II v. n. e.

- Marcii

Berroia, PB no 864/5, II/III v. n. e.

Herakclea Lyncestis, Dem. no 234

Thessalonike IG X 2, 1: 162 i 197 (246/7 g.), 241 (II v.n. e.), 627 (II/III v. n. e.)

Edessa, Dem. no 1, 180/1 g. n. e.

Philippi, BCH 1934, str. 471, no 8

Kassandreia, Dodoni, 16, 1987, str. 408, no 70; 71 (Marciani)

- Marii

Beroia, PB nos 860, II v.n.e., 861, I v.n.e.

Heraclea Lynkestis, Spom. 98, nos 20, 24; Herakleja II,str. 15; Dem 234

Orestida, AnoMak, no 187, 146/7 g. n. e.

s. Malino, Spom. 75, 157

Pella, Dem. 140

Thessalonike, IG X 2, 1: 259, I v. n. e.; 906, II v.n.e.

Philippi, AE 1949, no 21

- Memmii

Stobi (Kavadarci) Spom. 71, no 152

Berroia, PB no 879, III v. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1: 69 i 133 (I v.n.e.), 137 (141 g. n.e.), 225 (II v. n. e.), 566 (kraj III v. n. e.)

Dion, IG II/III, 3289

Philippi, MP, no 908

- Mestrii

Stobi, Spom. 71, 637 = Studies I, 151, no 2; 71, 637; Spom. 77, no 18; i 2 neobjavljena iz s. Ubogo (no 59), s. Brušani

Prilep (s.Oreovec), Spom. 71, no 430

Thessalonike, IG X 2, 1: 146 (III v. n. e.), 245 (II v. n. e.), 869 II/III v.

Dion, Dem. nos 190, 191

- Mettii

Stobi, JOAI, 1940, str.8, no 1

Thessalonike, IG X 2, 1, 642, II/III v. n. e.

- Meuii

Heracleia Lyncestis, Dem. 234

- Mundícii

Kavadarci, Spom. 98, no 142, 144 i 1 neobjavljen (no 100)

Thessalonike IG X 2, 1: 310, I v. n. e.

- Mustii

Stobi (Begnište), Spom. 98, no 110 (219 g); 111 (223 g.

- Naevii

Filippi, Dem. 959, 1102, CIL III, 7341; BCH 1897, str. 529; BCH 1934, no 20

Thessalonike IG X 2, 1, 558, III v. n. e.

s.Gopeš, Bitola, Spom. 71, 521

- Nasideni

Berroia, PB no 915, I v. n. e.

s. Grnčište, T. Veles, Spom. 71, no 71, ...

- Novii

Stobi, Spom. 75, no 58, Spom. 77, no 17, ŽA 32. 1982, str. 41-44

- Obulcii

Kavadarci, Spom. 75, 88, 219 i 1 neobjavljen iz s. Begnište

Thessalonike, IG X 2, 1, 836, II/III v. n.e.

- Octavii

Stobljanin u Scupi-ma IMS VI, no 42

Berroia, Dem. 119 = PB 968, I v.p.n.e.

Stobi, Spom. 75, 60; Sv. Nikole, Spom. 98, no 395

Thessalonike, IG X 2, 1: 68 i 69 (kraj I v.n.e.), 535, II/III v.

Philippi, CIL VI 3597, Dem. 1044 (Doxato)

- Ofelii

s. Brušani (Stobi), neobjavljen (no 94)

Prilep (s. Oreovec) Spom. 71, 431

Pella, Dem. 159

Philippi, Dem. 935 (Ofillii)

- Olii

Stobi, Spom. 71, no 110 (otac, 3 sina i kerka); Spom. 75, no 53;

JOAI 1903, str. 9. no 11; i jedan neobjavljen iz Veleškog kraja

Anthemous, Dem. 782=SIRIS, no 112, rimsko doba

- Pacii

Stobi,(Mrzen) Spom. 75, 130

Philippes, Dem. 934, 935, 936, 965

- Petelii

Thessalonike IG X 2, 1, 561, III v. n. e.

- Peticii

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 5, 74/5 g. n. e.

- Petilii

Stobi (Kavadarci) Spom. 98, 142, 143

Berroia, PB no 1053, III v. n. e.

- Petronii

Edessa, Dem.3, II v. n. e.

Stobi, Spom. 71, no 102; Kavadarci, Spom. 75, no 88

Berroia, PB nos 1054-1056, 1060-1073, II-III v.n.e.

s. Senokos, Spom. 98, 380

Philippi, Dem. 936

Thessalonike IG X 2, 1 , 13 osoba, od II do III v. n. e.

- Pollii

Her. Lyn. Dem. 234

- Pompeii

Stobjanin u Nikopolisu na Dunavu, CIL III 12409

Dion, Oikonomos, Epigraphai, str. 21, no 30

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 5, 74/5 g. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 475, II/III v. n. e.

Sandanski, IGB IV 2268

- Pomponii

Berroia, PB 1087-89, II-III v. n. e.

Dion, Studies Edson, str. 288; BCH 1923, str. 164/5, sl. 1

Her. Lyn. Dem. 234

Thessalonike IG X 2, 1, 68, 69 I v. n. e., 244, II v. n.e ., 220,III v. n. e.

Philippi, Philippes, str. 260; 414 zab. 1

Eion, Dem no 888

- Pontii

Stobi, AV 41, 1990, str. 578/9

Thessalonike, IG X, 2, 1, 11 osoba (I - III v. n. e.; Stud. Edson, str. 300, no 4

Berroia, PB no 1090 II v.n.e., 1091, I/I v.

Dion, AE 1937, no 529

Serres, Klio, 67/2, 1985, 458 sqq, I v. n. e.

Resen (s. Sopotsko), F. Papazoglu, Villes, str. 271, zab. 89, 218 g.n.e.

Her. Lyn. Dem. 234

- Publii

Mrzen, Spom. 75, no 131;

Stuberra, Chiron, 18, 1988, no 5, 74/5 g. n. e.

- Quintii

Her. Lyn. Dem. 234

- Rodii

Stobi (Kavadarci) Spom, 98, 131

- Rutilii

Stobi (s. Ubogo) neobjavljen (no 59)

Berroia, PB nos 1154/5, III v. n. e.

Heraclea Lyncestis, Spom. 98, no 55

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 5, 74/5 g. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 243, I/II v. n. e.

Philippi, P. Collart, Philippes, str. 442, zab. 3

- Salustii

Berroia, PB 1158, III v. n. e.

Dion, Klio 52, 1970 str. 62/3, no 15

s. Krušica, Spom. 98, no 396

Philippi, Dem. 936, P. Collart. Philippes, str. 291, 71 g.n.e.

- Scirtii

Berroia, Dem. 72 = PB no 1188/89, I/II v. n. e.

Pelagonija (s. Kruševica) Spom. 71, 404 (Skertios)

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 7, 87/8 g. n. e.

- Sedii

Philippi, Dem. 937

- Sempronii

Berroia, PB no 1167, 193 g. n. e.

Heracleia Lyncestis, Dem. 251, 234

- Sentii

Stobi (Kavadarci), Spom. 98, 143; 77, 21

- Sextii

Stobljanin u Rimu, CIL XVI, 78

Berroia, PB no 1168, 2/2 II v. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 259, I v. n. e., 504, II/III v. n. e.

Tremnik, Spom. 71, no 231

- Seuii

Linkestida, AnoMak, no 153, II v. n. e.;

Dem. no 234, BSA 18, 1911/12, str. 171, no 7

- Signii

Heraclea Lyncestis, Spom. 75, no 22

- Silvani

Stobi, AJA 1984, str. 570, III v.n.e.; Spom. 77, no 21

Berroia, PB nos 1173, 1181, 2/4 III v. n. e.

Stubera, ŽA III, 1953, str. 216

Thessalonike, Studies Edson, str. 302/3, no 8, III v. n. e.; IG X 2, 1, 172, III v. n. e.

Statii

Stobi (Kavadarci) Spom. 98, no 144

Berroia, PB nos 1196/98, 177/8 g. n. e., III v. n. e.

+ Stertinii

Her. Lyn. Dem 234

Terentii

s. Pomenikovo, neobjavljen = Chiron 16, 1986, str. 236, no 49

Skydra, Dem. 122

Thessalonike IG X 2, 1, 245, II v. n. e.; 690, I/II v. n. e.

Linkestida, AnoMak, no 167, sredina III v. n. e.

Siderokastro, SEG 24, 1969, no 612, 156 g. n. e.

+ Titianii

Berroia, PB nos 1235, 193/4 g.n.e., 1236/7 II/III v.n.e.

Her. Lyn. Dem. 234

+ Titinii

Thessalonike IG X 2, 1, 516, II/III v. n. e.

Philippi, SIRIS, nos 119, 120 (Titonius) II/III v. n. e.

Her. Lyn. Dem 234

+ Trebonii

Berroia PB, no 269, III v. n. e.

Stuberra, Chiron 18, 1988, str. 254

+ Tullii

Stobi (s. Begnište) Spom. 71, 130

Dion, Klio 52, 1970, str. 62, no 14

Thessalonike IG X 2, 1, 6 osoba

Lete, Dem. 689

- Turranii

Berroia, PB no 1253, 1/2 III v. n. e.

Heracleia Lyncestis, Dem. 234

- Turii

s. Sirkovo (Stobi), neobjavljen (no 110)

Berroia, PB nos 1249/52, I/II- II v. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 37, II/III v.n.e.; 244, 2/2 II v.n.e.

- Ufrii

Veles, Jh VI, 1903, no 5, i jedan neobjavlen u Muzeju

- Ursidii

Stobi(s. Mrzeh) Spom. 71, no 131

- Valerii

Stobi, Spom. 75 nos 45, 104; JOAI 1903, str. 7 no 9; Dem. 294

Prilep, Spom. 71, no 450

Berroia, PB nos 985/6 II/III v. n. e.

Edessa, Dem. no 1, 180/1 g. n. e.; no 28

Thessalonike, IG X 2, 1, 10 osoba

Philippi, Dem. nos 927, 935; CIL III 2717, 5636; P. Collart, Philippes, str. 262; 443; 475; SIRIS, 122, II/III

Kassandreia, Dem. 770 = Dodoni, 16, 1987, str. 409. no 82

Serres, Dem. 830 = CIL III 680 = 77336, ranorimsko doba

Neine, IGB IV 2247; 2275

Dion, BCH 45, 1925, str. 166

Drama, CIL III 638 = Dem. 1017

Doberos, CIL VI, 3252 =2379a

Her. Lync. Dem, 234

- Vatercii

Stobi, Spom. 75, 56

- Velii

Stobi (s. Brušani) neobjavljen (no 94)

- Vesii

Stobi (Vataša), Spom. 71, 140

Thessalonike, IG X 2, 1, no 58, II v. n. e.

- Vessuenii

Heraclea Lyncestis, Spom. 98, no 25

- Vetii

Edessa, AD 8, 1923, str. 7, no 1

Berroia, PB no 993/4, II/III v. n. e.

Stuberra, Chiron 18, 1988, no 7, 87/8 g.; 9, 107/8 g.; 10, 116/7 g.; 11 121/2; Spom. 71,500, 95 g. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 67, 74/5 g. n. e.

Philippi, Dem. 935

- Vetilii

Stobi, Spom. 71, no 110

Heraclea Lyncestis, Spom. 77, no 3, I v.n.e.

- Vibii

Edessa, AD 8, 1923, str. 2,no 1; str. 13, 51/2 g. n. e.

Stobi, Spom. 75, no 44

Drama, CIL III 659 = Dem. 957

Philippi, CIL III 647 = Dem. 1000

Berroia, PB nos 989/91, III v. n. e.

Thessalonike IG X 2, 1, 68 i 69, kraj I v.n.e.; 244, 2/2 II v.n.e.; 262, II/III v. n. e.

G. Spančevo, Struma, IGB IV, 2302

Vinej

Stobi (Kavadarci) Spom. 71, no 170

s. Malino, Spom. 98, no 402

s. Vojnice, Spom. 71, 66, III v. n. e. (Ονησιμος)

ZAKLJUČAK

Tokom rada ključni problem je bio utvrdjivanje porekla ljudi jer epitafi u grčkoj kulturnoj sferi uglavnom donese samo ime pokojnika, vrlo retko su navedeni nat(ione), domo, origine, ex provinciae, ime grada ili etnikon. Jedini primer iz Gornje Makedonije gde se navodi natio (Noricum) je fragmentirana stela iz Bitolja[1] sa ikonografskom šemom koja je tudja u Makedoniji. Takodje samo jednom, u Eordaji javlja se domo koji je, kao i gentilicij, nažalost oštećen[2].

Pisani izvori takodje ne daju podatke o naseljavanju, već o putovanjima (najpoznatiji primer je putovanje apostola Pavla u Beroji, Solunu, Filipima)[3].

U takvim slučajevima jedina moguća metoda je klasiranje imena i kognomena. Izdvojiti rimske gentilicije i italska imena je bilo lako, ali mnogo teže "istočna" zbog rane helenizacije. Veoma indikativan je primer iz Pelagonije[4] sa etnikonom grada Amara, Arabia Felix, sa banalnim imenima: Agrippa, Annas, Kratueuas, Menippos, Parmenides, Philoxenos. Samo ime Annas upućuje na istočnu grčku sferu. Inače ovo je jedini etnikon van Balkanskog poluostrva posvedočen u Gornjoj Makedoniji. Zasada su samo u Elimeji posvedočeni doseljenici sa etnikonima: jedna posveta iz I-og v.p.n.e. nekog Dolihejca (Tesalija), sveštenika Herakla, čije je ime nažalost oštećeno[5] i jedan atinski skulptor II/III

---

[1] Spom. LXXI, no 15

[2] AnoMak, no 141

[3] Act. Apost. XVI, 9-18, 40, XX, 1-3

[4] S. Prilepec, Spom. 71, 457

[5] noMak, no 6

v.n.e.[6]. Sudeći po onomastičkom repertoaru stele iz s. Otištino (kat. 148, tip IVc, Moma, Zaika) na kojoj je posvedočen skulptor iz Kalipolisa on je verovatno bio iz parorbeliskog Kalipolja a ne doseljenik iz makedonske kolonije na Istoku, ali podatak je značajan jer pored Strabonovog podatka predstavlja jedini podatak o gradu tj. o njegovom postojanju u rimsko doba. Etnikon Kasarsenos na posveti Zevsu i Heri iz s. Plešinci, Kratovsko[7] inače je nepoznat tako da nije jasno da li se radi o lokalnom toponimu ili stranom. Imena ne daju indicija o stranom doseljeniku (Ioulios Hesperou i Ioulianos) a s obzirom na onomastičku formulu u slučaju stranog porekla toponima radilo bi se o toponimu iz grčke kulturne sfere.

Takodje treba podvući da epigrafski i nadgrobni spomenici uglavnom potiču iz II/III v. n. e. kada su se doseljenici, ako tako može da se kaže stopili ili bar u toj meri srodili sa domaćim stanovništvom, o čemu govori ne samo grčki jezik njihovih epitafa već i prihvaćanje domaćih ikonografskih rešenja na nadgrobnim spomenicima, tako da je vrlo teško izdvojiti ih. S druge strane to ukazuje na uticaj domaće sredine na doseljenike.

Onomastička istraživanja su pokazala da su Rimljani najbrojniji doseljenici rimskog doba u G. Makedoniji. Pored slobodnog pojedinačnog naseljavana zbog trgovije, plansko doseljavanje je posvedočeno u Stuberi (konvent rimskih gradjana) u Stobima (opidum civium romanorum u doba Avgusta). Veoma retko je posvedočeno pojedinačno doseljavanje veterana, jer planskog

---

[6] AnoMak no 72

[7] Spom. LXXV, no 153

(veteranske dedukcije) u G. Makedoniji nije bilo. Na osnovu njihovih imena obično je teško utvrditi da li se radi o romaniziranim starosedelcima koji su se po završetku vojne službe vratili kući ili o veteranima poreklom iz grčke kulturne sfere (cf. tip IIIc, str. 36, stela iz Velesa). Takodje retki su epitafi aktivnih vojnika zbog činjenice da je Makedonija bila provincia inermis, tako da se radi o vojnicima preminulim u prolazu (s. Malino str. 60/1 i Rufci, str. 47). Glavnina rimskih gentilicija je posvedočena kod romaniziranih starosedelaca što je indirektan dokaz o prisustvu tih porodica u G. Makedoniji, iako to nije bio jedini način za sticanje rimskog gradjanskog prava, a delimično se radi o potomcima prvih italskih doseljenika kod kojih se sreću domaći kognomeni zbog mešanih brakova, ili o njihovim oslobodjenicima. Epitafi sviju su na grčkom jeziku.

Dosada nije uradjena studija rimskih gentilicija za celu Makedoniji kao ona za Istok (iako zastarela)[8], osim za pojedine gradove: Thessalonike[9], Beroja[10], Stobi[11] i Stubera[12]. Tačno poreklo rimskih doseljenika ne može se utvrditi sa sigurnošću. Rašireno je mišljenje da je većina bila poreklom iz južne Italije i Rima, a ima ih iz drugih oblasti: severna Italija, Kampanija[13] (kao što su gentilicij Seuius posvedočen samo u LInkestidi, Herrenius u Stobima, oba severnoitalskog porekla).

---

[8] J. Hatzfeld, Trafiquant; Id, BCH36, 1912, 5-218

[9] A. Ridzakis, AM IV, 1986, str.511-524

[10] A. Tataki, PB, str. 363-405, 435-513

[11] F. Papazoglou, Chiron 16, 1986, str. 230-237

[12] F. Papzoglou, Chiron 18. 1988, str.249-259

[13] Wilson, Emigration, str. 91; A. Ridzakis, AM IV, 517/8

Takodje se misli da je deo Rimljana došao u Makedoniju, pre svega u Tesaloniki po krize zbog Mitridatovog rata[14]. Od rimskih doseljenika u Tesaloniki koji su po mišljenju A. Rizakisa došli sa Delosa[15] u G. Makedoniji su posvedočeni Annii, Fulvii, Mestrii, Mundicii, Petronii, i Vibii i to u Pajoniji; Mestrii i Petronii i u Pelagoniji a Pomponii samo u Linkestidi. S obzirom da su sve potvrde iz II/III v.n.e. nemoguće je utvrditi odakle su došli. Primera radi Petronii i Vibii su posvedočeni i u Skupima.

Takodje treba napomenuti da su onomastička istraživanja nažalost još uvek obojena nacionalistički, posebno kada su u pitanju ilirska i tračka imena. Više svetlosti u ovoj problematici unela su istraživanja L. Robera i F. Papazoglu, koja je izdvojila briigijska imena od tračkih i ilirskih. Medjutim taj nesumnjivi korak napred u istraživanjima ne olakšava izdvajanje "istočnih" doseljenika s obzirom na srodnost brigijske i frigijske onomastike. U takvoj situaciji ne preostaje ništa drugo do kombiniranje metoda pre svega onomastičkih sa arheološkim tj. tipologijom nadgrobnih spomenika i ikonografijom motiva na njima. Vrlo često ikonografska šema nam pomaže u opredeljivanju verovatnog pravca doseljavanja, posebno u slučajevima kada natpis nije sačuvan. Tako se za stelu iz s. Vataša, kat. 43, str.31/2, može pretpostaviti ako ne palmirsko porklo pokojnika onda barem motiva. Stranci tj. strani uticaji sa Istoka mogli su biti utvrdjeni uglavnom na osnovu ikonografskih motiva (stela iz s. G. Toplica str. 49/51; stela iz Kavadaraca str. 40-ženski

[14] J. Hatzfeld, BCH 36, 1912, str. 124, 128/9; Wilson, emigration 61

[15] AM IV, str. 518

atributi; medjupolje i lozica na ramu na steli iz Stoba, Spom. 71, 105, stela iz s. Krušica, str. 111). Pri tome retki su slučajevi kada i oblik spomenika i onomastički element govore u prilog strancu: oblik stele i redak gentilicij Vineius (cf. str. 37), osuar sa ispustom i ime Syra (str. 97/8), oba iz Tikveškog kraja.

S obzirom na to da su nadgrobni spomenici u rimsko doba već imali svoj standardni oblik nema i ne mogu se očekivati novi oblici već predilekcija odredjenog tipa spomenika. Ono što su Rimljani doneli to su nove ikonografske šeme. Na prvom mestu to je je bista, a zatim šišarka kao glavni motiv reljefnog polja (cf. tip VIb), jednom na postolju kao u frontonu stela iz doline reke Po što jasno govori o stranom poreklu ikonografske šeme. Nažalost nema indicija (oštećen natpis) o tome da li se radi o stranim doseljenicima u Makedoniji ili je motiv donešen od domaćih ljudi koji su boravili vani.

Rimski uticaj se ogleda i u sferi zagrobnih verovanja preko prihvaćanja motiva biste za izražavanje heroizacije predaka (bista u frontonu umesto motiva tzv. tračkog konjanika kao u Pelagoniji) što je kreacija domaćih majstora i dosada je posvedočena u Pajoniji i Linkestidi, često na stelama pokojnika u vojničkom odelu.

Defikacija pokojnika koja je karakteristična za latinsku kulturnu sferu u doba carstva zasada je posvedočena u Pelagoniji i Linkestidi (najčešće kod veterana).

Tipologija nadgrobnih spomenika pokazuje odredjene karakteristike svakog regiona pri čemu najočiglednije su specifike Pajonije (cf. T. II i tipologiju tzv. kavadrskih stela). Analiza onomastike i ikonografskih motiva pokazala je da

su ovi originalni spomenici proizvod domaće sredine, sa ikonografksim šemama koja odražavaju stara lokalna verovanja o zagrobnom životu i kultu sunca koja se sreču i kod romaniziranih starosedelaca (T IVa, IVb i V). Pri tome nema ni imena a ni tipova spomenika koji bi potvrdjivali keltsko porekl njihovih nosioca (cf. str. 101-123). Kult sunca je mnogo slabije ali ipak posvedočen u Orestidi i Linkestidi. S druge strane u Linkestidu i Pelagoniju je najjače izražen običaj heroizacije pokojnika u vidu tzv. tračkog konjanika, koji je u Pajoniji posvedočen samo jednom na steli iz s. Disan (kat 42, str. 31 bez natpisa ali s ikonografskom šemom koja je tudja u Makedoniji), jer se heroizacija u ovoj oblasti izražavala likom pokojnika na postolju (str. 54). Medjutim i pored žilavosti domaćih verovanja Pajonija je najromaniziranija oblast u G. Makedoniji očigledno zahvaljujući Stobskom municipiju, dok su oblasti Orestida, Eordaja i Elimeja najmanje, verovatno zbog njihovog geografskog položaja kao i činjenice da su se u rimsko doba nalazile van glavnih komunikacijskih tokova. Treba napomenuti da je broj nadgrobnih spomenika u oblastima Gorjnje Makedonije jako neujednačen što je pre svega rezultat različitog stepena istraženosti ali i stepena njihovog ekonomskog razvitka. Tako na pr. iako broj epigrafskih spomenika iz Deriopa nije mali niti beznačajan tj. pokazuje da se radi o prilično razvijenoj oblasti zasada ima jako malo nadgrobnih spomenika tako da nije bilo moguće razmatrati ih posebno. Stoga su svrstani zajedno sa pelagoniskim tim pre što ne znamo gde je tačno bila granica izmedju dveju oblasti. U drugim oblastima pak broj nadgrobnih spomenika upotrebljivih za tipološka razmatranja zbog stanja njihove očuvanosti je jako

mali. Tako na pr. od 26 stela u Elimeji (6 su predrimskog doba), 24 u Eordaji i od 17 iz Orestide za tipološka razmatranja mogla su se iskoristiti samo po 5 spomenika! Broj spomenika Pajonije, Pelagonije i Linkestide je mnogo veći i otprilike podjednak u sve tri oblasti.

Tudji kultovi takodje mogu biti znak prisustva stranaca. S obzirom na činjenicu da je rimska religija bila zvanična u celom Carstvu, rimski kultovi ne mogu se tretirati kao strani u pravom smislu reči.

Medju dedikantima stranih kultova koji su posvedočeni u Gornjoj Makedoniji od predrimsko doba: egipatski i maloaziski (cf. kat. kultova br. 1, 16, 25, 28, 34) sudeći po imenima ne samo što nema stranaca već dedikanti nose tipična makedonska imena (Drakas, Kasandra, Kassandros, Matela, Perdikkas) što je rezultat njihove ukorenjenosti u Makedoniji i svedoči o njihovoj prihvaćenosti od strane domaćeg stanovništva. U Elimeji i Orestidi zasada nisu posvedočeni istočni kultovi što je neobično s obzirom na ranu implantaciju egipatskih i maloazijskih kultova u Makedoniji i može biti rezultat slučajnosti nalaza ili stepena istraženosti. Kult kapadokijske boginje Ma posvedočen u III v.n.e. u Botiaji (preko 30 manumisija iz Edese) i u Orestidi (votivna pločica iz s. Pretor, kat. kultova 35), najverovatnije donešen u vreme Aleksandrovih osvajanja na Istoku, mogao je uhvatiti takav koren samo zbog sličnosti sa nekim lokalnim božanstvom tako da je pitanje u kojoj se meri može smatrati stranim kultom. Medju dedikantima manumisija iz Edese (onoliko koliko su objavljeni) nisu posvedočeni stranci.

U rimsko doba pored importa iz mediteranskih centara (Pergamon, Rodos, Aleksandrija) koji su i helenističko doba bili

pravi stvaralački centri i zamenili ulogu Atine, javljaju se keramički i metalni proizvodi sa Zapada (aretinska keramika, fibule tipa Aucisa, severnoitalske itd). Treba napomenuti da import keramike ima drugostepenu ulogu, ona ne kreira razmenu već je pridružuje tako da sama po sebi ne može biti indikator za prisustvo stranaca, tim pre što je luksuzna keramika koja se uvozila bila namenjena višim socijalnim slojevima kojima je pored vladajuće rimske klase pripadala i romanizirana domaća aristokratija. Medjutim proizvodi sa Zapada nikada nisu do kraja istisnuli import iz istočnog Mediterana. Tako pergamska, samoska keramika, tzv. istočna sigilata je otkrivena skoro na svim lokalitetima (Stobi, Stubera, Bukri, D. Kapiji itd.), sidonsko i aleksandrisko staklo u Stobima, a od metalnih proizvoda aleksandriskog kruga treba pomenuti statuici Besa (kat. kultova no 15), koji je mogao biti donešen od nekog stranca ali isto tako naručen za potrebe vernika, što je teško utvrditi. Uopšte Makedonija i u rimsko doba ostaje vezana za istočni Medeteran sa kojim je imala tradicionalne veze.

SPISAK SKRAĆENICA

ČASOPISI

ABSA	Annual of the British School of Athens
AEpigr	Annee Epigraphique, Paris
AD	Αρχαιολογικον Δελτιον
AnnPisa	Annali della Scuola Normale superiore di Pisa
AthMitt	Mittheilungen des deutschen Archaeologischen Institut, Atenische abteilung
AP	Arheološki pregled
AV	Arheološki Vestnik, Ljubljana
BCH	Bulletin de correspondance hellenique, Athenes
BullEpigr	Bulletin epigraphique,
ClPh	Classical Philology, Chicago
EtBalk	Etudes balkaniques
GZM	Glasnik Zemaljskog Muzeja, Sarajevo
GodZbFFS	Godišen Zbornik na filozofskiot fakultet, Skopje
GodCBI	Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, Sarajevo
GodFFSof	Godišnik na Sofiskija Univerzitet, Filologiteski fakultet
HStCPh	Harvard Studies in Classical Philology
IAI	Izvestija na Arheologiteskija Institut, Sofija,
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Institut
JhbRGZM	Jahrbuch des Roemisch-Germanischen Zentralmuseums,
MAA	Macedoniae acta archaeologica, Skopje

PAE	Πρακτικα της εν Αθηναις Αρχαιολογικης Εταιρειας
RadJAZU	Rad Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
RA	Revue archeologique, Paris
RevArch. l'est	Revue archeologique de l'est et du centre Est, Dijon
RevCelt	Revue celtique
REA	Revue des etudes ansiennes, Paris
REG	Revue des etudes grecques, Paris
RHR	Revue de l'histoire des religions, Paris
RPh	Revue de Philologie, Paris
SEG	Supplementum epigraphicum graecum, Amsterdam
SpomSKA	Spomenik Srpske Kraljevske akademije, Beograd
SpomSAN	Spomenik Srpske Akademije nauka, Beograd
StAlb	Studia Albanica, Tirana
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu
ZbAMS	Zbornik na Arheološkiot muzej Skopje
ZbFF	Zbornik Filozofskog fakulteta Beograd
ZbŠNM	Zbornik na Štipskiot naroden Muzej, Štip
ŽA	Živa antika, Skopje

KNJIGE i PERIODIČNE PUBLIKACIJE

Actes VII CongrEpigr	Actes du VII congres internationale d'epigraphie grecque et latine, Constanza 1977 (Bucarest 1979)
AnoMak	Α. Ριζακις-Γ. Τουρατζογλου, Επιγραφες ανω Μακεδονιας, Αθηνα, 1985

ANRW II, 7	Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt II, 7, Berlin - New York, 1974
Arheološko bogatstvo	Od arheološkoto bogatstvo na S.R.Makedonija, Skopje, 1980
V.Bitrakova-Grozdanova, Spomenici	Spomenici od helenističkiot period vo S.R. Makedonija, Skopje, 1987
J. le Bohec, Leg. III	La troisieme legion Auguste Paris, 1989
CCET, V	A. Cermanović-Kuzmanović, Corpus cultus equitis Thracii, V, Leiden 1982
Dem., Μακεδονια	Demitsas M., Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, 1896
D. Detschew, ThrSprachr	Die trakischen sprachreste Wien, 1976
E.Diehl, ILChV	Inscriptiones Latinae christianae veteres, I-III, Berlin, 1961
S. Dull, Goetterkulte	Die Goetterkulte Nord-makedoniens in Roemische Zeit, Munchen, 1977
Dunant - Pouilloux, Tassos	Chr. Dunant - J. Pouilloux Rechersches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Etudes Thassiennes, Paris 1958

B. Gabričević, Studije i članci — Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta Split, 1987

V. Georgiev, Trakite — Trakite i tehnija ezik, Sofija, 1977

N. Hammond, Macedonia I — A Historiy of Macedonia I, Oxford, 1972

J. Hatzfeld, Les trafiquants — Les trafiquants italiens dans l'Orient hellenique, Paris 1919

IG X, 2, 1 — Ch. Edson, Incriptiones Graecae, Berolini, 1972 IGB

IV — G. Mihailov, Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae Sofia, 1966

LGPN — P.M.Frazer - E. Mtthews, A Lexicon od Greek Personal Names Oxford, 1987

A. Jovanović, Rimske nekropole — Rimske nekropole na tlu Jugoslavije, Beograd, 1984

I. Mikulčić, Pelagonija — Pelagonija u svetlosti arheoloških istraživanja, Beograd, 1966

A. Mosczy, Nomenklator — Nomenclator provinciarum Europae, Budapestini, 1983

Ohrid I, — Ohrid, I, Ohrid, 1985

F. Papazoglu, Gradovi — Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje, 1957

F. Papazoglu, Plemena — Srednjebalkanska plemena u

predrimsko doba, Sarajevo

1969 F. Papazoglou, Villes — Les villes de Macedoine a l'epoque romaine, Athenes, 1988, Suppl. BCH XVI

Pape-Benseler, Woerterbuch — Woerterbuch der griechischen Eigennamen, Brunswick, 1911

RE — Realencyklopaedie der classischen Altertums-wissenschaft

L. Robert, Noms — Noms indigenes dans l'Asie Mineure greco-romaine, 1963

Stud. Ch. Edson — Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson, Thessaloniki, 1981

W. Schulze, Eigennamen — Zur Geschichte lateinische Eigennamen, Berlin 1904

A. Tataki, PB — Ancient Beroea Prosopography and Society, Athens, 1988

N. Vulit, ArchKarte — Archaeologische Karte von Jugoslawien, blatt:Prilep - Bitolj, Beograd, 1937; blat Kavadarci, Beograd, 1938

A.J.N. Wilson, Emigration — Emigration from Italy in the Republican Age of Rome, New York, 1966

L. Zgusta, Personennamen — Kleinasiatische Personen-namen, Praga 1964

LITERATURA

1. M. Alexandrescu-Vianu, Typologie des steles funeraires de la Mesie Inferieure, Dacia 17, 1973

2. M. Alexandrescu- Vianu, Les steles funeraires de la Macedoine romaine, Dacia 19, 1975, str. 183-200

3. W. Altmann, Architektur un Ornamentik der antiken Sarkophage, Berlin 1902

4. W. Altman, Die roemische Grabaltaere der Kaiserzeit, 1905

5. Ž. Andrea, Liens culturels et etniques entre la Macedoine de l'ouest et l'Illyrie du sud-est durant le bronze recente, " Les Illyriens et la genese des Albanais", Tirana, 1971,

6. M. Andronikos, Vergina I, 1969, Athena

7. Od arheološkoto bogatstvo na SRM, Skopje, 1980

8. M. Avi-Jonah, Quarterly of the Dep. of the antiquites in Palestine, X, 2 1942

9. Dj. Basler, Nekropola u Velim Ledinama u Gostilju (D. Zeta), GZM 24, 1969

10. A. Benac, Kult mrtvih na ilirskom području u praistorijskom dobu, "Duhovna kultura Ilira", pos. izd. CBI, LXVII/11, Sarajevo 1984, str. 133-153

11. V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici od helenističkiot period vo SR Makedonija, Skopje, 1987

12. V. Bitrakova-Grozdanova, Likovnite pretstavi na Kibela od Varoš i nejziniot kult vo Makedonija, pos. izd. ŽA 9, 1991, str. 162-168

13. J. Bousquet, Une epigrammr funeraire de Dardani, ŽA 24, 1974

14. F. Braemer, Les steles funeraires a personnages de Bordaux, Paris, 1959

15. J. Brunschmidt, Die Inschriften und Munzen der griechischen State Dalmatiens, Wien, 1898

16. J. Bousquet, Une epigramme funeraire de Dardanie, ŽA 24, 1974, str. 255/7

17. M. Buzalkova, Imeto Surus vo starobalkanskata antroponimija, ŽA 34/1-2, 1984, str. 199-254

18. N. Cambi, Sepulkralni spomenici antropomorfnog karaktera kod Ilira, Duhovna kultura Ilira, Sarajevo, 1984, str. 105-117

19. N. Ceka, Les tombes monumentales de la Basse Selce, Iliria 4, 1976, str. 367-379

20. H. Ceka, Question de numismatique illyriene, Tirana 1972,

21. H. Ceka, Le buste de roi Genthios ou une figure de mythologie illyrienne ?, Iliria VI 1976, str. 145/6

22. M. A. R. Coldege, The Art of Plmyra, London, 1976

23. P. Collart, Philippes, ville de Macedoine depuis ses origines jusqu'a la fin d'epoque romaine, Paris, 1937

24. P. Collart,-P. Ducrey, Philippes I, Les reliefs rupestres, BCH suppl. II, Athenes, 1975

25. M. Collignon, Les statues funeraires dans l'art grec, Paris 1911

26. F. Cummont, Recherche sur le symbolisme funeraire des Romains, Paris, 1942

27. F. Cummont, La stele du danseur d'Antibe, Paris, 1940

28. I. Čremošnik, Reljef silvana i nimfa iz Zalođja (Bihać), GZM XI, 1956, str. 11-126

29. I. Čremošnik, Narodna simbolika na rimskim madgrobnim spomenicima u našim krajevima, GZM XII, 1957, str. 217-234

30. I. Čremošnik, Panonska nošnja na rimskim spomenicima u Bosni i u drugim našim krajevima, GZM XIII, 1958, str. 147-151

31. Daremberg-Saglio, Dictionaire des antiquites grecques et romaines, Gratz, 1969

32. J. Dechelette, Manulel d' archeologie celtique ou proto-historique, t. II, Paris 1924

33. J. Dechelette, Le culte du soleil aux temps prehistorique, RA IV/13, 1903

34. D. Detschew, Die trakischen Sprachreste, Wien 1957

35. D. Dimitrov, Portret't v'rhu antichit' nadgrobni ploci, IAI XIII, 1939 (1941) str. 1-123

36. D. Dimitrov, Les steles funeraires en forme de medaillon dans la valee de la Struma moyenne a l'epoque romaine, GodFFSof XLI, 1944/5 (1946), str. 1-59

37. B. Dragojevič-Josifovska, Inscriptions de la Mesie Superieure, VI, Scupi et la region de Kumanovo, Beograd, 1982

38. B. Dragoevik-Josifovska, Zaštitni iskopuvanja vo s. Živojno, GodZbFFS 15, 1963, str. 287-308

39. P. Ducrey, Reliefs rupestres de Philippes de Macedoine, Melanges d'histoire ancienne et d'archeologie a P. Collart, Lausanne, 1976

40. S. Dull, Die goetterkulte Nordmakedpniens in roemische Zeit, Munchen, 1977

41. Chr. Dunant - J. Pouilloux, Rechersches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Etudes Thassiennes, Paris 1958

42. S. Dušanič, Dve rimske stele iz Srbije, Zbornik NM Beograd, VIII, 1975, str. 131-137

43. R. Egger, Der Grabstein von Čekančevo, Wien, 1950

44. E. Esperendieux, Receuil des bas-releifs de la Gaule,

45. S. Ferri, Arte romana sul Danubio, Milano, 1935

46. G. Forni, Epigraphica III, Epigraphica L, 1988

4[illegible] [illegible] [illegible] [

47. B. Gabričević, Antička nekropola u Sinju. Prilog proučavanju prapovijesnih vjerovanja, VAHD LXXVI, 1983, str. 5-97

48. B. Gabričević, Solarni koncept duše u religiji Ilira, Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta, Split, 1987, - M. Garašanin, Razmatranja o makedonskom halštatu, Starinar, V-VI, 1954/6

49. M. Garašanin-D. Garašanin, Načinot na pogrebuvanje i konstrukcija na kneževskata mogila vo Tarinci, ZbŠNM IV/V, 1957, str. 193-200

50. M. Garašanin, O problemu starobalkanskog konjanika, God. CBI XIII/11, 1976, str. 273-283

51. D. Garašanin, Zum Problem der Paeonier, I symposium Illyro-Thrace, Sarajevo-Beograd, 1991, str. 83-90

52. H. Gaebler, Die antiken Munzen von Makedonia und Paionia, Berlin 1935

53. V. Georgiev, Trakite i tehnijat ezik, Sofija 1977

54. Z. Georgiev, Praistoriskite naodi od Kočani i prašanjeto na ramnite grobovi po Bregalnica, GodZbFFS, 7(33), 1981, str. 65-77

55. H. Graillot, Le culte de Cybele, Paris, 1912

56. L. Gounaropoulou- M. B. Hatzopoulos, Les milliaires de la voie Egnatienne entre Heraclee des Lyncestes et Thessalonique, Athenes, 1985

57. Hansel B, Ergebnise der Grabungen bei Kastanas in Zentral Makedonien 1975-1978, JhbRGZM, 26, 1979

58. N. Hammond, The Kingdom in Illyria cca 400-167 BC, ABSA 61, 1966, str. 241

59. N. Hammond, Epirus, Oxford, 1967

60. N. Hammond, A history of Macedonia I, Oxford, 1972

61. M. M. Hardie, The shrine of Men Askaenos at Pisidian Antoch,

JHS XXXII, 1912, str. 11-150

62. J.J Hatt, Les croyances funeraires des Gallo-romains d'apres la decoration des tombes, RA de l'Est et du centre Est XXI, 1970

63. J. Hatzfeld, Les traficants italiens dans l'Orient hellenique, Paris, 1919

64. J. Hatzfeld, Les Italiens residant a Delos mentionnes dans les inscriptions de l'ile, BCH 36, 1912, str. 5-218

65. W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939;

66. W. A. Heurtley, ABSA 38, 1926/7

67. O. Hoeckmann, Eine Felszeichnunf in Philippi, IstMitt 19-20, 1969/70, str. 145-163

68. A. Holder, Alt-celtischer Sprachschatz, I-III, Leipyig, 1894-1916

69. S. Islami, Monnayage de Scodra, Lissos et Genthios, StAlb, I, 1966

70. T. Janakievski, Postament za horologium so latinski natpis od Heraclea Linkestis, ŽA 21, 1971, str. 691-4

71. T. Janakievski, Prilog kon prašanjeto za ubikacija na antičkata naselba Nicea-stanica na Via Egnatia, MAA 2, 1976, str. 189-205

72. T. Janakievski, Arheološki kompleks Suvodol lokalitet Keramidnica i prašanjeto za ubikacijata na antičkata naselba Pelagonija MAA 5, 1979, str. 75-82

73. B. Josifovska, Nekolku neizdadeni grčki i latinski natpisi od Makedonija, ŽA 1953, 222-244

74. B. Josifovska, Vodič niz lapidariumot, Skopje, 1961

75. A. Jovanović, Rimske nekropole na tlu Jugoslavije, Beograd, 1984

76. A. Jovanović, Prilog proučavanju pojasnih pločica sa

ilirskog prostora, GodCBI XXVII/25, 1989, str. 123-130

77. R. Katičić, Illyrische Personennamen in ihren Sudoestlichen Verbreitungsgebiet, ŽA 12, 1962, str. 95-120

78. R. Katičić, Illyrii proprie dicti, ŽA XII/XIII 1964, str. 87/97

79. R. Katičić, Suvremena istraživnja o jeziku starosjedilaca ilrskih provincja, Simpozium o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorisko doba, pos. izd. knj. IV/1, 1964

80. R. Katičić, Peonci i njihov jezik, ŽA 27, 1977, str. 25-31

81. R. Katičić, Enhelejci, GodCBI XV/13, 1977, str. 5-63

82. G. Kazarov, Inscriptions et antiquites de la Macedoine occidentale, BCH, XLVII, 1923, str. 275-300

83. A. Keramitčiev, Čakovec-Resava, Kavadarsko-nekropola, AP 1960

84. A. Keramitčiev, Novi epigrafski spomenici od istočna Makedonija, ŽA 15, 1965, str. 107-115

85. A. Keramitčiev, Novootkriveni epigrafski spomnici od Kratovsko, ŽA 23, 1973, str. 147-154

86. A. Keramitčiev, New greek inscriptions from East Macedonia, ZbAMS IV/V, 1961/66, str. 59/60

87. H. Kiepert, Formae orbis antiqua, XVII

88. C. Kooy, Le croissant lunaire sur les monuments funeraires gallo- romains, Galia 39, 1981, str. 45-62

89. M. Korkuti, StAlb 2, 1969, str. 187-200

90. E. Linckenheld, Les steles funeraires en forme de maison chez les Mediomatrique et en Gaule, Paris, 1927

91. E. Linckenheld, Le symoblisme astral des steles funeraires des Vosges et de l'Illyrie, RevCelt. XLVI, 1929

92. P. Lisičar, Legenda o Kadmu i veze Lihnida s Egejom i Jadranom, ŽA 3, 1953, str. 245-261

93. D. Julia, Etude epigraphique et iconographique des steles funeraires de Vigo, DAI, Abt. Madrid, Heidelberg 1971

94. P. Mačkić-D.Simovska-V. Trbuhović, Ranohalštatska nekropola na lokalitetu Saraj u Brodu, Starinar 11, 1961, str. 199-208

95. G. Mansuelle, Le stele romane del territorio Ravenate e del basso Po, Ravena, 1966

96. Z. Marić, Ornamentirane pojasne pločice sa gradine u Ošanićima kod Stoca, GZM 27/28, 1972/73, str. 257-260

97. O. Masson, Variete thessalienne, RPH LIV/2, 1980

98. R. Mellor, OEA RWMH, 1975

99. H. Melovski-N. Proeva, Makedonija vo deloto De thematibus na Konstantin VII Porfirogenit, ŽA 37, 1987, str. 19-37

100. J. Medini, Tragovi menova kulta u Jugoslaviji, GodCBI XXV/23, 1987, str. 182-186

101. G. Mihailov, ClPh LXX, 1975, str.47 - 56, osvrt na IG X 2,

102. I. Mikulčić, Arhajske nekropole južne Pelagonije, Starinar XV/VI, 1964/65, str. 209-226

103. I. Mikulčić, Pelagonija u svetlosti arheoloških istraživanja, Beograd, 1966

104. M. Mirković, Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji, Beograd, 1968

105. D. Mitova-Džonova, Steinurnen mit plastischen Verzierung aus der provinz Trakien, "Spartacus" Blagoevgrad, 1977 (Sofija 1981), str. 143-166

106. E. Pfuhl-H. Moebius, Die ostgriechischen Grabreliefs, Mainz, 1970

107. A. Mocsy, Nomenclator provinciarum Europae, Budapest, 1983

108. L. Nagy, Les symboles astraux sur les monuments funeraires de la population indigenes de la Pannonie, Diss. Pann. II/11, Budapest, 1941, str. 232-243

109. L. Nava, Stele Daunie, I, Studi e materiali di etruscologia e antichita italiche, Firenze, 1980

110. W. Pajakowski, Wer waren Illyrii proprie dicti und wo siedelte man sie an?, GodCBI XVIII/16, str. 91-162

111. F. Papazoglu, Herakleja i Pelagonija, ŽA IV, 1954, str. 308-345

112. F. Papazoglu, Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje, 1957

113. F. Papazoglu, Herakleja I, Bitols 1961

114. F. Papazoglou, Les origines et la destinee de l'Etat illyrien, Illyrii proprie dicti, Historia XIV, 1965, str. 143-179

115. F. Papazoglu, Srednjebalkanska plemena u predrimsko doba, Sarajevo, 1969

116. F. Papazoglou, Un temoignage inapercu sur Monunios l'Illyrien, ŽA 21, 1971, str. 177-184

117. F. Papazoglou, Sur quelques noms "thraces" en Illyrie, GodCBI, XII/10 1974, str. 59 - 73

118. F. Papazoglou, Inscriptions de Pelagonie, BCH XCVIII, 1974, str. 272-297

119. F. Papazoglou, Sur la monnaies illyrienne au nom de PHΔΩN, ŽA 24, 1974

120. F. Papazoglou, Steles anthropomorphes et amorphes de Pelagonie, ŽA XXVII, 1977, str. 135-150

121. F. Papazoglu, Etnicka struktura anticke Makedonije u svetlosti novijih onomastickih istrazivanja, Balcanica VIII,

1977, str. 65-82

122. F. Papazoglou, Deorum nomina hominibus imposita, ZbFF Beograd, XIV/1, 1979, str. 5-16

123. F. Papazoglou, Quelqus aspects de l'histoire de la province de Macedoine, ANRW II, 7, 1979, str. 302-369

124. F. Papazoglou, Structures ethnique et sociales dans les regions centrales des Balkans a la lumiere des etudes onomastiques, Actes VII CongrEpigr., 1979, str. 153-169

125. F. Papazoglu, Ohrid vo praistorijata i vo antitkiot period, "Ohrid" I, 1985, str. 63-124

126. F. Papazoglou, Oppidum Stobi civium Romanorum et municipium Stobensium, Chiron 16, 1986, str. 213-237

127. F. Papazoglou, GodCBI XXV/23, 1987, str. 201-218

128. F. Papazoglou, Les steles ephebiques de Stuberra, Chiron 18, 1988, str. 233-270

129. F. Papazoglou, Les villes de Macedoine a l'epoque romaine, Athenes, 1988, Suppl. BCH XVI

130. F. Papazoglou, L'organisation politique de l'Illyrie meridionale, ŽA 39, 1989, str. 31-54

131. F. Papazoglou, Les Pontii a Stobi, AV 41, 1990, str. 577-585

132. K. Parlasca, Probleme palmyrienischer grabreliefs-chronologie und interpretation, Bilan et perspective, Colloque de Strasbourg, 1976, str. 33-43

133. K. Parlasca, Palmyre, Archeologie et histoire de la Syrie, II, 1989, str.544-555

134. W. Peek, Griechische Versinschriften, t. I, Berlin, 1955

135. P. Perdrizet, Cultes et mythes de Pangee, Annales de l'Est, 1910

136. F. Petry, Monuments funeraires de Saverne, Rev. arch. de l'Est et du centre Est, t. XXXIII/1, 1982, Dijon, str. 59-69

137. M. Petruševski, Illyr. PHΔΩN =+REG-ON-(CF. SSCR RAJAN)?, ŽA 24, 1974, str. 260

138. Ph. Petsas, Some picture of Macedonian riders prototipes of the "thracian rider", Pulpudeva, 2, 1976

139. E. Pfuhl - H. Moebius, die ostgriechischen Grabreliefs I-II, Mainz 1979

140. Ch. Picard, Les dieux de la colonie de Philippes vers I-er s. de n.e. d'apres les ex-voto rupestres, RHR LXXXVI, 1922, str. 188-194

141. Ch. Picard, Sur quelques documents nouveaux concernant les cultes de Cybele et d'Attis: des Balkans a la Gaule, Numen IV, 1956, str. 5-9

142. Lj. Popović, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa, Antika I, 1956, Beograd

143. Praistorija jugoslovenskih zemalja, t. V, Sarajevo, 1987

144. N. Proeva, La deesse cappadocienne Ma et son culte en Macedoine d'apres une plaque en bronze de Pretor, au Musee de Resen, ŽA 33, 1983, str. 165-183

145. N. Proeva, Prilog kon proučuvanjeto na antičkite kamenorezbarski rabotilnici co SR Makedonija, ŽA 36, 1986, str. 53-60

146. N. Proeva, Tri nadgrobni spoemnici od Prespanskiot kraj, ŽA 36, 1986, str. 62-69

147. N. Proeva, Epigrafski prilozi od Tikveshijata, ŽA 38, 1988, str. 55-66

148. N. Proeva, Novi i revidirani natpisi od Polog i Kičevsko, ŽA 39, 1989, str. 77-84

149. N. Proeva, Onomastica, ŽA 40, 1990, str. 192

150. N. Proeva Prolog kon istorijata na antičkite Makedonci, GodZbFFS, 17/18 (43/44), 1990/91, str. 5-19

151. N. Proeva, Arheološki prilozi iz Tikvešije, Starinar, XL, 1989, u štampi,

152. N. Proeva, Antroponimijata vo zapadniot del na SR Makedonija vo antikata,"Grčko-rimska antika vo Jugoslavija i na Balkanot" pos. izd. ŽA 9, 1991, str. 194-200

153. N. Proeva, Onomastika i etnička struktura zapadnog dela SR Makedonije, GodCBI, XXVIII/26, u štampi

154. D. Protase, Studii si cercetari, XI, 1960

155. D. Rendić-Miočević, Umjetnost Ilira u antičko doba, "Duhovna kultura Ilira, pos. izd CBI LXVII, Sarajevo, 1984, str. 65-80

156. D. Rendić-Miočević, Novci ilirskih vladara u Arheološkom muzeju u Zagrebu, VAMZ VI/VII, 1972/73,

157. A. Ριζακις, Η κοινοτητα των συμπραγματευομενων Ρωμαιων της Θεσσαλονικης και η Ρωμαικη οικονομικη δισεισδυση στη Μακεδονια, AM, IV, 1986, str. 511-524

158. L. Robert, Antanoi, REG XLVII, 1934, str. 31-36

159. L. Robert, Une deesse a cheval en Macedoine, Hellenica, XI/XII, 1960, str. 588-595

160. L. Robert, Noms indigenes de l'Asie greco-romaine, Paris, 1963

161. H. von Rohden-H. Winnefeld, Architektonische roemische Tonreliefs der Kaiserzeit, t. I, Berlin-Stuugart, 1911

162. H. Ronald, A propos de "falx vinitoria", RA 1954,

163. C. Romiopoulou, Un nouveau milliaire de la Via Egnatia, BCH 98, 1974, str. 813-816

164. A. Rusch, Das kaiserzeitliche portraet in Makedonien, JbDAI 84, 1969, str. str. 59-196

165. I. Russu, Macedonica, Ephemeris Dacoromana, Roma VIII, 1938, str. 163-232

166. V. Sanev, Mogilite od Kunovo-Čuki kaj s. Orizari, Kočansko, ZbAMS VIII/IX, 1975/78, str. 7-20

167. D. Samsaris, La valee du Bas-Strymon a l'epoque imperiale, Dodone 18, 1989, str. 203-382

168. ΣΙΝΔΟΣ ΚΑΤΑΔΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΔΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΔΟΝΙΚΗΣ, Αθηναι, 19985

169. C. de Simone, Iscrizioni messapische della Grotta della Poesia, AnnPisa XVIII/2, 1988,

170. H. Solin, Die griechischen Personennamenin Rom, Berlin-N.York 1980

171. A. Struck, Inschriften aus Makedonien, AthMitt, XXVII, 1902

172. G. Susini, Un caso di ordinatio grafita in una iscrizione atestina, Epigraphica L, 1988, sttr. 226-235

173. M. Suić, Illyrii proprie dicti, GodCBI XIII/11, 1976, str. 179-197

174. M. Suić, Istočno jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu, Rad JAZU, 306, 1955, str. 121-185

175. M. Suić, Gdje se nalazilo jezero iz 24 poglavlja Pseudo Skilakova peripla, GZM 8, 1953, str. 111-129

176. J. Svoronos, L'hellenisme primitif de la Macedoine, Paris, 1919

177. J. Svoronos, Numismatique de la Peonie et de la Macedoine avant les querre mediques, Journ. intern. d'arch. numismatique, XV, 1913, str. 193-281

178. J. Šašelj, Keltoi, Ljubljana, 1983

179. A. Schober, Die roemische Grabsteine von Norikim und Panonien, So nd. Dai X, 1923,

180. W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin 1904

181. A. Tataki, Ancient Beroea prosopography and society, Athens, 1988

182. J. Touratsoglou, Anthroponimie thrace en Macedoine occidentale, Pulpudeva, 2, 1978, str. 119-146

183. J. Toutain, Les symboles astraux sur les monuments funeraires d' Afrique du nord, REA XIII, 1911

184. I. Venedikov, Zemite po srednija Vardar, Skopje, 1943

185. A. M. Verilhac, Poesie funeraire, Paides aoroi, t. II, 1982

186. K. Vlahov, Nachtraege und Berichtugungen zu den trakischen Sprachresten und Ruckwoerterbuch, GodFFSof, ist.-fil. fak. 57/2, 1963, str. 219-372

187. N. Vulič, Archaeologische Karte von Jugoslawien: blatt Prilep-Bitolj, Beograd, 1937; blatt Kavadarci, Beograd 1938

188. N. Vulič, Trački konjanik, Glas SKA CXIV, 1925

189. Wace-Woodward, Inscriptions from upper Macedonia, ABSA 18, 1911/12, str. 166-188

190. H. Wiegarz, Kleinasiatische Sulensarkophage, Berlin, 1965

191. A. J. M. Wilson, Emigration from Italy, N. York, 1966

192. R. Winkes, Clipeata imago, Bon 1969

193. H. Wroede, Consecrtio in formam deorum, Mainz, 1981

194. L. Zgusta, Kleinasiatische Personennamen, Praga, 1964

195. G. Zippel, Die roemische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus, Lepzig, 1877

LITERARNI I EPIGRAFSKI IZVORI

LITERARNI IZVORI

- Appiani Historia Romana, Lipsae, 1879, 1905

Rimski gradjanski ratovi, prevod B. Stefanovic, Beograd, 1967

- Arriani Anabasis, ed. A. G. Roos, Lipsae 1907

- Diodori Bibliotheca historica ed. Fr. vogel, Leipzig 1890

- Hekataios von Miler, ed. F. Jacoby, Die fragmente der griechischen Historiker, I, Berlin, 1923

- Herodoti Historiarum libri IX, Lipsae 1926

- Homeri Ilias, ed. Gu. Dindorf, Lipsae 1910

Homer, Ilijada, prevod M. Petruševski, Skopje, 1982

- Itineraria Romana, ed. O. Cuntz, Lipsae 1929

- Constantini Porphyrogeniti De thematibus, ed. Pertusi(studi e testi 60), 1952

- Titi Livi Ab urbe condita, ed. Weissenborn-M. Muller, Lipsae 1906

- C. Plinii Secundi Naturalis historia, ed. Mayhoff, Lipsae 1897

- Plutarchi Vitae parallelae, ed. C. Sintenis, Lipsae, 1902-1921

- Polybii Historia, ed. Th. Buttner-Wobst, Lipsae, 1893 -1924; Polibije, Istorije, prevod M. Ricl, Novi Sad, 1988

- Polyaeni Strategematon libri octo ed. E. Woelfflien-J. Melber, Lipsae 1887

- Pomponii Mellae De chorographia, ed. C. Frick, Lipsae 1888

- Claudii Ptolemaei Geographia, ed. C. Mullerus, Parisiiis 1883

- Procopii Caesariensis De aedificiis, ed. Haury, Lopsae, 1913

- Scylacis Caryandensis Periplus, ed. C. Mulleris, Parisiis, 1882

- Strabonis Geographica, ed. A. Meineke, Lipsae 1895 - 1913

-

EPIGRAFSKI KORPUSI

- Corpus inscriptionun Latinarum

- M. Δημιτσας, Η Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, εν Αθεναι 1896

- C. Edson. Inscriptiones graecae, vol. X, pars II fasc. I Inscriptiones Thessalonicae et vicinae, Berolini, 1972

- Insceiptions de la Mesie Superieure, Beograd, vol. I, 1976, vol II 1986, IV 1979, VI 1982

MAMA, Monumenta Asiae Minoris antiqua

- G. Mihailov, Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae, IV, Serdicae 1970

- Θ. Ριζακις - Γ. Τουρατσογλου, Επιγραφες ανω Μακεδονιας (Ελιμεια, Εορδαια, Νοτια Δυγκηστις, Ορεστις), τ. Α, καταλογος επιγραφων, Αθηνα 1985

- N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SKA LXXI, Beograd 1931

- N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SKA, LXXV Beograd 1933

- N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SKA, LXXV Beograd, 1934

- N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SAN XCVIII, Beograd 1941-1948

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА * СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ * БЕОГРАД

KATALOG NADGROBNIH SPOMENIKA GORNJE MAKEDONIJE

Tip I, TITULUSI = nadgrobni spomenici samo sa natpisnim poljem

Varijanta a

PAJONIJA

1. Stobi

Spom. 71, 100

2. Stobi

Spom. 75, 44 = AV, 41,1990, str. 578, T I/2

3. Begnište

Spom. 98, 110

4. Begnište

Spom. 98, 111

5. Vataša

Spom. 71, 138

6. G. Disan

Spom. 71, 144

PELAGONIJA

7. Debreště

BCH 98, 1974, str. 285, no 3, sl. 5

8. Senokos

Spom. 98, 380

9. Belovodica

Spom. 71, 345

LINKESTIDA

10. Herakleja

Spom. 77, 3

11. G. Srpci

ŽA 16, 1966, str. 257-261 = Chiron 4, 1974, str. 413/4

12. Suvodol

Spom. 77, 12

13. Vineni (Pyle)

AnoMak. no 170

Tip Ib

PAJONIJA

14. Glišić

Spom. 71, 142

15. Kesendre

Spom. 75, 140

16. Barovo

Spom. 98, 107

17. Drenovo

Spom. 98, 120

18. D. Disan

ŽA III, 1953, str. 239, no 8, sl. 8

19. Čaška

ŽA III, 1953, str. 229, no 4, sl 4

20. Barovo

ŽA 38, 1988, str. 57, no 1. sl. 1

21. Barovo

ŽA 38, 1988, str.58, no 2, sl 2

22. G. Disan

Spom. 98, 118

23. Negotino

Profilirana ploča, gore levo i dole odlomljena, dim. 0,67 x 0,42 x 0,14 m.

Πρεί σκα Επικράτους/Μαξίμῳ τῷ ἀνδρὶ/καὶ ἑαυτῇ ζῶσα/μνήμης χάριν.

neobjavljeno

PELAGONIJA

24. Prilep

Starinar, V/VI, 1954/5, str. 361, no 8

25. Varoš

Spom. 71, 411

26. Peštani

Spom. 71, 438

27. G. Srpci

Spom. 98, 57

ELIMEJA

28. Triveni (Syndedron)

AnoMak no 62

ORESTIDA

29. Nestrami (Nestorion)

AnoMak. 198

II, MEDALJONI

PAJONIJA

30. Muzej T. Veles, nepoznat lokalitet

Medaljon sa klinom za pričvršćivanje, polomljen na dva dela koja se sastavljaju, nedostaje samo mali deo rama, r = 0, 70, šir. rama 0,15 m., h = klina 0,16 m. U gornjem redu s leva na desno bista starijeg i bista mladjeg muškarca sa bradom uz čije je levo rame stisnuta dečja. U donjem redu biste dve devojčice. Frizure iz doba Severa.

neobjavljeno

31. Muzej Štip, nepoznat lokalitet

Medaljon gore levo odlomljen, dole završava postamentom vis. 0,08 m., h = 0,53 m. r = 0,70 m. deblj. 0,08 m. Predstavljena su

tri poprsja, glava levog odlomljena.

neobjavljeno

PELAGONIJA

32. Senokos

Spom. 98, 381

33. Varoš, lok. Tašatica, Muzej Prilep

Medaljon od belog krupnozrnastog memrmera, h= 0,64m. r = 0,46 m. debl. 0,15 m.

U dva reda predstavljeno je šest poprsja, srednja su nešto veća. Dole levo žensko poprsje, ostala su muška. Likovi sviju izlizani.

neobjavljeno

DASARETIJA

34. Muzej Ohrid, nepoznat lokalitet

V. Sokolovska, Skulptura, no 12, T. 7/1, julievsko-klaudievsko doba

ORESTIDA

34a. Želegože (Pentavrsison)

AnoMak, no 201, sredina III v.n.e.

IIIa, PLOČE SA RELJEFOM

PAJONIJA

35. Veles

Spom. 71, 56

36. Veles

Spom. 71, 58

37. Veles

Spom. 71, 59

38. Nosilište

38. Nokliste

Spom. 71, 167

39. Disan

Spom. 71, 145

40. Disan

Ploča odlomljenih gornjih uglova, dim. 0,67 x 0,56 x 0,12 m.

U uramljenom reljefnom polju, en face predstavljeni: s leva na desno muška figura sa volumenon u levoj ruci, detja, ženska figura koja se rukuje sa desnom ženskom fugurom tiji je himation prebačen preko glave. Izmedju njih fugura devojčice. Na fonu izmedju muške i ženske figure kovčežić sa prikazanom bravom, a izmedju glava dveju žena otvoreno ogledalo. Manje figure u stavu žalosti tako da je verovatnije da se radi o slugama, a ne o deci.

neobjavljeno

41. Vatasa, Muzej Kavadarci

Stela od belog mermera, sa ramom, okrnjena sa leve i desne strane, dim. 0,46 x 0,41 x 0,07 m.

S leva na desno muška i dve ženske figure, srednja stoji na maloj klupici, a desna ima hiton prebačen preko glave, svi en face i u konvencionalnom stavu. Izmedju glava figura, levo kutija, desno otvoreno ogledalo i loptasta kutija.

neobjavljeno

42. D. Disan

JDAI, 84, 1969, R 32, sl. 83, sred. I v.n.e.

43. Vatasa

Spom. 71, 635 = Spom. 75, 112 = JDAI 84, 1969, R 33, 2/2 III v.n.e.

44. Sirkovo, Muzej Kavadarci, dim. 0,50 x 0,43 x 0,095 m.

Neuramljena ploča sa natpisom na donjoj strani koja služi kako postament figurama. Levo ženska figura u hitonu i himationu sedi

na difrosu u profilu na desno. Ispred nje stoji ženska figura u hitonu i himationu, izmedju njih, a iza kolena figure koja sedi, figura devojčice. Na fonu desno od stajaće figure urezan natpis: Νηνι/τῇ θυ/γατρι/μ(ν)ημ(ης) χαρι/ν/ Γαΐα Μαρκία, čiji je zadnji red urezan na desnoj polovini rama preko starijeg natpisa od kojeg je ostalo samo Γ. Ανσίου ΚΑ, što govori o reutilizaciji. cf. V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici, str. 120/1, T. I/4, natpis na ramu nije pročitan, str. 121: r. 1 Nini, reljef datiran u III/II v., ali s obzirom na onomastičku formulu prvog natpisa ne može biti stariji od sredine II v.p.n.e. Docniji natpis se može datirati u II/III v.n.e. (ipsylon bez noge).

PELAGONIJA

45. Carevik

Spom. 75, 202

46. Crnilište

JDAI, 1969, R 67, Trajanovo doba

47. nepoznat lokalitet, Muzej Prilep

Mermerna ploča dole odlomljena, dim. 0,70 x 0,52 x 0,07 m. U uramljenom polju bista odlomljene glave.

neobjavljeno

48. nep. lok., Muzej Prilep

Mermerna ploča, dole odlomljena, dim. 0,80 x 0,55 x 0,8 m. U uramljenom polju veoma oštećeno žensko poprsje duge kose.

neobjavljeno

ELIMEJA

49. Triveni (Sindendron)

AnoMak. 53

50. Radovišta (Rodjani)

AnoMak, 64

EORDAJA

51. Karabunar (Mavropigi)

AnoMak, 120

IIIb, STELE SA RELJEFNIM I NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

52. Kavadarci

Spom. 71,151

53. Mokliště

Spom. 71, 166

54. nepoznat lokalitet, Muzej T. Veles

Stela od belog mermera, polomljena na dva dela, levo u sredini nedostaje mali deo, dim. 1,10 x 0,67 x 0,10 m. U udubljenom reljefnom polju u dva reda levo muška i dve ženske biste. Natpis na ravnoj površini ispod. Gornji deo nage Venere izmedju ženskih bisti a donji u natpisnom polju.

Αηλία Κυίντα τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ καὶ / ἀδελφὲς μνίας χάριν καὶ ἑαυτῆς καὶ τοῦ/[ανδ]ρὸς Αὐρελίου Δημετρίου ζώντων/έτους αξτ'

neobjavljeno, 213 g.n.e.

PELAGONIJA

55. Crnilište, Muzej Sofija

IAI, XIII, 1939 (1941), str. 59, sl 81

56. Debrešte, istočna porta,

Stela od belog mermera, gore odlomljena, dim. 1,08x0,89x0,16 m. U neuramljenom polju poprsja u dva reda. U gornjem redu sačuvana su samo levo i deo srednjeg bez glava, u donjem tri ženske biste oštećenih lica.

neobjavljeno

56a Herakleia Lynkestis

Spom. 71, 14 = JDAI, 1969 R 31, 235-253 g.n.e.

LINKESTIDA

56a. Herakleia Lynkestis

Rusch, JbDAI 1969, R 31, 235-253 g. n. e.

57. Klenština (K. Klini)

AnoMak, 157

58. Setina (Skopos)

AnoMak, 158

ELIMEJA

59. nepoznat lok., Muzej Kožani

AnoMak, 63

DASARETIJA

59a Sv. Stefan, Ohrid

ŽA 6, 1956, str. 167, no 2, sl. 2

Tip IIIc, IZDUŽENE STELE BEZ RAMA

PAJONIJA

60. Begništе

Spom. 71,130

61. Vataša

Spom. 98, 115, i str. 277, 210 g.n.e.

62. Mokliště

Spom. 71, 178

63. Kavadarci

Spom. 98, 146 = 351

64. Vinitani, Ternska zbirka Stobi, dim. 0,64x0,37x0,105 m.

Αυ|ρηλί<ο>υ Τερτι/|λι|ανὸς Αυρηλ|ι/ου| ΙΣΕΥ ἀδελφὸ|ς/επο|ησαν·εκ τὸ|ν/ι δί ω|ν hedera. ·ενγεν|ης|/ vac. P Beveou.

neobjavljeno

65. Veršje, Muzej Negotino, 0,85 x 0,43 x 0,12 m.

Ἀμμία Ζώ/σας ἑαυτῆς/ καὶ ἀνδρ/ ε ο καὶ τέ/κνον.

neobjavljeno

66. Vesje, Muzej Negotino, dim. 1,30 x 0,35 x 0,18 m.

Ζωιλ|ος| Ο|8 -9 και-| / τα τεκνα Λαο|δικη| / και Διοσκουρ|ιδης| / στρατι<ω>της 5-6 /ΤΗ εποησα|ν| 6-7 /Λεωντι και 5-6/ ΤΑΣ 10-12/ Ηρως χαιρ|ε|.

PELAGONIJA

67. Vepritani

Spom. 71, 358

68. Dunje

Spom. 71, 383

69. Peštani

Spom. 71, 642 = BCH 98, 1974, str. 297, zab. 35, doba Hadrijana

LINKESTIDA

70. s. Gopeš

Spom. 71, 521 = ABSA 13, 1911/12, str. 175, no 17

71. Herakleja

Spom. 98, 23 = Herakleja I, str. 21, T. III/7

72. Herakleja

Spom. 98, 24 = ABSA 13, 1911/12,str/ 170, no 4

73. Herakleja

Spom. 98, 25

IIId, STELE SA UPISANIM FRONTONOM I NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

74. Resava

Spom. 71, 175

75. Krušica

Spom. 77, no 64 = 98, no 398 i str. 279

ORESTIDA

76. Čuka (Archangelos)

AnoMak, 196

IIIe, STELE SA UPISANIM FRONTONOM, RELJEFNIM I NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

77. Izvor

Spom. 98, 69

78. Smilevci

Spom. 98, 76

79. Kavadarci

Spom. 98, 131

LINKESTIDA

80. Bukovo

Stela levo i dole odlomljena. Ornament upisanog forntona sasvim izlizan, U reljefnom polju tri veome izlizane figure.

0,88 x 0,70 x 0,15 m.

ŽA 5, 1955, str. 383

81. Paralovo

ŽA 33, str. 41, no 6 = A. Cermanović-Kuzmanović, CCET, no 65, 1/2 III v.n.e. = V. Sokolovska, Skulptura no 41, kao mesto nalaza pogrešno daje Suvodol i ne navodi editio princeps

82. Banica (Vevi)

AnoMak, 155

83. nepoznat lokalitet, Florina

AnoMak, 159

84. Bostarani (Meliti)

AnoMak, 166

85. Rosna (Sitarja)

AnoMak, 167

Tip IVa, STELE SA TROUGAONIM FRONTONOM I NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

86. Kavadarci

Spom. 98, 138

87. Kavadarci

Spom. 98, 136

88. Kavadarci

Spom. 71. 163

89. Resava, in situ, dim. 0,70 x 0,49 x 0,07 m.

Gornji deo stele trougaonog frontona u kome je predstavljena stilizirana rozeta od koje, prema uglovima polaze tri brsljanova lista. Natpisno polje oiviceno dvema paralelno urezanim linijama.

Ἐλβιανὸ⌈ς⌉/ἐποίησε/τῇ συνβί/ῳ Ἀμιαν/ῳ μνήμης/χάριν.N/------

neobjavljeno

90. Brušani, Muzej Kavadarci

Stela trougaonog frontona iste dekoracije kao prethodna. Natpisno polje uokvireno duplim ramom sa strana, podeljen urezanom linijom Ispod neobradjen prostor od 40,26 cm., dim, 0,85x0,40x0,10 m.

Ποντια/νὸς ἐπ⌈ό⌉/ησεν τῷ/εἰδίο τέ/κνο Μεσ/τρίο μν/ήμης/χάριν.

neobjavljeno

91. Brušani, Muzej Kavadarci

Gornji deo stele, čiji je vrh frontona odlomljen. S obe strane vertikalne linije urezane dve stilizirane grančice. Ram frontona žljebom odeljen od natpisnog polja čiji je bočni ram takodje odvojen žlebom. dim. 0,66 x 0,49 x 0,10 m.

Ἐτους πτ'/πανήμο/υ η' Οὐε/λλιος, Μά/ξιμοι: Ὀφέλλιος, Τερτι/ανὸς, μνέα/⌈ς χάριν⌉.

neobjavljeno, 232 g.n.e.

92. lok. nepoznat, Tikveški kraj, Arh. M. Skopje, inv. br. 284

Gornji deo stele trougaonog završetka, sa šestolisnom rozetom u krugu flankiranom dvema stiliziranim granama. Natpisno polje oiviteno urezanom linijom. Nečitljivi tragovi slova.

neobjavljeno

93. Stari grad, Veles

Spom. 98, 81

94. Manastirec, Muzej Kavadarci

Stela trougaonog završetka (fronton neoznačen), dole odlomljena. U vrhu polumesec, ispod stilizirana rozeta. 0,56 x 0,46 x 0,13 m.

Ε]ποίησεν Π/[ρι|μα{ς} ἡ γυνὴ/Δάω τῷ ἀνδ/[ρ]ὶ <μ>νήμη[ς χάριν].

neobjavljeno

95. Resava, in situ

Stela sa trougaonim frontonom i natpisnim poljem koji su jedva udubljeni. U sredini frontona nedovršena rozeta: dva paralelno urezana kruga sa radijalno urezanim linijama od centra. S leve strane blago povijena grančica sa stiliziranim cvetom iznad rozete. dim. 1,10 x 0,47 x 0,09 m.

Δόκα Νει/κε τῇ μη/τρὶ μνή/μης χά/ριν. Χαῖ(ρε) εὐτύχιο.

neobjavljeno

PELAGONIJA

96. Dunje

BCH 98, 1974, str. 295, no 8 sl 10

97. Kalen ili Pešťani

Stela završava u obliku trougaonog frontona koji, kao i natpisno polje nitim nije označen. U frontonu četvorolisna rozeta u krugu.

Κῆσος Μέ/[σ]του ανέσ/[τησ]εν ἑαυ/[τοῦ] καὶ -------

neobjavljeno, cf. ŽA 38, 1988, str. 58

LINKESTIDA

98. Graešnica

Spom. 71, 42

99. Graešnica

ŽA 33, 1983, str. 37, no 3, sl. 3

100. Graešnica

ŽA 33/1, 1983, str. 38/9, no 4, sl. 4

101. Herakleja

Spom. 71, 20

ORESTIDA

102. Čuka (Archangelos, Cuka)

AnoMak, 195

IVb, STELE SA TROUGAONIM FRONTONOM, RELJEFNIM POLJEM I NATPISOM

PAJONIJA

103. Veles = Numen IV, 1956, str. 6, no 1

Spom. 71, 51

104. Veles

Spom. 71, 54

105. Veles

Spom. 71, 55

106. Vladilovci

Spom. 71, 64

107. Raštani

ŽA III, str. 227, no. 3 sl. 3

108. Kavadarski kraj

Spom. 75, 219

109. Muzej T. Veles, bez podataka o mestu nalaza

Stela od belog mermera, dole odlomljena, dim. 1,13 x 0,40 x 0,05m.

U frontonu stilizirana rozeta sa dva lista. U reljefnom polju s leva na desno muška, ženska, muška i ženska figura, svi en face.

Ἐπιγόνη Γα[ῖ]ας/ζῶσα Γλαυκίᾳ/τῷ ἀνδρὶ καὶ Φιλ/ομούσῳ τῷ υἱῷ/θάνουσιν μνή/μης χάριν.

PELAGONIJA

110. izmedju Stoba i Bitolja, pored Crne reke

CIL III 630 =7325; Spom. 75, 43

111. Prilep

Spom. 71, 448

112. Prilep

Spom. 71, 449

113. Oreovec

Spom. 98, 359

114. Krivogaštani

Spom. 75, 196

115. Kanatlarci

Spom. 98, 352

116. Kanatlarci

Spom. 98, 353

117. Brailovo

ZbAMS III, 1959/0, str. 49, no 4, sl. 5

118. Peštérica

Spom. 71, 446 = 75, 197

119. Trojkrsti

Spom. 71, 496

120. G. Toplica

Spom. 98, 341

121. Belovodica

121. Belovodica

Spom. 75, 192

LINKESTIDA

122. Herakleja

Spom. 98, 38

123. Herakleja

Spom. 75, 8

124. Herakleja

Spom. 71, 18

125. Banica (A. Beue)

AnoMak no 164

126. Krušograd (Achlada)

AnoMak, no 152

127. D. Kotori (Idrussa)

AnoMak, 161

EORDAJA

128. Petersko (Petres)

AnoMak, no 127

ELIMEJA

129. nepoznat lokalitet

AnoMak, no 48

130. Agalaioi

AnoMak, no 55

131. Oropedion

AnoMak, no 61

DASARETIJA

132. Oslomej

71, 184 = ŽA 39, str. 81/2

IVc, STELE SA TROUGAONIM FRONTONOM, RELJEFNIM I NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

133. Veles

Spom. 75, 31

134. Veles

Spom. 71, 49

135. Koritnik

Spom. 71, 61

136. Martolci

Spom. 98, 74

137. Podles

Spom. 71, 83

138. Sirkovo

ŽA III, str. 237, no 7, sl. 7

139. Vatasa

Spom. 71, 136

140. Resava

Spom. 71, 174

141. Dabniste

Πο⌐σειδώνιος καὶ /⌈Σεκ⌐ύνδα Πει /⌈θῶ τ⌐ῶ υἱῶ καὶ /⌈ἑαυτοῖς⌉ ζῶντες·

Spom. 75, 122

142. Kavadarci

Spom. 75, 88

143. Kavadarci (okolina)

Spom. 98, 140

144. Kavadarski kraj

Spom. 98, 142

145. Begniste

Stela trougaonog frontona u kome su pored stilizirane rozete predstavljena dva polumeseca. U reljefnom polju dete s desne

strane ženske figure, obe izmedju dve muške. Veoma rustičan rad. Udubljeno natpisno polje bez rama., dim. 1,20 x 0,55 x 0,09 m.

Πόσει̣ς καὶ Γλαυκίας θρε/πτὸι Διονισίῳ τῶι πατρῶνι καὶ /Διονυσίῳ τῷ/ ἀδελφῷ καὶ Οὐαδ/ους ζῶσα μετ' αὐτῶν μνη/μ' ἀνέθηκαν καὶ Νεικονας/ Λουκᾶς θυγατρί.

neobjavljeno

146. Muzej T. Veles, bez podataka o mestu nalaza

Gorni deo stele od belog mermera, 1,15 x 0,63 x 0,09 m. U trougaonom frontonu četvorolisna rozeta u vrhu, ispod nje veća, stilizirana rozeta flankirana sa polumesecom. U reljefnom polju s leva na desno ženska, dečja, muška i ženska figura. Obe žene sa prebačenim hitonom na glavi, svi en face u konvencionalnom stavu. Natpisno polje profilirano.

Ποσειδόνι̣ος Πα / τουμάσου ἑαυτὸν / καὶ Γαΐαν τὴ συνβί/ω cca 10 ICNONTO

147. Beleštevica, Muzej T. Veles

Stela sa trougaonim frontonom od belog mermera polomljena na dva dela, nedostaje desna polovina frontona, reljefnog i desni gornji ugao profiliranog natpisnog polja. U vrhu frontona šišarka na maloj ari, ispod šestolisna rozeta u krugu, a desno manja četvorolisna rozeta. U reljefnom polju s leva na desna 2 muške figure, od leve sačuvan deo glave.

1,30 x 0,74 x 0,18 m.

Γλαυκίας Λου⌈κι⌉/ου Λουκίῳ τῷ ⌈τ⌉/έκνῳ ἡρῷ̣, ἡρ⌈ῳ⌉/ον ἀνέθηκεν μνήμης χάρι/ν, καὶ ἑαυτοῦ κα/ὶ Ἀμμίας τῆς σ/υμβίου ἀνέθ/ηκεν ζώντων.

148. Otištino, Muzej T. Veles

Stela sa trougaonim frontonom, vrh i levi gornji ugao odlomljeni. Od dekoracije frontona koji nije bio odvojen od reljefnog polja sačuvan desni polumesec. U reljefnom polju s

leva na desno devcja figura odlomljene glave, zenska sa maramom preko glave, obe u potpasanom hitonu i muška u konvencionalnom stavu. Profilirano natpisno polje u obliku tabule ansate.
1,60 x 0,64 x 0,12 m.

Μωμα Διοσκου/ρίδου ἑαυτῇ ζῶ/σα καὶ Γαΐω τῶ ἀ/δελφῶ ἑαυτῆς/ καὶ τῇ θρεπτῇ Ζ/αικα μνήμης χάριν. Ἐπόιησα ἐγὼ Λουκίου/Γαΐου Κ[illegible]λίδης.

149. Čaška, Muzej T. Veles

Stela od belog mermera sa trougaonim frontonom, donji levi ugao odlomljen. U frontonu rozeta u krugu, u reljefnom polju s leva na desno muška, ženska, muška i ženska figura sa hitonom prebačenim preko glave, dim. 0,94 x 0,375 x 0,09 m. U profiliranom natpisnom polju: Κοπρία ζοῦσα τῇ/μήτρι Καλῇ κὲ/τῶ πατρὶ Οὐαλε/ρίω κὲ Βάσσω ἀνέθηκεν μνείας/vac. χάριν vac.

150. Stobi, gornji deo stele uzidan u Peristerijevu palatu, dim. 1,18 x 0,72 x 0,14 m.

U trougaonom frontonu velika rozeta u sredini i dve manje u donjim uglovima. U reljefnom polju s leva na desno dve muške figure u vojničkom odelu (kratka tunika, plašt preko ramena i čizme), desnom rukom podupiru se na vitis, dečja u kabanici sa kapuljačom i ženska u hitonu i himatonu. U sačuvanom delu natpisnog polja nema tragova natpisa.

Dž. Vajzman, Vodič-Stobi, 1973, sl. 5

PELAGONIJA

151. Dolneni

Spom. 71, 381

152. Nebregovo

BCH, 98, 1974, str. 288, no 6, sl. 8 a,b

153. Nebregovo

Spom. 71, 423

prebačenim preko glave, dim. 0,94 x 0,375 x 0,09 m. U profiliranom natpisnom polju: Κορύα ζοῦσα τῇ/μήτρι Καλῇ κέ/τῷ πατρὶ Οὐαλε/ρίῳ κὲ Βάσσῳ ἀνέθηκεν μνείας/vac. χάριν vac.

150. Stobi, gornji deo stele uzidan u Peristerijevu palatu, dim. 1,18 x 0,72 x 0,14 m.

U trougaonom frontonu velika rozeta u sredini i dve manje u donjim uglovima. U reljefnom polju s leva na desno dve muške figure u vojničkom odelu (kratka tunika, plašt preko ramena i čizme), desnom rukom podupiru se na vitis, dečja u kabanici sa kapuljačom i ženska u hitonu i himatonu. U sačuvanom delu natpisnog polja nema tragova natpisa.

Đ. Vajzman, Vodič-Stobi, 1973, sl. 5

PELAGONIJA

151. Dolneni

Spom. 71, 381

152. Nebregovo

BCH, 98, 1974, str. 288, no 6, sl. 8 a,b

153. Nebregovo

Spom. 71, 423

154. Oreovec

Spom. 71, 431

155. Oreovec

Spom. 71, 428

156. G. Radobil

Spom. 71, 463

157. Desovo

Spom. 98, 344

158. Zrze

Spom. 98, 350

159. Brailovo

BCH 98, 1974, str. 274, zab. 3

160. Brailovo

BCH 98, 1974, str. 274, zab. 3

161. Brailovo

ZbAMS III, 1959/60, str. 49/50, no 3, sl.4

162. Varoš

AYug. IV, 1963, no 67, sl. 19

163. Nikodin

Stela od belog mermera. U frontonu palmeta, a u reljefnom polju s leva na desno: muška i dve dečje figure u stojećem stavu i ženska u nasljonjati, data u poluprofilu. Natpisno polje profilirano.

Αὐρηλί ος Μαρ/κιανος αυτοησεν/ αυτο κε Αιλίαν Βικτορινε κε τοις/ τεκυς Γαιανῳ κε Ορτορι ο.

neobjavljeno

164. Pešterica

Spom. 71, 446 = 75, 197

165. Volkovo

Spom. 71, 363

166. Volkovo

Spom. 71, 364

LINKESTIDA

167. Herakleja

Spom. 71, 17

168. Setina (Skopo)

AnoMak, 162

Tip IVd, STELE SA TROUGAONIM FRONTONOM, DVA RELJEFNA I NATPISNO

POLJE

PAJONIJA

169. Podles

71, 84 = 75, 80

170. Podles

ŽA III, str. 225, no 2, sl. 2

171. Bogomila

Spom. 98, 64

172. Smilevci

Spom. 98, 78

PELAGONIJA

173. Dabnica

Spom. 71, 375

174. Zrze

Spom. 71, 391

175. Kalen

Spom. 71, 399

176. Oreovec

Spom. 71, 429

177. Trap

.OY Πεί̣σος ἑαυτοῦ ζ/ῶ⌊ν κὲ τῇ⌋ συμβίου ἑαυ/τοῦ EKETEI.../
⌊νεο⌋τέρου TE..../..⌊ἐποίη⌋σεν/⌊μνήμης⌋ χάριν.

Spom. 71, 485

LINKESTIDA

178. Bitola

Spom. 71, 22, I v.n.e.

179. Bitola

Spom. 75, 16

180. Bitola

Spom. 75, 175

181. Germijan

ŽA 33, str. 39, no 5

182. Florina

AnoMak, 163

ORESTIDA

183. Resen (s. Kozjak)

ŽA 36, str. 53 = Spom. 77, 8

184. Oteševo

ŽA 36, str. 67

EORDAJA

185. Moranli (Riaki)

AnoMak 121

ELIMEJA

186. Servia

AnoMak, no 65

Tip IVe, STELE SA UPISANIM TROUGAONIM FRONTONOM, RELJEFNIM i NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

187. Martolci

Spom. 71, 80

188. Skačinci

Spom. 71, 89

189. Malino

Spom. 75, 157, III v.n.e.

LINKESTIDA

190. Nošpal

Spom. 71, 45

191. Crnitani

Spom. 75, 27

192. Rosna (Sitarja)

AnoMak. no 167

Tip IVf, STELE SA PETOUGAONIM FRONTONOM, RELJEFNIM i NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

193. D. Disan

Spom. 77, 24

194. Martolci

ŽA III, str. 235, no 6, sl. 6

LINKESTIDA

195. Mojno

Starinar 13/14, 1962/3, str. 219

DASARETIJA

196. s. Gradec

ŽA 21/1, 1971, str. 468, sl 4

TIP V, EDIKULE

PAJONIJA

197. Veles

Spom. 71, 57

198. Stari grad

198. Stari grad, veleško

Spom. 98, 82 = JDAI 1969, R 28, doba Antonina = V. Sokolovska, Skulptura, no 35, str. 120 malu žensku figuru desno od ženske biste tumati kao sluškinju Izide, što se ne može prihvatiti, jer njeni atributi, koji autorica ne identifikuje, lepeza u podignutoj desnoj ruci i kovčežić (za nakit) u spuštenoj levoj ruci ne pripadaju repertoaru Izide, već su karakteristični za nadgrobne spomenike pre svega M. Azije.

199. Muzej Kavadarci

Stela od belog mermera, desno odlomljena,

Stela trougaonog završetka bez posebno izdvojenog frontona. S leva na desno bista muškarca od koje je ostala samo glava, ženska sa himationom prebačenim preko glave i ogrlicom na vratu, muška i opet ženska sa himationom preko glave.

neobjavljeno

PELAGONIJA

200. Krivogaštani

Spom. 71, 402

201. Oreovec

Spom. 71, 432 = JDAI 1969, R 29, doba Antonina

Tip VIa, STELE SVODNOG ZAVRŠETKA SA NATPISOM

PAJONIJA

202. Kavadarci

Spom. 75, 93

203. D. Disan

Spom. 98, 126

204. Smilevci

Spom. 98, 79

205. Nemanjici, Muzej Štip

Gornji, zasvedeni deo stele, polomljen na dva dela koja se spajaju, levo nedostaje manji deo, dom. 0,47 x 0,65 x 0,06 m. Scena dače sa četiri figure na klini, desno i levo po jedna žena u naslonjači. Ispred kline tronožac sa darovima, s obe strane po jedna manja figura (sluge) leva meša vino u krateru.

neobjavljeno, cf.

206. Sopot, Muzej Štip

Gornji deo stele od belog mermera, gore desno odlomljena, dim. 0,33 x 0,52 m. Scena dače sa detjom i muškom figurom na klini. Muškarac u desnoj ruci drži granticu. Od tronožca sačuvan samo gornji deo. Desno, gornji deo žene koja je verovatno sedela u naslonjači, levo glava manje figure koja obema rukama pridržava korpu na glavi.

neobjavljeno, cf.

207. Grnčište

Spom. 71, 71

208. Čaška

Stela od belog mermera, svodnog završetka, jako izlizana, dim. 1,52 x 0,46 x 0,10 m. U svodnoj niši muška figura, levom rukom oslonjena na aru. Ispod natpisnog polja u maloj niši figura žene sa maramom preko glave. Dole klin za pričvršćivanje. Od natpisa u udubljenom natpisnom polju može se pročitati samo Γαΐα Φ------

neobjavljeno, cf. GMKD I, str. 60, no 7, sl. 23

PELAGONIJA

209. Veprčani

Spom. 71, 361

210. Kalen

Spom. 71, 398

211. Nikodin

Spom. 98, 358

212. Prilep, lok. Karataš

Spom. 98, 370

213. Prilep

Spom. 71, 643

LINKESTIDA

214. Krušoradi (Achlada)

AnoMak 172

ORESTIDA

215. Petersko (Petres)

AnoMak, 125

EORDAJA

216. Trepišta (Ag. Christophoros)

AnoMak, 136

DASARETIJA

217. Jegunovce, Muzej Skopje,

Stela od mrkosivog tufa, donji levi ugao odlomljen, dim. 1,60 x 0,77 x 0,17 m. Uz levi ram svodnog reljefnog polja, muška figura u kratkoj tunici, pored njene glave žensko poprsje, zatim detje na postolju. Ispod njega manja muška figura žrtvuje na ari. Uz desni ram polja, jedno iznad drugog žensko i muško poprsje. Na ramu izmedju reljefnog i natpisnog polja dva reda natpisa:

N[ε]ικήρατος τοῖς παράγουσιν πλεῖσ/τα χαίρειν

Od natpisa u udubljenom natpisnom polju može se pročitati samo:

Αὐ(ρήλιος) Νικηφόρος Νικάνορος ζῶ/ν καὶ φρονῶν προσέταξεν τοῖ/{δι} οις οἰκέταις

neobjavljeno, cf. ŽA 21/2, str. 467, sl. 1; ŽA 39, 1989, str. 82

218. s. Gradec 27

ŽA 39, 1989, str. 77, no 1

Tip VIb, STELE SA SVODNIM FRONTONOM, RELJEFNIM i NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

219. Dabniste

Stela svodnog završetka, na čijoj donjoj strani se nalaze dve zakrivljale akroterije sa urezanim krugom,a na bočnim stranama urezane su grančice. Udubljenje je bez dekoracije. Natpisno polje u obliku tabule ansate označeno je urezanom linijom. Unutar njega a ispod natpisa urezana petolisna rozeta u krugu. Na 12 cm ispod natpisnog polja urezane dve paralelne linije.

dim. 1,27 x0,55 x 0,12 m.

Γάϊα Λου/κίο τῦο υἱῦο μνή/μην ἐπύη/σην.

neobjavljeno

220. Grnčište, Terenska zbirka Stobi

Stela polomljena na dva dela koja se sastavljaju, dim. 1,27 x 0,60 x 0,10 m.

U svodnom frontonu predstavljen je konjanik u pokretu na desno. U pravougaonom reljefnom polju ispod s leva na desno tri muške i jedna ženska figura. Pored njih na niskom postolju izmedju dve devojčice jedna muška.

Κομειν[τ]α Ἀρίστη μετ[ὰ]/τέκνων Μανίων Γαΐου /Λουκιδίας Γαϊανοῦ Λου/κιανοῦ καὶ θρεπτης Γα/ιανῆς ἑαυτῶν μέντοι /ζώντων Μανίῳ Γαΐῳ/ τῷ ἀνδρὶ κατοιχομένῳ/ ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας/ vac. χάριν vac.

neobjavljeno

PELAGONIJA

221. Varoš

Spom. 71, 418

222. Prilep

Spom. 71, 450

223. Prilep

Spom. 71, 460

LINKESTIDA

224. Setina (Skopos)

AnoMak, 148

ORESTIDA

225. Gorenci (Koressos)

AnoMak, 191

226. Gorenci (Koressos)

AnoMak. 1975

Tip VIIa, ARE SA NATPISNIM POLJEM

PAJONIJA

227. Vojnica

Spom. 71, 66

228. Tremnik

Spom. 71, 231

229. Stobi

Stobi I, str. 150, no 2, sl. 82

230. Demir Kapija

Starinar 12, 1961, str. 233

PELAGONIJA

231. Varoš

Spom. 71, 641

232. Vitolište

Spom. 75, 193

233. Mariovo, nep. lokalitet, Muzej Prilep

Profilirana ra od belog mermera gore i dole odlomljena, dim. 0,92 x 0,26 x 0,24 m. Natpis je ispisan na ravnoj površini are, leva polovina istrvena: Κασσανδρος/ --σιας μνη/[μης] χαριν.

neobjavljeno

LINKESTIDA

234. Bitola

Spom. 71, 19

235. Bitola, uzidaano u sat kuli

Spom. 71, 23

236. Crnitani

Spom. 71, 46

237. Bonče

Spom. 98, 45

238. Krušoradi (Achlada)

AnoMak, no 168

239. G. Srpci, in situ

Profilirana ara od belog mermera, dim. 1,02 x 0,44 x0 0,47 m. Gornji ram profilacije na sve četiri strane ukrašen lozicom sa lovorovim listovima. Na prednjoj strani profilirano natpisno sa slabo očuvanim natpisom u 12 reda. Na kraju se može dopuniti:

...[δί]ῳ ἐκ τῶν/[ε]κείνων ΕΑ/ΚΙ...ΟΙΟ../μνήμης ἐν(εκεν).

neobjavljeno

DASARETIJA

240. Radolišta

Spom. 71, 590

241. Džepino

Spom. 71, 592

242. Ohrid, uzidana u tvrdjavi

Spom. 71, 266

243. Gorica

Spom. 77, 44

244. Ohrid

ŽA 6, str. 170, no 5, sl. 5

245. Sv. Naum

ŽA 6, str. 167, no 3, sl. 3

Tip VIIb, ARE SA RELJEFNIM i NATPISNIM POLJEM

PELAGONIJA

246. Debrešté, u istočnoj porti tvrdjave

Profilirana ara od belog mermera, dim. 1,25 x 0,40 x 0,35 m. Na gornjoj profilaciji are urezan trougaoni fronton sa stiliziranom rozetom i listovima. Više od polovine prednje strane zauzima reljefno polje sa dve muške i jednom ženskom figurom u sredini sa himationom prebačenim preko glave. Na gornjem ramu profiliranog natpisnog polja, užeg od širine are, stoje figure.

Εἰουλία Λυσιμάχῳ/τῷ ἰδίῳ τέκνῳ/μνεί[ας] χάριν.

neobjavljeno

247. Debrešte, u istočnoj porti tvrdjave

Ara od belog mermera, gore odlomljena, dim. 1,32 x 0,48 x 0,30 m.

Na prednjoj stranu are u dva reljefna polja predstavljeno je šest veoma oštećenih figura, kao i natpis koji je nečitljiv.

neobjavljeno

248. Čepigovo

Spom. 71, 506

249. Trnovo

Spom. 98, 383

250. Varoš, u dvorištu crkve Sv. Nikole

Profilirana ara od belog mermera, gore desno odlomljena, dim. 1,30 x 0,55 x o,36 m. U udubljenom neprofiliranom polju konjanik u pokretu na desno sa lepršavom hlamidom. Na ravnoj površini are slabi tragovi natpisa.

---κὰι/---κατα----/ΧΟC ὁ ἀδελφὸς/Παραμο|νος|/ετῶν κζ΄ μην(ες) δέκα μνήμης χάριν.

neobjavljeno

251. Varos, u dvoristu crkve Sv. Nikole

Profilirana ra dim. 1,40 x 0,44 x 0,34 m. Na prednjoj strani dva reljefna polja sa po 4 veoma izlizane figure.

neobjavljeno

LINKESTIDA

252. Bitola

ABSA, 18, 1911/12, str. 170

253. Živojno

Spom. 75, 19

254. Bitola

Spom. 98, 40

255. Bitola

Spom. 71, 34

256. Muzej Bitola, bez podataka

Ara od belog mermera, desni gorni ugao odlomljen, dim. 0,80 x 0,43 x 0,30 m. Na prednjoj strani dva reljefna polja, izlizanih predstava. U gornjem muško i dečje poprsje, u donjem dve male figure sa nejasnim atributima.

neobjavljeno

257. Muzej Bitola, bez podataka

Ara dim. 0,90 x 0,38 x 0,25 m. Zadnja strana glatka, što govori o sekundarnom korištenju are. Profilacija sacuvana samo na desnoj bočnoj strani. Uz desnu ivicu dva uska polja jedno ispod drugog. U gornjrm ženska figura sa maramom peko glave, u donjem muškarac. Iznad gornjeg polja kraj jednog reda natpisa ....τα τεκνα.

258. Velušino, crkva Sv. Bogorodica

Profilirana ara

Na prednjoj strani pravougaono reljefno polje sa tri biste

neobjavljeno

ORESTIDA

259. Grnčari

ŽA 36, 1986, str, 64, no 2, sl. 2

VIIc, CIPUSI

PAJONIJA

260. Stobi

Spom. 75, 42

261. Stobi

Spom. 75, 45

262. Stobi

Spom. 75, 55

263. Stobi

AJA 77/4, 1973, no 7, T. 68/18

264. Stobi

AV 41, 1990, str. 579, T 2/4

265. G. Bošava

Spom. 75, 119 =Spom. 98, 117

266. Mrzen-Oreovec

Spom. 75, 132

266a Vitoliste

MAA 4, 1978, str. 115/6

PELAGONIJA

267. Oreovec

Spom. 71, 430

268. Sekirci

Spom. 71, 475

LINKESTIDA

269. Bitola

Spom. 71, 16

270. Bitola

Spom. 98, 22

271. Podmol

Spom. 98, 55

DASARETIJA

272. Ohrid

Spom. 75, 178

Tip VIII, ANTROPOMORFNE i AMORFNE STELE

PAJONIJA

273. Bogomila

Spom. 98, 340, 55/6 g. n. e.

274. Makreni

Spom. 71, 75 = ŽA 27, str. 138, sl. 2b; gore odlomljena, sačuvan deo žljeba ovala lica (brada).

275. Martoloi

275. Martolci

Spom. 71, 76

PELAGONIJA

276. Popadija

Spom. 98, 361, 67/8 g. n. e.

277. Vrbjani

Spom. 71, 370 = ŽA 27, str. 140, sl. 4b

278. Dunje

Spom. 71, 387 = ŽA 27, str. 138, sl. 2c

279. Dunje

Spom. 71, 386

280. Pestani

Spom. 71, 439

281. Brailovo

ŽA 27, str. 135/7, sl. 1

282. Kruševica

ŽA 27, str. 139/40, sl. 3

283. Prilepski muzej, lok. nepoznat, amorfna stela

Stela od škriljca, dim. 1,29 x 0,60 x 0,08 m, vis. slova 3-5 cm. Na 0,25 cm odozgo urezan naptis u 3 reda: Διονυ/σιου/ηρωι.

neobjavljeno

284. U prilepskom muzeju, lok. nepoznat

Stela dim. 1,87 x 0,58 x 0,12 m. u obliku stilizirane ljudske figure sa urezanim crtama lica. U ramenskom delu udubljeno polje dim. 0,19 x 0,29 m. bez tragova natpisa.

neobjavljeno

LINKESTIDA

285. Suvodol

Spom. 75, 25 = 77, 11

286. Crnobuki

286. Crnobuku

Herakleja I, str. 20, T. II,5 = ŽA 27, str. 142, sl. 5

287. Suvodol

Spom. 77, 13

288. Crnobuki

Spom. 71, 47

289. Živojno

ŽA 27, str. 143, sl. 6, II-III v. n. e.

290. D. Klestino (K. Klini)

AnoMak, no 153

291. Opsirino (Ethnikon)

AnoMak, no 154

KATALOG NADGROBNIG SPOMENIKA TIKVEŠKOG KRAJA

Tip T Ia

1. Martolci

ŽA III, 1953, str. 231, no 5, sl. 5, SEG XVI, 404 r. 5 umesto Prokratia treba Prokra ta tekna

2. Martolci

Spom. 71, no 78 = Spom. 98, no 73 = ŽA III, str. 232, sl. 5a

3. Veles

Spom. 77, no 15

4. Kavadarci

Spom. 71, no 164 = Spom. 98, no 132

Tip T Ib

5. Begnište

Spom. 98, no 109= S.Dull, Die Goeterkulte, str. 37, sl. 3

6. Kavadarci

Spom. 71, 156

7. Čaška

ŽA XV/2 str. 408/9, no 6, sl. 6

8. Muzej T. Veles, bez podataka

Stela dole desno odlomljena, dim. 1,00 x 0,51 x 0,12 m.

Stela trougaonog završetka koji je sa strana obeležen urezanom linijom, dok je donja prekinuta svodnim udubljenjem. U sredini ovako označenog frontona urezana grančica. U svodnom reljefnom polju u poluprofilu predstavljena je muška figura u tunici koja

zamahuje pekarskom lopatom. Od natpisnog polja sačuvana je samo gornja linija.

neobjavljeno

Tip T II = IVa (kat. 86-95 Paj)

Tip T IIIa

9. Stobi

Stobi I, 1973, str. 173, no 5, sl. 91

10. Tremnik

BCH 47, 1923, str. 298, no 4=Spom. 71, no 237=Spom. 98, no 230

11. Kavadarci

Spom. 71, no 148

12. Resava

ŽA 15/2, 1965, str. 407, no 3, sl. 3

13. Izvor

Spom. 71, no 73

14. Izvor

ŽA 13/14, str. 164, no 5, sl. 5

15. Arheološki Muzej, bez podataka

Stela, dim. 1,55 x 0,60 x o,15 m.

Stela trougaonog frontona koji je ispunjen granom sa dugačkim listovima. U kvadratnom reljefnom polju svodno udubljenje na dva stuba sa stiliziranim elementima. Fon svoda je grubo obradjen, bez predstave unutra, što uz činjenicu da ni natpisno polje u obliku tabule ansate nema natpis pokazuje da se radi o steli koja nije završena. Ispod prazan prostor.

neobjavljeno

16. Brušani, Muzej Kavadarci

Stela odlomljenog vrha, dim. 1,24 x 0,45 x 0,15 m.

U donjim uglovima frontona sačuvana lozica sa lovorovim listovima stiliziranim u obliku trougla. U neuramljenom reljefnom polju svodno udubljenje s leva na desno dva muškarca i jedna žena u hitonu i himationu koji je žena prebacila preko glave. Glave figura oštećene. Izduženo natpisno polje označeno urezanom linijom sa udubljenim ansama.

Γάϊος Παράμο/νος ἐτῶν κ' κα/ι Παράμονος κὲ Ἀμ/μία Γαΐου Γαΐ/τῷ υἱῷ ἐπόησα/ν μνήμης χάριν/κὲ ἑαυτὸς ζῶσι/ἡρῶν χάριν.N.

neobjavljeno

17. Dabnište

Stela dole odlomljena, dim. 1,40 x 0,62 x 0,10 m.

U trougaonom frontonu levo stilizirana rozeta, u sredini polumesec, desno rozeta. U kvadratnom blago udubljenom reljefnom polju svodno udubljenje s leva na desno: dečja figura na postolju muška, ženska i dečja na postolju. U udubljenom natpisnom polju:

Σεκούνδα/επόησεν/Διονυσιο/το ανδρὶ κὲ/Μετρα τη θυ/γατρὶ καὶ Ζω/σίμω τὸ τρε/πτὸ ζῶσα μ/νήμης χάρ|ιν|.

neobjavljeno

18. Ubogo, Ternska zbirka Stobi

Stela polomljena u dva dela koja se sastavlaju, pri čemu je donji deo polomljen na još četiri delova, dim. 0,88 x 0,66 x 0,10 m.

U sredini trougaonog frontona petolisna rozeta flankirana dvema pticama u letu (raširena krila). U pravougaonom reljefnom polju udubljen svod na dva stuba u kome su predstavljena muška i ženska figura i hitonu i himationu. U gornjim uglovima polja sa

spoljne strane svoda dva polumeseca. Natpisno polje udubljeno:
[Ρο]υτιλίᾳ Κου/άρ[τ]α ἐποίη/σεν ἑαυτῇ/καὶ τῷ ἀνδρὶ/Γαΐῳ
Μ[ε]στρίῳ /Λώγγῳ μνή/μης χ[άριν]/μήτηρ T/ cca. 10. CAI
neobjavljeno, cf. Zbornik AMS IV-V, 1961-66, str. 110

19. D. Disan, lok. Kofkarec in situ

Stela gore i dole odlomljena, dim. 0,90 x 0,74 x 0,14 m
U neuramljenom reljefnom polju svodno udubljenje na dva stuba s po tri kanelure, a svod sa dve. Izmedju pravougaonih baza stubova veoma nisko postolje na kome s leva na desno stoje muška figura, devojtica na postolju i ženska figura. Uz bočne strane urezan ornament (stilizirani cvet ?).
Ispod svoda urezane dve paralelne linije a u neuramljenom praznom prostoru krug takodje od dve paralelne linije.
neobjavljeno

20. G. Bošava

Spom. 75, no 120

21. Kavadarci

Spom. 75, no 97

Tip T IIIb

22. Kavadarci

Spom. 98, no 137

23. Kavadarci

Spom. 98, no 141

24. Kavadarci

Spom. 98, no 144

25. Kavadarci

Spom. 98, no 158

26. Resava

Spom. 71, no 632 = Spom. 75, no 136

27. Begnište

Spom. 71, no 132

28. D. Disan

Spom. 77, no 25

29. D. Disan, uzidano u bazenu za vodu na lok. Topolka

Leva polovina stele, odlomljenog frontona, dim. 0,75 x 0,26 m. debl. se ne vidi. U pravougaonom reljefnom polju predstavljen svod na dva stuba sa po tri kanelure, isto kao i luk svoda. Od figura vide se samo noge. Natpisno polje kojeg smo otkopali do kraja desne strane udubljeno, zadnji red dosta oštećen.

Ἀυσίμαχος Ρυ/μητάλχου Σεκο/ύνδα ἡ μήτηρ ἐ/πύησαν μνήμη/ν.

Στρατῶν<ι> ἥρω[ι]/χέρι[ν].

neobjavljeno

30. Stobi, Terenska zbirka Stobi

Srednji deo stele, dim..

Na postolju predstavljena figura devojčice, a sve na niskom pedimentu kao na stelama ovog tipa što znači da je bila postavljena ispod svoda.

Tip T IVa

31. Kavadarci

Spom. 98, no 133 = Numen IV, 1957, str. 7/8 zab. 18, T II (levo) = ŽA 32, 1982, str. 46, zab. 26 (Preima Oualeti),

32. Kavadarci

Spom. 75, no 96, natpis u majuskuli, predlažem čitanje:

Ἔτου<ς> α<κ>τ'<μ>/ηνὸ<ς> πανη/[μου] κ ΔΕΟ/ΔΕΑΝΙΚΗΣ, 174 g.n.e.

33. Begnište

Spom. 75, no 105, gore odlomljena

34. Resava

Stela odlomljenog frontona, polomljena na dva dela koja se spajaju. Na mestu reljefnog polja koje nije uokvireno s obe strane predstavljena po jedna grančica. Gore je predstavljena šestolisna rozeta u krugu koja manjim delom zalazi u fronton, sa strana i dole po jedan stilizirani list (?) na dršci (verovatno isti je bio i gore). Ispd rozete s obe strane po jedna manja, jako stilizirana rozeta pored kojih su povučene dve kose linije koje se sretu u sredini natpisnog polja obeležano dvema paralelnim linijama.

Οὐαλερία / Ἑρμῆνι τῷ / συμβίῳ / μνήμης / χάριν.

neobjavljeno, cf. AP 1960, str. 108, T. XVIII/3

35. Vešje, lok. Slanidovo, in situ

Stela odlomljena gore, dim. 1,20 x 0,48 x, 0,13 m,

U kvadratnom reljefnom polju stilizirana rozeta i dve manje sa strana, ispod njih dva polumeseca. Natpisno polje u obliku tabula ansate bez natpisa (nedovršena?). Ispod natpisnog polja urezane dve grančice.

neobjavljeno

36. Kavadarci

Stela od žučkastog kamena gore (fronton) i dole odlomljena, dim. 0,67 x 0,53 x 0,10 m.

U kvadratnom reljefnom polju svod na dva stuba sa stiliziranim bazama i kapitelima pored kojih je predstvljeno po jedno malo drvo. Ispod svoda stilizirano drvo izmedju dva manja zimzelena, kao na steli (kat.9). U udubljenom natpisnom polju sačuvana prva dva reda: Αὐρήλιος / Μακεδὼν/------

Tip T.IVb

37. Begniste

Spom. 75, no 104

38. Drenovo

Spom. 71, no 146

39. Resava

Spom. 71, no 173 = Spom. 75, no 135 = Spom. 98, no 165

40. Resava

Stela odlomljena gore, dim. 0,80 x 0,49 x 0,12 m.

Fronton odlomljen, U reljefnom polju svod na dva stuba sa rozetom ispod i dve manje u gornjim uglovima polja. Natpisno polje blago udubljeno: Ζώσας κὲ / Ἡρακλίδης / κὲ Γάϊος τ/ῇ μητρὶ μ/νῆμα.

neobjavljeno

41. Kavadarci, na lokalitetu Babin dol

Stela odlomljenog frontona, dim. 1,22 x 0,42 x 0,12-0,14 m.

U neuramljenom reljefnom polju prilično izlizana predstava. Ispod svoda na dva stuba šestolisna rozeta u krugu. S obe strane svoda urezana po jedna grančica. Natpisno polje profilirano: Π. Μουνδι/κίο Ἀκυδάνι/καὶ Ἀρτεμί/νι τῇ μητρὶ/ζώσῃ Μουν/δικίο [Λ]ουκίο

neobjavljeno

42. Kavadarci, u dvorištu kuće G. Micajkova

Stela polomljena na dva dela koja se sastavljaju, dim. 0,67 x 0,66 m., debljina se ne vidi

U trougaonom frontonu rozeta i dve manje sa strane. U kvadratnom reljefnom polju svod na dva stuba sa stiliziranim elementima, u njemu rozeta. U natpisnom polju:

Διονῦς καὶ Αἰου/λία τῷ υἱῷ Γαΐῳ ἐπόησε vac. ν μνῆ/μα. Ἥρως vac. χαῖ vac./ {καὶ} ρε καὶ σὺ τίς/ποτ' εἶ.

neobjavljeno

43. Raec, u dvorištu crkve Sv. Gorgija

Stela od mermera, gore odlomljena, dim. 1,20 x 0,48 x 0,17 m. U pravougaonom reljefnom polju ispod svoda na dva stuba sa jonskim kapitelima šestolisna rozeta. U gornjim uglovima polja dva polumeseca. Natpis urezan na ravnoj površini stele

Λοῦπος / Φιλήτῳ τῷ ἀδελφῷ / μνήμης χάριν.

neobjavljeno

44. D. Disan, Muzej Negotino

Stela gore i dole odlomljena, dim. 1,26 x 0,66 x 0,16 m. U pravougaonom reljefnom polju svod na dva stuba stiliziranih kapitela i baza. Ispod velika stilizirana rozeta. U gornjim uglovima polja dva polumeseca sa malim rozetama unutar. Dvojno profilirano natpisno polje. Na kraju redova 2, 3 i 4 hedera.

Φλαουία/Μακεδο/νία καὶ Φλαου/<ία> Σκουπεί/να/Φλαουί{ς}Γα/μήτη τῇ μη/τρὶ μνημ⌈ης⌉/⌈χάριν⌉.

neobjavljeno

45. D. Disan

Gornji deo stele, dim. 0,60 x 0,56 x 0,11 m. U sredini trougaonog frontona stilizirana palmeta ili list, sa listovima stiliziranim u obliku trouglova. U pravougaonom reljefnom polju svod na dva stuba stiliziranih elemenata čiji je luk ukrašen urezanom linijom. U sredini šestolisna rozeta u krugu flankirana sa po jednim cvetom afiona. U gornjim uglovima polja dva polumeseca, sa strane svoda po jedno drvo sa naznačenim granama unutar krošnje. neobjavljeno

46. Vešje, kod crkve Sv. Dimitrija

Gornji deo stele, dosta izlizano, dim. 1 x 0,67 x 0,19 m. Trougaoni fronton označen trima plastičnim rebrima. U sredini velika rozeta i dve manje sa strana. U reljefnom polju ispod svoda na dva stuba ukrašen dvema urezanim linijama, velika rozeta

neobjavljeno

47. Stobi, Terenska zbirka Stobi

Sredni deo stele sa desnom ivicom, dim. 0,25 x 0,245 x 0,115 m Od reljefnog pola deo svoda sa desnim kapitelom. S njegove unutrašnje strane krajevi dvaju reda natpisa:...EIO/....H

neobjavljeno

48. Mužej T. Veles, bez podataka

Stela odlomljenog frontona, dim. 1 x 0,44 x 0,12 m. U medjuvremenu polomljena na četiri dela od kojih nedostaju gornji desni i donji levi deo. Na mestu reljefnog polja koje nije uokvireno svod na dva stuba sa stiliziranim elementima, na veoma niskom postamentu. Ispod svoda četvorolisna rozeta u krugu. U gornjim uglovima dva polumseca. Na ansama natpisnog polja predstavljenih unutar polja umesto izvan s obe strane dva drveta s koronom u obliku trougla, svojim vrhovima dodiruju kapitele stubova. U udubljenom natpisnom polju: Ζόσιμος / Ἀμμακώ/νι τῇ θυ/γατρί.

neobjavljeno, cf. ŽA 38, 1988, str. 59, zab.27

49. Tremnik, Muzej Negotino

Stela trougaonog završetka u dva dela koja se sastavljaju, dim. 2,40 x 0,73 x 0,16 m.

Stela sa upisanim frontonom (kao tip IId) u kome je predstavljena stilizirana rozeta. Spolja uz bočne strane dva cveta sa dugačkim držaljkama. Iznad vrha frontona izmedju dva

polumeseca urezana je grantica sa dugačkim listovima. U reljefnom polju ispod svoda na dva stuba šestolisna rozeta u krugu. Natpisno polje udubljeno:

Ἀρτεμιδώρα Διο[σ]/κουρίδου σύμβιος/δὴ Δημητρίου συν/έζησεν αὐτῷ ἔτη/.λ'. τελευτᾷ ἐτῶν/.με'. ἀπολείπει τέκ/να Δημήτριον, Γοῦ/ραν Ποσειδώνι/ον Τειμόθεον.

neobjavljeno

50. Begnište, Muzej Kavadarci

Stela od sivog kamena gore i desno oštećena, a dole odlomljena, dim. 0,72 x 0,65 x 0,12 - 0,14 m.

U upisanom trougaonom frontonu stilizirana rozeta. U reljefnom polju svod na dva stuba i dva uža sa strane bez predstava. U uglovima izmedju svodova dva polumeseca. U udubljenom natpisnom polju sačuvana dva reda i polovina slova trećeg:

Ζωσιμῶ Γαιου κ[αι] Ο[/βουλκια Γαια, Γαιος Κο/[υαρτου] και Μαρκια

../----------

neobjavljeno

Tip T V

51. Kavadarci

VHAD III 1898=Spom. 71, no 149=AthMith 27, 1902, str. 319, no 48

52. Kavadarci

Spom. 98, no 134

53. G.Disan

Σειληνὸς/Ἀυσονι/ανου κὲ/Τιχαρου.

Vulit ga tita koa latinski natpis, Spom. 98, no 121

54. G. Disan

Spom. 98, no 119

55. Kavadarci

Spom. 98, no 155

56. Rudnuk, Muzej T. Veles

Stela od belog mermera, dim. 1,60 x 0,43 x 0,15 m.

Trougaoni fronton ispunjen četvorolisnom rozetom u krugu. Ram frontona ukrašen paralelnim, savijenim rebrima, s obe strane akroterije. Na širokom ramu izmedju frontona i reljefnog polja paralelno prestavljeni listovi stilizirani u obliku strelica, okrenuti na levo. U pravougaonom reljefnom polju s leva na desno bradati muškarac u hitoni, himationi i čizmama, ženska u hitonu i himationu prebačenim preko glave i ženska u potpasanom hitonu sa podignutom kosom. Desnu ruku je položila na rame žene u sredini, u spuštenoj levoj ruci sud. Na donjem ramu polja talasasta linija U kvadratnom reljefnom polju uz gornji ram plastični polujezičci, ispod talasasto rebro, zatim uzak ram sa urezanom talasastom linijom, uz čiju su donju stranu priljubljena tri plastična polukruga, izmedju njih četiri plastična kruga od kojih su bočni ukrašeni spiraloidnim urezima koji polaze iz centra, srednji sa urezanim rombovima, bočni rubovi sviju ukrašeni sitnim urezima, a ispod njih sedam struka stiliziranig afiona (?) na nareckanoj podlozi. Gore, ram je ukrašen kosim paralelnim urezima, a niže je predstavljen tordiran stub. Ram udubljenog natpisnog polja ukrašen dvema paralelno urezanim linijama, reckastim urezom i trakom sa koso poviješnim paralelnim urezima. Zadnja tri reda natpisa ispisana ispod natpisnog polja. Α.Φουλκινίο Τερτίο κὲ/Κορνηλία Πρόκλα/τῷ πατρὶ κὲ τῇ μ/ητρὶ ἑαυτῶν.Υ.κληρονόμ<ο>υ

.Α.Φου<λ>κίνιος/Τέρτιος νέος κὲ Γ. Φο/υλκίνιος Τέρτιος κὲ/Ἕστος Φουλκίνιος Τέ/ρτιος ἐποίησαν μνήμ/ης χάριν ἐτους ςτ' παν/ήμου

τριακάδι.

neobjavljeno, 306-148 = 158/9 g.n.e.

Tip T VI, OSUARI i poklopci osuara

57. Stobi

Spom. 75, no 57

58. Kavadarci (Tremnik po starom muzejskom inventaru)

Spom. 71, no 633 = Spom. 75, no 87 (dopuna imena Νεβρίς, ίδος)

59. Kavadarci

Spom. 71, no 150

60. Kavadarci

Spom. 71, no 160

61. Besvica

Spom. 75, no 106

62. Besvica

Spom. 98, no 113

63. Manastirec (Besvica po starom muzejskom inventaru)

Spom. 75, no 127 = Spom. 98, no 164

64. Tremnik

BCH 47, 1923, str. 297, no 1 = Spom. 71, 234 = SEG II, 440 dim. 0,32 x 0,72 x 0,64 m.

65. Tremnik

Spom. 75, no 164 = Spom. 98, no 231 = Stobi I, str. 156

66. Tremnik, Muzej Negotino

Osuar bez poklopca, dim. 0,56 x 0,70 x 0,52 m. Na jednoj od strana urezan natpis bez ikakvog rama.

Ἀρτεμεῖς [...]/ε̣π̣οιησεν ἑαυτε[ῖ]/καὶ τοῖς ἰδίοι[ς]/[.]./....μ[ν]ήμης/χάρ[ι]ν.

neobjavljeno

67. Tremnik, Muzej Negotino

Osuar bez poklopca, dim. 0,58 x 0,57 m.

Na prednjoj dvojno profiliranoj strani od natpisa se može protitati samo MNHMHC

neobjavljeno

68. Tremnik, Muzej Negotino

Gornji deo osuara, dim. 0,25 x 0,55 x 0,45 m.

U dvojno profiliranom natpisnom polju sačuvan prvi red natpisa

Ποσιδωνι/[ρ]------

neobjavljeno

69. Vataša-Mokliště, Muzej Kavadarci

Osuar polomljen na više delova, dim. 0,34 x 0,50 x 0,54 m.

Natpis urezan na ravnoj površini od koje nedostaje središnji deo

Σω[cca 5]ων/EZON....NY./ω και τη συμ[βι]/ῳ Οὐειβία.

neobjavljeno

70. Negotino, lok. Ridište

Osuar bez poklopca, dim. 0,44 x 0,74 x 0,54 m. Na prednjoj strani udubljeno natpisno polje sa jednostavnim ramom.

Τιρτηος Βάσσος Στοβα/<ι>ος ἐπόησα τὸ ἀδελφῷ/Μάρκο κὲ ἑαυτῦ ζῳ/μνήμης χάριν. Ἐγὼ Μᾶρκος τοῖς παράγο/σι χέριν τοῖς φίλοις καὶ

neobjavljeno (spomenik poznajem samo po fotografiji).

71. Bistrenci, Muzej Negotino

Osuar bez poklopca od belog mermemra, polomljen na dva dela koja se sastavljaju, dim. 0,38 x 0,48 m. Na prednjoj strani kosi ispust.

3 Ιουλία Σύρα τῷ/δίῳ Ἐπαγαθῷ/ἐπόησεν μνήμη/ς χάριν. Ἐτους ε[.]/

περειτίου.

neobjavljeno

72. Brušani, Arheološki muzej Skopje, inv. br. 365

Osuar bez poklopca, izlizanog natpisa, dim. 0,41 x 0,75 x 0,47 m. neobjavljeno

73. Demir Kapija, u bazilici

Dva fragmentirana osuara bez tragova natpisa i ukrasa.

neobjavljeno

POKLOPCI OSUARA

74. Tremnik

Spom. 75, 165 = Spom. 98, 232

75. Tremnik

BCH 47. 1923, str. 297, no 2 = Spom. 71, 233 = SEG II, no 441

dim. 0,30 x 0,88 x 0,60 m., odlomljen s obe strane

76. Tremnik

Spom. 71, no 235

77. Besvica, Muzej Negotino

Dvoslivni poklopac osuara odlomljen dole i sa obe strane, dim. 0,23 x 0,80 x 0,46 m.

Na prednjoj strani u trougaonom frontonu venac izmedju dve rode

Na ramu dva reda natpisa:

Ζώσι]μος ἑαυτῷ ζῶν /[cca 4]η τῇ μητρὶ μν[ήμην].

neobjavljeno

78. Bistrenci, Muzej Negotino

Dvoslivni poklopac sa akroterijama, dim. 0,23 x 0,56 x 0,29 m.

Na sredini trougaonog frontona šestolisna rozeta, u uglovima po jedna grančica sa dva stilizirana pupoljka.

neobjavljeno

79. D. Disan, Muzej Negotino

Vrh dvoslivnog poklopca, dim. 0,20 x 0,25 x 0,23 m.

U gornjem uglu prednje strane polumesec u reljefu

neobjavljeno

U gornjem uglu prednje strane polumesec u reljefu.

80. Muzej Negotino, bez podataka.

Dvoslivni poklopac sa akroterijama,

Na prednjoj strani u centru polumesec iznad njega šestolisna rozeta.

81. Muzej Negotino, bez podataka.

Dvoslivni poklopac sa akroterijama,

Na prednjoj strani u polju petougaonog oblika, pri vrhu reljefno predstavljen polumesec.

82. Kavadarci

Spom. 75, no 92

83. Kavadarci, lok. Belgrad, in situ

poklopac osuara, dim. 0,35 x 0,70 x 0,67 m.

Dvoslivni poklopac osuara na tijoj prednjoj strani u udubljenju na dva stuba, tiji luk prati trouglasti oblik kapka s leva na desno dve muške i jedna ženska figura.

neobjavljeno

84. D. Kapija

Dvoslivni poklopac dole odlomljen, dim. 0,26 x 0,48 x 0,40 m.

Na sve četiri strane akroterije. Na prednjoj u petougaonom polju s leva na desno muška, i dve ženske figure sa himationom prebačenim preko glave, predstavljeni vrlo rustično.

neobjavljeno

Tip T VII, Prizme

85. Veles

Spom. 71, 48

86. Stobi

Spom. 98, 93

87. Preot

Spom. 98, 404

Tip T VIII, Stubovi

88. Izvor

Spom. 98, 68

89. Smilevci

Spom. 98, 77

90. Stobi

AV 41, 1990, str. 579, T. 2/3

91. Stobi, zapadna nekropola

AV, 41, str. 579

92. Stobi, zapadna nekropola

AV, 41, str. 579

93. Muzej T. Veles, bez podataka

Okrugli stub od belog mermera, h = 0,43 m., r = 0, 33 m., gore i dole odlomljen.

---- ἥρωι/Μεστυλας καὶ Πρεί/κα οἱ γονεῖς καὶ ἑαυτοῖς ζῶντες ἐποί/ησαν μνήμης χά/ριν.

neobjavljeno

94. Muzej T. Veles bez podataka

Okrugli stub od belog mermera, dole odlomljen. Uz gornju ivicu profilacija.

Οὐφρία/Μάξιμα/Αὐλῶι Μα/--------

neobjavljeno

95. Muzej T. Veles, bez podataka

Okrugli stub od belog mermera, h = 0,48 m., r = 0,205 m.

-------/τῶ ἰδίω ἄν/δρὶ Θεοφίλω/μνείας χάριν.

96. lok. Suva Gora izmedju s. Begnište i Resava

Stub od belog mermera, gore odlomljen, h = 1,63 m. r = 0,35 m.
Od natpisa su ostali potetci poslednjih triju redova:

›εκ τ⌈ῶν ἰδίων vel ἐκείνων⌉/μνεία⌈ς χάριν⌉/ἐτους ὀκτ'.

neobjavljeno, 176 g.n.e.

KATALOG EGIPATSKIH i MALOAZIJSKIH KULTOVA u GORNJOJ MAKEDONIJI

EGIPATSKA BOŽANSTVA

SERAPIS-IZIDA-ANUBIS

1. Kozani, s. Akrini, Arh. muzej Kozani, inv. br. 16

Σαραπιδι, Ισιδι / Ανουβιδι Δρα/κας Περδικου/ υπερ του υιου / Επικρατου.

L. Vidman, SIRIS, no 106, (II v. p. n. e.) = Ano Mak. no 92

IZIDA

2. Ohrid, mermerna statuica Izide, odlomljene glave i potkolenica,

obučena u providnoj haljini, preko ramena prebačen šal sa resama, na grudima vezan u tzv. izijački čvor, ruke priljubljene uz telo, čini se da je u desnoj držala sistrum.

V. Bitrakova-Grozdanova, Spomenici, str. 127/8, T. VI/2, (kasni helenizam) = Arheološko bogatstvo, no 408

3. Stobi, in situ

Deo Ces(ari)/ et minicipio/ Stobensium/ sacrum Isidis T. Fl./Longinus aug/ustalis.

F. Papazoglou, Chiron 16, 1986, str. 228, zab. 70, (flavijevsko doba)

ISIS-TYCHE

4. Prilep, lok. Kasarna, Narodeh muzej Prilep, inv. 1064, bronzana figura božice u hitonu i peplosu, en face. U levoj ruci drži rog izobilja, desna podlaktica odlomljena, verovatno se oslanjala na kormilu. Na glavi dva roga, mesečev srp, sunčev disk.

S. Dull, Die gotterkulte, no 273 sa kompletnom literaturom, (I

v. n. e. = Arheološko bogatstvo, no 409)

5. okolina Prilep-a, Naroden muzej Prilep,
bronzana figura božice u hitoni i himationu, sa desnom rukom na kormilu i rogom izobilja u levoj. Na glavi dva roga, mesečev srp, sončev disk i klasje.
S. Dull, Die gotterkulte, no 274, (2/2 II v. n. e.)

6. Varoš, Naroden Muzej Prilep, inv. br. 715/2058, bronzana statueta božice na okrugloj bazi, desna ruka odlomljenja, u levoj cornucopia. Obučena u hiton i himation, stoji en face.
S. Dull, Die gotterkulte, no 272, (1/2 III v. n. e.)

7. Nicea(?), G. Srpci, lok. Gramadište, Muzej Bitola inv. br. 243, bronzana figura božice u hitonu i himationu na okruglom postolju. U levoj ima rog izobilja, a atribut desne ruke nedostaje. Na glavi mesečev srp, sunčani disk, lotosov cvet.
MAA 2, 1976, str. 196 sl. 2 a-g = S. Dull, Die gotterkulte, no 269, (II v. n. e.)

8. Nicea (?), G. Srpci, lok. Gramadište, Muzej Bitola inv. br. 244 bronzana bista Izide u en face, na glavi mesečev srp, sunčev disk dva roga i tri lotosova cveta.
MAA 2, 1976, str. 196, sl. 1 a-g = S. Dull, Die gotterkulte, no 270, (II v. n. e.)

9. Bitola, Suvodol, gornji deo Izidine terakote, dosta izlizano Preko hitona bio prebačen tiji se izijatki čvor vidi na grudima. U levoj ruci cornucopiae, atribut desne nedostaje. Od ukrasa na glavi naziru se lotosovi listovi
MAA 5, 1979, str. 78, sl. 3, (2/2 III- sredina IV v. n. e.)
ISIS-FORTUNA

10. Ohrid, mermerna statuica Izide na okrugloj bazi, odlomljene

glave i desne ruke, levom rukom oslanja se na stubiću, preko hitona prebačen plašt.

Arheološko bogatstvo, no 522, (I/II v. n. e.)

SERAPIS

11. Stobi, Narodni muzej Beograd, inv. br. 3014.

mermerna glava Serapisa

S. Dull, Die gotterkulte, no 276, sl. 66, sa starijim izdanjima (2/2 II v. n. e).= G. J. Kater-Sibbes, Preliminary catalogue of Serapis monuments, EPRO XXXVI, 1973, no 498

12. Stobi, bronzena moneta Karakale (211-217),

Av. bbista cara sa zrakastom krunom, okolo C. M. Aur. Antoninus. A.; Rv Serapis sa kalatosom na glavi i zmijom u levoj ruci.

H. Gaebler, AntMunzen, 3/2, str. 113, no 13, T. 21,31

13. Nicea(?), G. Srpci, lok. Gramadište, Muzej Bitola, inv. br. 103 Bronzena glava Serapisa sa kalatosom ukrašen maslinovom granom.

MAA 2, 1976, str. 197, fig. 3 a-g = Arheološko bogatstvo, no 497, 2/2 II v.n.e. (inv. br. 187); S. Dull, Die gotterkulte, no 268, sl. 67 a,b, 3/4 II v. = G.J.F. Kater-Sibbes, Preliminary catalogue of Sarapis monuments, 1973, Leiden, no 495

HARPOKRAT

14. Herakleia Lyncestis, bronzana figura

Harpokrat nag, stoji en face, desnom rukom oslanja se na vitkom stablu obavijenim zmijom, u levoj drži rog izobilja, kažiprst desne ruke na ustima, na glavi mesečev srp sa egipetskom duplom krunom. Na ledjim krila.

S. Dull, Die goetterkulte, no 271, sl. 67 A, (I v. n. e.)

BES

15. Radovis, Arheološki muzej Skopje, jako izlizana bronzana figura stojećeg Besa na dva lava koja leže na lotosovom cvetu. I. Mikulčić, Pelagonija, str. 79, zab. 30 (aleksandriski rad iz I-og v. n. e.) = S. Dull, Die goetterkulte, no 275 (c)

MALOAZISKA BOŽANSTVA

KIBELA I ATIS

16. Eordaia, Karadžilar (Drepanon), mermerni reljef Kibele i Atisa, AM Kozani, inv. br. 7

Uz desnu ivicu Kibela u profilu sedi na prestolu uz čiju zadnju nogu sedi mali lav. U desnoj ruci drži pateru iznad malog oltara, leva savijena u laktu, glava odlomljena. Ispred nje Atis stoji u hitonu ihimationu sa frigiskom kapom na glavi, u spuštenoj desnoj ruci drži kimbala u podignutoj levoj pedum. Natpis uz gornju ivicu Ανα<ι>στρατος Αιμ|νατου|/Μητρι Θεων.

AnoMak, no 95, (II/I v. p. n. e.)

17. Eordaia, Topčilar, mermerni reljef Kibele, AM Kozani, inv. br. 20

Kibela, en face, sedi na prestolu flankiran lavovima, u levoj ruci drži timpanon, leva podlaktica oštećena, nazire se patera. S obe strane prestola sede lavovi, desni oštećen.

AnoMak, no 103, (II/III v. n. e.)

18. Stobi

terakota, h= 14 cm, Muzej Stobi, inv. TF 71-11.Kibela na tronu, desna ruka n grudi, leva položena na kolenu. Pozadi natpis EIW; G. Petački, Od arheološkoto bogatstvo na SRMakedonija, Skopje, 1980, no 482, (I v.n.e.)

19. Stobi, Narodni muzej Beograd, inv. br. 2990/III

naiskos Kibele od belog mermera sa dorskim stubovima. Kibela u en face, na glavi nosi coronu muralis, sedi na tronu sa naslonom, flankiran lavovima, levo na fonu okačen timpanon. Cela grupa je predstavljena na postolju.

N. Vulić, Spom. 71, no 638; S. Dull, Die gotterkulte, no 281, sa kompletnom bibliografijom (sred. III v. n. e.)

20. Varoš, Prilep

terakota Kibele bez glave i većeg dela biste, 24 cm. Kibela, en face sedi na tronu sa naslonom, s obe strane po jedan lav, u desnoj ruci patera,

V. Bitrakova-Grozdanova, ŽA, pos. izd. 9, 1991, str. 163, sl. 1, bez podataka o mestu čuvanja, datiran u II/I v.p.n.e. na osnovu nalaza megarske keramike u sloju

21. Varoš, Prilep

terakota Kibele vis. 14 cm. Kibela u en face, na glavi nosi coronu muralis, sedi na tronu sa naslonom flankiranim sa po jednim lavom, u desnoj ruci ima pateru u levoj tympanon.

V. Bitrakova-Grozdanova, ŽA pos. izd. 9, 1991, str. 163, sl 2, bez mesta čuvanja, datiran u II/I v.p.n.e. na osnovi megarske keramike u sloju.

22. Varoš, Prilep

dva fragmenta terakote Kibele. Od čitave grupe sačuvan je gornji deo Kibele sa konusnim kalatosom na glavi i donji deo trona sa lavovima.

V. Bitrakova-Grozdanova, ŽA pos. izd. 9, 1991, str. 163, sl. 3, bez podataka o mestu čuvanja, (II/I v.p.n.e. na osnovi megarske keramike u sloju.

23. Novo Selo, Prilep, Arh. muzej Skopje, inv. br. 2

donji deo grupe Kibele sa lavovima, Kibela u en face, sedi na

prestolu, sa klupicom za noge čije nogare imaju oblik lavljih šapa, beo mermer.

N. Vulić, Spom. 71 no 426; S. Dull, Die gotterkulte, no 281, sl. 71, sa kompletnom bibliografijom, (2/2 II v. n. e.)

24. Štip (s. Crvulevo), koštana igla

Na vrhu muška figura sa frigiskom kapom i plaštom. Desna ruka na grudima u levoj patera, ispod nje žrtvenik sa upaljenom vatrom i zmijom oko njega.

Z. Beldedovski, MAA 5, 1979, str. 117/9, sl. 2-3, (docna antika)

ARTEMIDA EFEŠKA

25. Herakleia Lyncestis (s. Živojno), Muzej Bitola

U sredini Artemida u hitonu i himationu stoji en face, sa obe strane, ispred konja okrenutih božici po jedan nagi muškarac sa hlamidom na ramenima u en face. Na ramu ispod natpis.

Γλαυκίας Αγχα|ρηνου δουλ|ος οικό/νομος Αρτέμιδι Εφεσία ανέθηκεν ἐτους ζτ', μηνὸς Αρτεμισιου θ.

S Dull, Die gotterkulte, no 75, (159 g. n. e.)

26. Kolobaise (Treskavec)

manumisija dvoje dece Artemidi Efeskoj iz marta/aprila 201 g.n.e. S. Dull, Die gotterkulte, no 90 = ŽA, 32/2, 1982, str. 165,

27. Stobi, fragent od belog mermera,

...M.../|Αρ|τέμιδι Ε|φεσια|/ ΣΙΝΔ

Spom. LXXV, 70 = S. Dull, Die gotterkulte, no 67, (II v. n. e.)

28. Pelagonia (s. Kokre), Arh. muzej Skopje

Po naredjenju Artemide efeške, roditelji Ζωίλος Διοσκουρίδου i Κασσάνδρα Κασσανδρου posvetili su svoju kćer Aleksandru udatu u Peli.

Spom. XCVIII, 354=S. Dull, Die gotterkulte, no 39, (III v.n.e.)

MITRA

29. T. Veles, reljef od mermera, nepoznate sudbine.
U gornjem frizu Zevs u borbi sa gigantima; u prednjem redu centralnog friza s leva na desno Posejdon, Hera, Zevs na prestolu, i Ares dok su u zadnjem predstavljeni Selene sa mesečevim srpom na glavi, Atena sa egidom i Sol-Helios, a levo od njih kleleći Mitra zahvata vodu iz stene, a od scene radjanja Mitre desno ostala je samo glava. U donjem frizu ležeća figura.
N. Vulić. RA, 6/1, 1933, str. 192; S. Dull. Die gotterkulte, no 283, sa kompletnom bibliografijom (2/2 II v. n. e.)

30. Drenovo, fragment reljefa od mermera, Arh. muzej, Skopje
Scena tauroktonije od koje je ostao samo gornji deo tela Mitre, N. Vulić, Spom. 98, no 129; S. Dull, Die gotterkulte, no 284, sa kompletnom bibliografijom, (2/2 II v. n. e.)

31. Markovi Kuli, Varoš, pećina sa freskom
Scena Mitre tauroktonosa i veoma loše sačuvanim reljefom i grčkim natpisom ispod.
S. Dull, Die gotterkulte, no 285, sa kompletnom bibliografijom, (1/2 III v. n. e.)

32. I. Gramadi, s. Pavlešinci, Sv. Nikole, mermerna ikona u Domu kulture Sv. Nikole.
U svodnom reljefnom polju scena tauroktonije, u gornjem frizu s leva na desno prikazani su bik, stvaranje vode, Mitra tauroforos, i Mitra petrogrenos. Donji friz podeljen na 4 dela (tri svodna, 1 kvadratno) s leva na desno prikazuje: Mitra jaše bika, borba Mitre i Sola, gozba Mitre i Sola (pomirenje) i njihovu apoteozu.
Z. Beldedovski, MAA 6, 1980 (1983), str. 75-82, sl. 2 (II/III v.)

JUPITER DOLICHENUS

33. Stobi, Narodni Muzej Beograd, inv. br. 2972

fragment statuarne grupe J. Dolihenusa od belog mermera na ovalnom postamentu od koje je glavno ostao bik, bez prednjih nogu.

S. Dull, Die gotterkulte, no 279, sl. 68 (sred. III v. n. e.)

SYRIA PARTHENOS

34. Eordaia, nepoznat lokalitet, gornji deo votivne ploče Boginja u hitonu i himationu, en face, leva ruka savijena na grudima, u podignutoj desno drži klas žita (?).

Μάτε<ια> Μενάν/δρου εὐχήν / Διὶ σωτῆρι θε/ᾶ.

A. Ridzakis-J. Touratsoglou, Ano Mak, no 102 (II/III v.n.e.) = SEG XXXIV, 1984, no 684

MA

35. s. Pretor, Muzejska zbirka Resen,

bronzana plotica u Resenskom muzeju, inv. br. 55, Boginja stoji u en face ispred hrama jonskog stila. U podignutoj desnoj ruci drži labrys, u polju ispod ruke parazonium, levom se oslanja na okruglom štitu, pored ramena par kimbala. Na glavi ima zračnu krunu, na vratu ogrlicu. Iznad kratkog hitona nosi oklop koji joj ostavlja desnu dojku obnaženu. S obe njene strane čuči po jedan pas. U frontonu glava Sola flankirana dvema konjskim sto označava skraćenu predstavu njegove kvadrige.

N. Proeva, ŽA 33/2 1983, str. 165-183 (III v. n. e.)

N. Proeva, ŽA 33/2 1983, str. 165_183 (III v. n. e.)

SADRŽINA

- Abstrakt .....str. 3
- Abstract.....str. 5
- Predgovor .....str. 8

I Uvod

Istoriske prilike u rimskoj provinciji Makedoniji:
granice, stanovništvo, uredjenje .....str. 13

II Tipologija spomenika i antroponimija: domorodci i stranci

Tipologija nadgrobnih spomenika G. Makedonije.....str. 24
Tipologija tzv. Kavadarskih stela .....str. 81

III Problematika tzv. Kavadarskih stela.....str. 100

IV Geografska, kulturno-etnička i administrativna situacija u
oblastima severne (Gornje) Makedonije

Pajonija .....str. 124
Pelagonija.....str. 133
Linkestida.....str. 140
Eordaja .....str. 144
Elimeja.....str. 150
Orestida.....str. 154
Dasaretija.....str. 159
Spisak gentilicija iz G. Makedonije.....str. 177

- Zaključak .....str. 195

- Spisak skraćenica.....str. 203

- Bibliogragija:

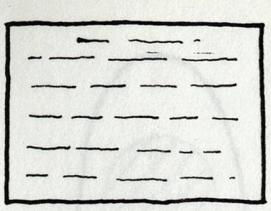
Literatura.....str. 208
Literarni izvori.....str. 221
Epigrafski izvori .....str. 222
Sadržina .....str. 223

KATALOG

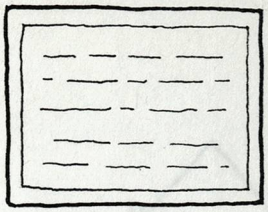
Nadgrobni spomenici Gornje Makedonije .....str. 1
Nadgrobni spomenici Tikveškog kraja .....str. 38
Orijentalni kultovi u G. Makedoniji .....str. 54

Ilustracije:

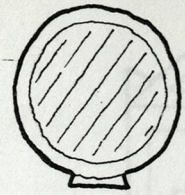
Šematski prikaz tipova nadgrobnih spomenika..... T. I-III
Karta Makedonije

Ia

Ib

II

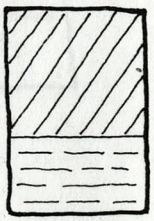
LEGENDA:

reljef

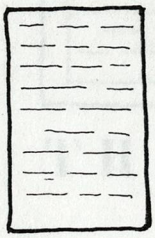
natpis

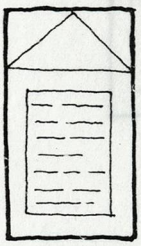
IIIa

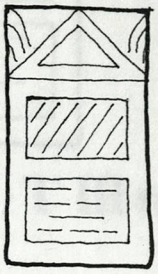
IIIb

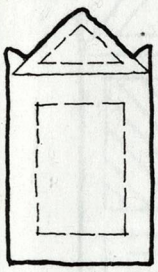
IIIc

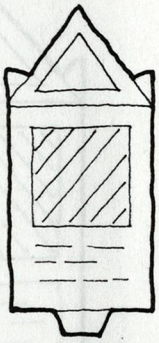
IIId

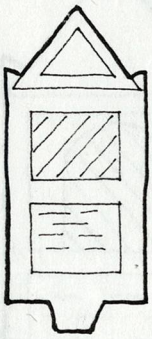
IIIe

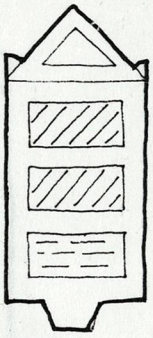
IVa

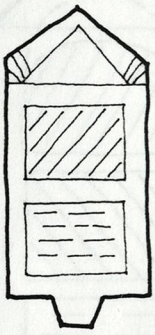
IVb

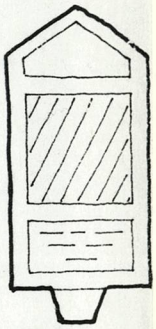
IVc

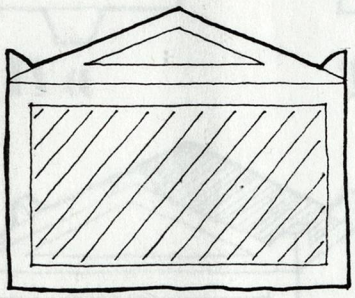
IVd

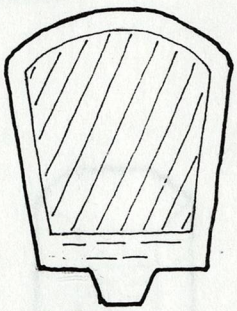
IVe

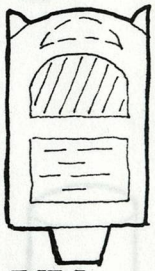
IVf

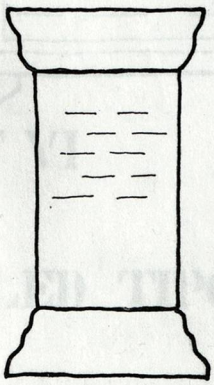
V

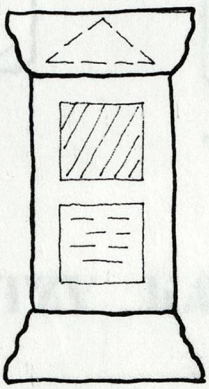
VIa

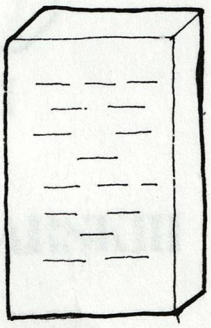
VIb

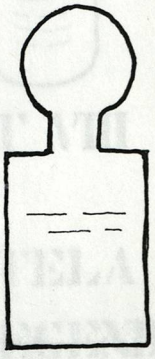
VIIa

VIIb

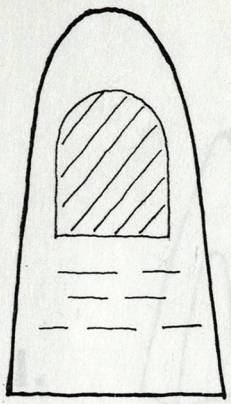

VIIc

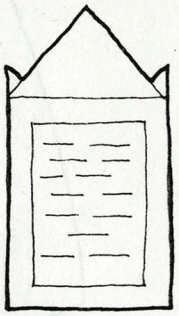

VIII

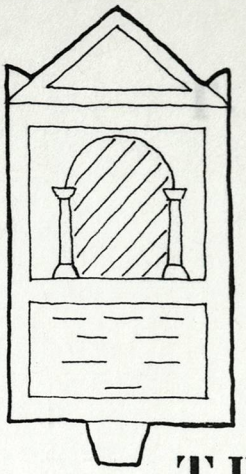
PREGLED TIPOVA NADGROBNIH SPOMENIKA GORNJE MAKEDONIJE

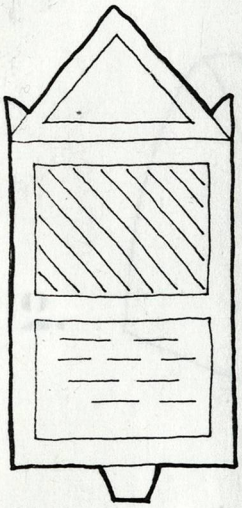
T I

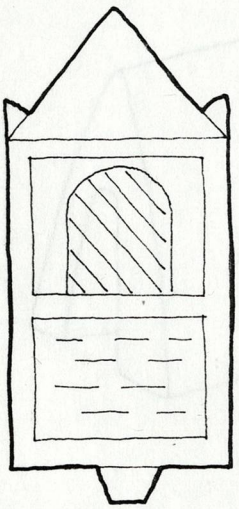
T II

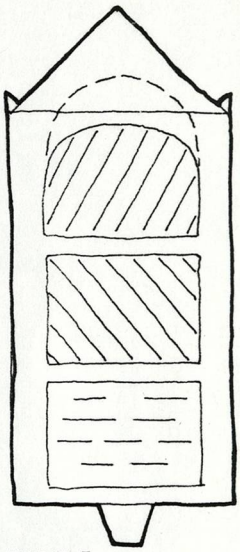
T III a

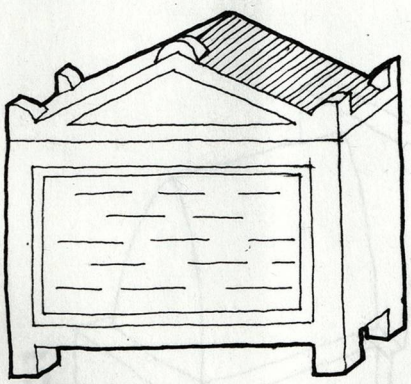
T IVa

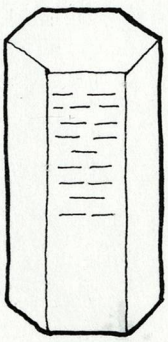
T IVb

T V

T VI

T VII

T VIII

PREGLED TIPOVA TZV KAVADARSKIH STELA

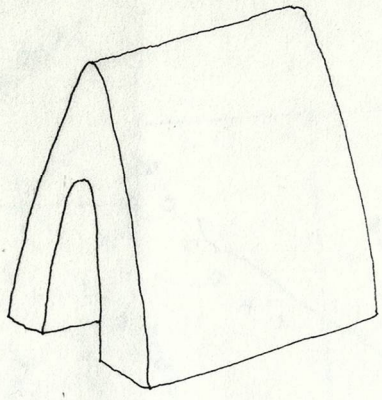
LEGENDA :

figuralni reljef

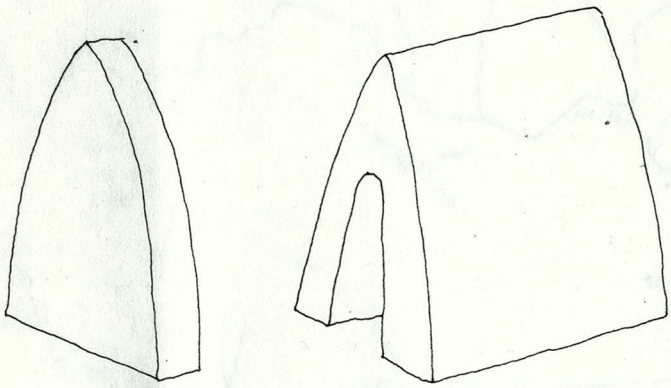
afiguralni relje

natpis

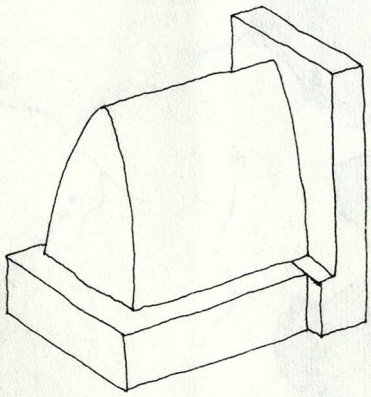
1.

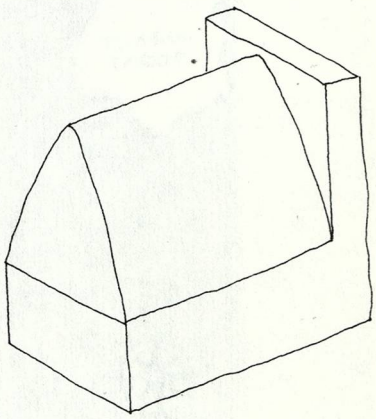
2.

3.

4.

LEGENDA:

1. OIKOMORFNI SPOMENIK IZ S. VEŠ. IA (MUZEJ GRADA NEGOTINA)

2 - 4. MOGUĆE REKONSTRUKCIJE

ЧЕРНА ГОРА

Лешенец

Дрим Дрилон

Бели Дрим

ШАР ПЛ. SCARDON

2748

ТЕТОВО

Вардар

СКОПЈЕ SCUPI

Пчиња

РУЈЕН

КОЗЈАК

1388 ГЕРМАН

ОСОГОВСКИ ПЛ.

2252

Струмица Струма

2925

РИЛА

ПЛАНИНА

Треска

СУВА ГОРА

1352

КАРАДЖИЦА

2188

ЈАКУПИЦА

2540

ВОДНО

ВУЛАЗОРА КЊЕЖЈЕ

ПЛАЧКОВИЦА

1754

Брегалница

МАЛЕШЕВСКИ ПЛ

ОГРАЖДЕН

1744

Места Nestos

ЗАПАДНИ РОДОПИ

Црна

КОРАБ

2764

Радика

БИСТРА

ЧЕШКАНА КИЧЕВО

Бабуна

ARGOS

NEAPOLIS

БАБУНА

1909

Axios Вардар

СТОБИ

ПЕЛАГОНИЈА

PELAGONIA

ПЛЕТВАР

1476

ДЕМИР КАПИЈА STENAE

Струмица

БЕЛАСИЦА ORBELLOS

СТОГОВО

2210

ЈАБЛАНИЦА

2257

ИЛИНСКА ПЛ.

БАРБАРОС

ALKOMENA

STYBERRA

Ерigon-Црна

Дојранско Е.

2173

Требеништа

1990

LYCHNIDOS ОХРИД

Lychnites limne

Охридско Е3.

ГАЛИЧИЦА

2288

ЈАБЛАНИЦА

1466

ИЛИНСКА ПЛ.

БУШАВА

ДОЛЕНЦИ CASTRA

СОПОТСКО

SCIRITJANA

HERACLEIA LYNCESTIS БИТОЛА

Б. 2600

Erigon

ВЕРМИОН

2111

Пресјанско Е3.

Луке

Острово Е3.

Костурско Е3.

ARGOS ORESTIKON

ВАТТУША

ЕОРДАНИЈА

EORDAIA

Бистрица Haliacmon

AIGEAI

КАМБУНИЈА ПЛАНИНА ОРИ

KAMBUNIOS

AIANE

Црна река

2911

ОЛИМП OLYMPOS

ПАЛАК

1600

Мелничка

Колудај Londias

PELLA Постол

Axios Вардар

Лагадин. Е3

Езеро Бешчик

СОЛУН THESSALONIKE

Ранік

БЕРОВСКА ПЛ.

КАРАДАК

1956

ПАНГЕОН PANGAION

СИМВОЛОН ПЛ.

Nestos

Места

БОЗДАГ ПЛ.

2111

1248

THASOS ТАСОС

АКТЕ СВ. ГОРА

SITHONIA

PALLENE

ЕВРОТАС

Ерdаиkos Дебол

Osum

ОСТРОВИЦА

ГРАМОС ГРАМОС

2519

Војуша Aous

ПИНДОС ПЛ.

2637

ХАСИА ПЛ.

2160

ЕВРОПОС EVROPOS

ЕЛЕЈА ELEIA

ТЕСАЛИЈА THESSALIA

ЕПИР EPEIROS

ИЛИРИЈА ILLYRIA

ПЕЛАГОНИЈА PELAGONIA

МАКЕДОНИЈА

Размер 1:1 000 000

10 0 10 20 30 40 50 км.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ